વેદાન્તવિચાર

અને

પરચુરણ પ્રબોધ.

રચી પ્રસિદ્ધ કરનાર

[illegible]ભાઈ પ્રભાશંકર ([illegible].

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

અમદાવાદ.

[illegible]

[illegible] આવૃત્તિ [illegible]

કીંમત રૂ. ૧-૪-૦.

[illegible]

VEDANT VICHARA
AND
PARCHURAN PRABHODH

BY
LALLUBHAI PRABHASHANKER.
Rayakwal Brahmin In-habitant of Baroda
At present Sidhpur.

AHMEDABAD.
Printed at "Shri Mudran Kala Mundir" Limited

1900.

Price one Rupee and five annas British.

વેદાન્ત વિચાર

અને

પરચુરણ પ્રબોધ.

રચી પ્રસિદ્ધ કરનાર

લલ્લુભાઇ પ્રભાશંકર (કુબડથલકર.)

રાયકવાળ બ્રાહ્મણ.

રહેવાશી શહેર વડોદરા.

હાલ વસ્તી શ્રી સીદ્ધપુર ક્ષેત્ર.—કડીપ્રાંત

જીલ્લે વડોદરા.

અમદાવાદ.

શ્રી " મુદ્રણકલામંદિર " લિમિટેડ, ખાડિઆ—અમદાવાદ.

કીંમત રૂ. ૧-૫-૦.

એક રૂપીઓ પાંચ આના કલદાર.

श्री.

अर्पणपत्रिका.

ॐ तत् सच्छलणनमः

સવૈયા.

સત્ય સનાતન એક અખંડિત, અંતર્યામી અગોચર મંડન,

સૂરજ ચંદ્ર અનેક વિષે, ઝળકી રહ્યો આપ સમસ્ત સુભાવન,

કોઇ કળી ન શકે કલયા મહી, જ્ઞાન સ્વરૂપ દીસે રસમંડન,

તે શુભ દૃષ્ટ અનુપ સ્વરૂપને, હું અરપું ગણી આનંદ કંદન.

'હું' અને 'તું' એ શબ્દ જૂઠા છે, યદ્યપિ વાચક વર્ગને 'તુ' રૂપે ઓ-ળખાવવા સૂચક રૂપે 'હું' મૂકું છું. અનંત આકાશમાં નિરાકારરૂપે અનં-ત કોટી બ્રહ્માંડમાં તથા આ પત્રમાં, તેમજ લખનારના, સ્થૂલમાં, દ્રષ્ટારૂપે તું સર્વત્ર છે; જે સ્થૂલ હલન ચલન યુક્ત છે તેમાં જેમ માખણમાં ઘી, તલમાં તેલ અને કાષ્ટમાં અગ્નિ, રહે છે તેમ આનંદઘન તથા થીજેલા ઘીની માફક તું છે. હું શું લખું છું તે તું જુએ છે; હું કોણ છું એવો પ્રશ્ન, ભ્રમ, માયિક ચક્રની નાહક સ્ફૂરણતાથી જો કે નીકળતો હોય તો— તે પણ જોનાર તું છે. યદ્યપિ આ અક્ષર સાક્ષરના પ્રકાશપણામાં તું લખલખિત પ્રકાશિત ભાસે છે તેથી હું તને વારંવાર અભિવંદન કરૂં છું. અને સદા સર્વત્ર તને ઓળખીને શ્રુતિદ્વારાએ શ્રુતજનોને તું ક્યાં છે તે માર્ગ બતાવવાને જે આકર્ત્રીમ આંગળી બતાવી છે, તેના ઉપર પણ તું જુએ છે; તેથી આ લઘુ પુસ્તક તનેજ અર્પણ કરૂં છુ. કિંવા તું તે હુંજ છું તેથી આ સ્થૂળમાંથી નીકળેલા ધ્વનિ વાચક સારતત્વ આ સ્થૂલમાં દ્રષ્ટા રૂપે જે હું બેઠો છું તે પોતેજ પોતાને અરપે છે.

તથાસ્તુ.

સદર પુસ્તક રચવામાં મદદ કરનારનાં મુબારક નામોના યાદી અનુક્રમવાર.

૧ મે. આત્મારામ મોરેશ્વર, છત્રે બી. એ. પ્રૉફેસર સંસ્કૃત એન્ડ વર્નાક્યુલર લેંગવેજીસ વડોદરા હાઇસ્કુલ. ઉપદેશક
૨ બ્રહ્મચારી. પરમાનંદજી મહારાજ ક્ષેત્ર સિદ્ધપુર. ,,
૩ પરમહંસ પરીવ્રાજકાચાર્ય માધવતીર્થ ગુરૂનારાયણ તીર્થ સીદ્ધપુર. ,,
૪ ભરૂચનિવાસી સ્વામી અદ્દૈતાનંદજી. ,,
૫ ખંભાતનીવાસી સ્વામી ચીદ્દ્યનાનંદજી. ,,

ઉપર બતાવેલા પાંચે મહાત્માઓને ગુરુપદને ઘટે તેટલાં માનપૂર્વક અભિવંદન કરૂંછું.

વખતો વખત નકલો તથા કાગળ પત્ર વિગેરે લખવામાં તથા પરચુરણ કામમાં મદદ કરનારનાં મુબારક નામોની યાદી અનુક્રમવાર.

૬ ચી. સંભુપ્રસાદ લલ્લુભાઇ વડોદરા. હાલ અમદાવાદ. હજીરાનીપોળ.
૭ ચી. મોતીલાલ લલ્લુભાઇ અમદાવાદ. હજીરાનીપોળ.
૮ ચી. ચુનીલાલ ઉર્ફે નનુભાઇ પીતામ્બરદાસ એન્ડ કલમ.
૯ રા. રા. હીમતલાલ લલ્લુભાઇ સિદ્ધપુર.
૧૦ રા. રા. ચંચલ ઉર્ફે કેસવલાલ મગનલાલ. સીદ્ધપુર.

ઉપર બતાવેલા પાંચે ગૃહસ્થોને તેમની લીધેલી તસ્દીને માટે સાબાશી આપુંછું.

પ્રુફશીટસ તપાસવા તથા કાગળ પત્રો લખવા વિગેરેમાં મદદ કરનારનાં મુબારક નામોની યાદી અનુક્રમવાર.

૧૧ મે. માસ્તર સા. મુગટરામ પરભુરામ દ્વિવેદી. ઍંગ્લોવર્ના. સ્કુલ સીદ્ધપુરના આસીસ્ટંટ માસ્તર. પાટણ નિવાસી.
૧૨ ઇંગ્લીસ સ્કુલના હેડમાસ્તર સા. તલાટી મોતીલાલ પુર્ષોતમદાસ મુ. નડીયાદ હાલ સીદ્ધપુર.
૧૩ પંડયા પ્રલ્હાદજી મહાશંકર મુ. સીદ્ધપુર.

ઉપર બતાવેલા ત્રણે સદ્દગૃહસ્થોનો અંતઃકરણ પૂર્વક અનુક્રમવાર પ્રેમપૂર્વક આભાર માનુંછું.

કેટલીક કહેવતો તથા ઓહેતો કવિત અને ઔષધો સંપાદન કરી આપવામાં મદદ કરનારનાં મુબારક નામોની યાદી અનુક્રમવાર.

૧૪ મરહુમ દેશાઇ અવનીધર પ્રલ્હાદજી પાટણવાળા.
૧૫ મહંત. જેઠાભારથી સીદ્ધપુરવાળા આંખની દવાના નેટીવ ડાક્તર. સીદ્ધપુર. હાલ અમદાવાદ.

ઉપર બતાવેલા બંને સખસોએ સરખા ઇષ્ટ મિત્ર હોવાથી તેમણે લીધેલા શ્રમ માટે અનુક્રમવાર પ્રેમપૂર્વક આભાર માનુંછું.

જે જે ગૃહસ્થોએ પુસ્તક પ્રથમ પસંદ કરી પબ્લીક માટે છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવા અભીપ્રાયો વ સર્ટિફીકેટો આપેલાં તેમનાં મુબારક નામોની યાદી અનુક્રમવાર.

૧ શ્રી ગોકુલેંદુ જેદેવલાલજી મહારાજ મુ. વીરમગામ.
૨ નામદાર દીવાનબહાદુર મણીભાઇ જસભાઇ. વડોદરા.
૩ મે. રા. બા. વિનાયકરાવ મહાદેવ પંડીત નાયબ દિવાન સાહેબ. વડોદરા.
૪ મે. મરહુમ. મણીલાલ નભુભાઇ દ્વિવેદી બી. એ.
૫ મે. રા. બા. રઘુનાથ મહાદેવ. કેલકર માજી સુબા સાહેબ પ્રાંત અમરેલી. રાજ્ય વડોદરા.
૬ મે. ગોવર્ધનરામ માધવરામ ત્રીપાઠી બી. એ. એલ એલ. બી. સરસ્વતીચંદ્રના કર્ત્તા.
૭ રા. રા. હર્ષદરાવ સુંદરરાય રાજકવી પાલીટાણા.
૮ મે. મોતીલાલપુર્ષોત્તમદાસ સિદ્ધપુર એંગ્લોવર્નાક્યુલર સ્કુલના હેડમા૦ સાહેબ
૯ મે. રા. સા. ભગવાનલાલ પ્રાણલાલ. નાયબ દીવાન સા. જાંબુવારસ્ટેટ.
૧૦ મે. રા. સા. ક્રીષ્ણલાલ ઓચ્છવલાલ હેડકલાર્ક કલેકટર સાહેબની ઓફીસ અમદાવાદ.
૧૧ મે. રા. સા. નારાયણરાવ ભાસ્કરરાવ એજ્યુકેશનલ ઇસ્પેકટર સાહેબ કડીપ્રાંત રાજ્ય વડોદરા.
૧૨ મે. માસ્તર. સા. મુગટરામ પ્રભુરામ દ્વિવેદી આસીસ્ટંટ માસ્તર. સીદ્ધપુર એ. વ. સ્કુલ. પાટણ નિવાસી.
૧૩ વેદાંતી. હરગોવીંદ મુલેશ્વર પંડીત સીદ્ધપુરકર.
૧૪ મે. માધુભાઇ રણછોડદાસ સંકચાવાળા અમદાવાદ.
૧૫ મે. રા. બા. રામરાવ ગંગાધર. મૈરાળ વડોદરા.
૧૬ મે. રા. બા. પ્રલ્હાદજી સેવકરામ સુબાસાહેબ કડીપ્રાંત. રાજ્ય વડોદરા.
૧૭ મરહુમ. મે. રા. બા. પીતામ્બર જેઠાભાઇ માજી એકાઉન્ટન્ટ જનરલ. વડોદરા.
૧૮ મે. રા. રા. નારાયણ વીનાયક સહસ્ત્રબુધ્ધે. વડોદરા ઊંચી પોળના ઝાંપે.
૧૯ મે. રા. રા. લક્ષ્મણસીંહ વરવાજી યાદવ સૃષ્ટીસૌંદર્ય પુસ્તકના કર્ત્તા મુ. ઇડર (મહીકાંઠા)
૨૦ મહંત. નારાયણભારથી યશવંતભારથી પાટણવાળા.
૨૧ પરમહંસ [illegible]કાચાર્ય માધવતીર્થ ગુરૂ નારાયણતીર્થ સીધ્ધપુર.
૨૨ [illegible] અનુમાન [illegible] એક બંગાલી બાબુ તથા પાંચશે રૂપીઆના અધીકારી હાલ [illegible]ની દશા પામી યોગાભ્યાસ આરંભ્યો છે. મુ. આગ્રા.
૨૩ સ્વામી સરસ્વતી ઉર્ફે બંબંસ્વામી પાટણ.
૨૪ શુકલ. હરગોવીંદ વિજયેશ્વર ઘનપાઠી સિધપુર.
૨૫ વૈદ કાલુરામ મુગટરામ મુ. વડોદરા.
૨૬ મે. રા. સા. વેણીશંકર રેવાશંકર શુકલ મુનસફ સાહેબ સીધપુર.
૨૭ મે. રા. બા. ચીંતામણરાવ નારાયણરાવ મજમુંદાર આસીસ્ટંટ એકાઉન્ટંટ જનરલ વડોદરા.

શુદ્ધિપત્ર.

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧	૫	નિાધ	નિાધ
,,	૭	રહુ	રમું
,,	૮	સર્વેશ્ન	સરવેશ્ન
૨	૪	ને	અને
૨	૧૪	આપણે	આપણાં
,,	૧૫	માંડયાં	અડયા
,,	૨૧	પૂર્વજોએ	પૂર્વજોનો
૩	૪	નીરોપણુ	નિરૂપણુ
,,	૧૫	ચય	આય
,,	૩૦	મિમાંસ	મીમાંસા
,,	,,	પર્મ	પરમ
૪	૧૦	વિસ્વાસદર્શક	વિશ્વાદર્શક
,,	૧૬	અંધલ	અંધત્વ
૬	૭,૮,૯,૧૧,૧૮,	આવર્ણુ	આવરણુ
,,	૧૦, ૨૮	અશ	અંશ
,,	૧૧	ક્ષા	ક્ષો
,,	૧૫	ડબાયલો	દબાયલો
૭	૭	ચીદા	ચિદા
,,	,,	આધષ્ટાન	અધિષ્ઠાન
૮	૨૧	અનમય	અન્નમય
૯	૧૫	ઊપાસીક	ઉપાસક
,,	૧૬	મુક્તિ	મુક્તિ
,,	૧૭, ૧૮	શૈશ, શેશ	શેષ
,,	૧૯	ઇંદ્રિયા	ઇંદ્રિઓ
૧૦	૮	સંબંધીજ	સંબંધથીજ
,,	૧૨, ૧૩	બોધ	બોધ,
૧૧	૨૨	નિરશ	નિરંશ

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
,,	૨૮	પંવાનો	પડવાનો
,,	,,	અશ	અંશ
૧૨	૨૨	નૈયામિક	નૈયાયિક
,,	૨૪	મિમાંસા	મીમાંસા
,,	,,	નૈયાયીક	નૈયાયિક
૧૩	૩	જડે	જડ
,,	૪	મર્ણુ	મરણુ
,,	૧૮	વસુ	વસ્તુ
,,	૨૨	વિશ્વાસહિત	વિશ્વાસરહિત
૧૫	૪	સ્થળ	સ્થૂળ
,,	૫	અન્મય	અન્નમય
,,	,,	શરીરે	શરીરનો
,,	૧૦	શરીરનો	શરીરના
૧૫	૨૫	દરી	ફરી
,,	૨૯	પૂર્વં	પૂર્વે
૧૬	૧	પતીત	પ્રતીત
,,	૧૩	પ્રાજ્ઞના	પ્રાજ્ઞતા
,,	૧૭	પમાર્થ	પરમાર્થ
,,	૨૪	વિશ્વવનો	વિશ્વનો
૧૭	૧	ગભ	ગર્ભ
,,	૨	શુક્ષ્મ	સુક્ષ્મ
,,	૮	અંગ	સંગ
,,	૨૩	અસ્થિત્વ	અસ્તિત્વ
૧૮	૮	વિગેરેના ઇશ્વરના	વિગેરેનાં ઇશ્વરનાં
,,	૧૦	જનોને	જનોની
,,	૧૧	વૃત્તિ	પ્રવૃત્તિ
,,	૧૬	કરવો	કરવાં
,,	૨૫	તો	તોપણુ
,,	૩૦	તો	તે

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
,,	,,	જે	જો
૧૯	૨	વાં	વં
૧૯	૩	તો	તાં
,,	૪	દુરવિષય	દુર્વિષય
,,	,,	આશક્ત	આસક્ત
,,	૯	કે	કષ્
,,	૧૧	શ્રષ્ટા	સૃષ્ટી
,,	૨૩	ઉઘાડ	ઉઘડ
૨૦	૧૦	લક્ષ રાખતાં	લક્ષ ન રાખતાં
,,	૨૨	ધર્મ	પરમ
૨૧	૧૨	ચારણા	ચાલણા
૨૨	૩	અનાદાર	અનાદર
,,	૨૪	કાંઇ	કોઇ
૨૩	૭	ભૂષણ	ભૂષણ
૨૪	૧૮	કીટપું	કીટ
,,	૨૭	સ્વપનું	સ્વભાવનું
,,	૨૯	વણ	પણ
૨૫	૧૮	આંશે	અંશે
,,	૨૧	અસીય	અસીમ
૨૬	૧, ૨૧	સારાંશ	સારાંશ
,,	૧૮	જેનું	જંતુ
,,	૨૫	સાંજ્ઞા	સંજ્ઞા
૨૭	૧૪, ૧૫	અજન, સ્રજન	સજન
,,	૧૬	સ્ફુટ	સ્ફુટ
૨૯	૧૪	પારજન	પાર્જન
,,	૨૮	અહિક	ઐહિક
૩૦	૫	આત્માને	આત્માની
,,	૯, ૧૧	શ્રષ્ટા	સ્રષ્ટા
૩૧	૨૪	આત્મ	આત્મા

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
,,	,,	અને	એને
,,	૨૯	પ્રમાણુ	પરમાણુ
૩૨	૧૪	પ્રદર્શિતિ	પ્રદર્શિત
૩૨	૧૬	અહિક	ઐહિક
,,	૧૭	સમ	શમ
,,	૨૧	ક્રિયા	ક્રિય
,,	૨૨	ચય	ક્ષય
,,	૨૪	સ્વતા:	સ્વત:
,,	૩૦	મગતા	મગનતા
૩૬	૧૫	શુદ્ધસીત,	શુદ્ધચિત્ત,
૩૭	૧૦	પેકી	પૈકી
,,	૨૭	પરન:ર	પરનારી
૩૮	૨૧	પાસેથા	પાસેથી
૪૨	૮	કહેવત ૨૩૦ મી.	આને બદલે નીચે મુજબ પણ ચાલશે.

રવિ શશી મંગળ બુધ ગુરૂ, ભાર્ગવશની પ્રયાણુ,[1]
દર્પણુ ચંદન ધાન્યને,[2] રાઇ ગોળ દધી આણુ.[3]
વાવડીંગ સહુ સાતજો, અનુક્રમે વપરાય,
નવનિધ પામી આવશે, બને રંક તે રાય.

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૪૪	૨	સિચતુરાઈ	ચતુરાઇ
૪૫	૨૦	કૃપા	કૂપા
,,	૨૮	છતા	ચતા
૪૬	૩	કીવા	કિંવા
,,	,,	કેટલાં	કેટલાંક
,,	,,	પોતાના	પોતાનું
,,	૪	તરહે	તરેહ
,,	,,	આઉધો	આયુધો
,,	૬	પરીયંત	પર્યંત

---

૧ પ્રયાણુ=ગાંમ જવું તે, ૨ ધાન્ય=ધાણા, ૩ આણુ=લાવજો.

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૪૬	૧૪	મહતત્વો	મહત્તત્વે
,,	૧૭	ઉદ્દેસ	ઉદ્દેશ
,,	૨૨	ઇત્યાદિઓ	ઇત્યાદિ
,,	૨૬	ત્રમી	તૃમી
૪૭	૧૨	એ બીજું	બીજું
,,	૧૪	પુત્ર	મૂત્ર
૪૮	૧૮	સાર્વોભોમ	સાર્વભૌમ
,,	,,	હતી	હોતી
૪૯	૧૬	ભાશે	ભાસે
,,	૧૯	શુદ	શર
,,	૨૫	એટલું બધું પાપ	એટલો બધો વ્યાપ
,,	૨૮	ખટપટો	ખટપટોને
૫૦	૯	શં	સં
,,	૧૫	ધકેલવાની	ધકેલવાનો
,,	૧૬	ગ	ગે
,,	૨૩	સચીત્ય	સચિન્ત્ય
૫૧	૨	વિશ્વામત્ર	વિશ્વામિત્ર
,,	,,	તવો વિષ્ટ	તપો નિષ્ઠ
,,	,,	ત્રીકાલકૃમ	ત્રિકાલજ્ઞ, વ
,,	૧૨	અને તેઓ	અને
,,	૨૪	માષ્ટાન્નો	મિષ્ટાન્નો
૫૨	૧૦	જેને	જેતે
,,	૧૫	શીવાય	સિવાય
૫૩	૨	દામ	રામ
,,	૩	માયાકાર	રામાકાર
,,	૩–૪	સબાહ્યઆજવતંયી	સબાહ્યાભ્યન્તર
,,	૨૦	કાયાર્થે	કાર્યાર્થે
૫૪	૩, ૫	રસીયો	ઋષિઓ
,,	૯, ૧૦	અપેલીકા	અમેરિકા

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
,,	૧૧	ધર્મીય	ધર્મીય
,,	૧૫	કૃ'ણ	કૃષ્ણ
,,	૨૬	દેખતો	દેખાતો
,,	૨૮	છએ	છીએ
૫૫	૧	પક્ષાદિ	પક્ષીઆદિ
,,	૧૬	આચારણ	આચરણ
,,	૧૮	નમૃતા	નમ્રતા
,,	૨૫	પદાર્થનું	પદાર્થ તુચ્છ
૫૬	૩	પાકો	તેલીઓ.
,,	૧૬	બસેર	બે
૫૭	૫	આવશે	આપશે

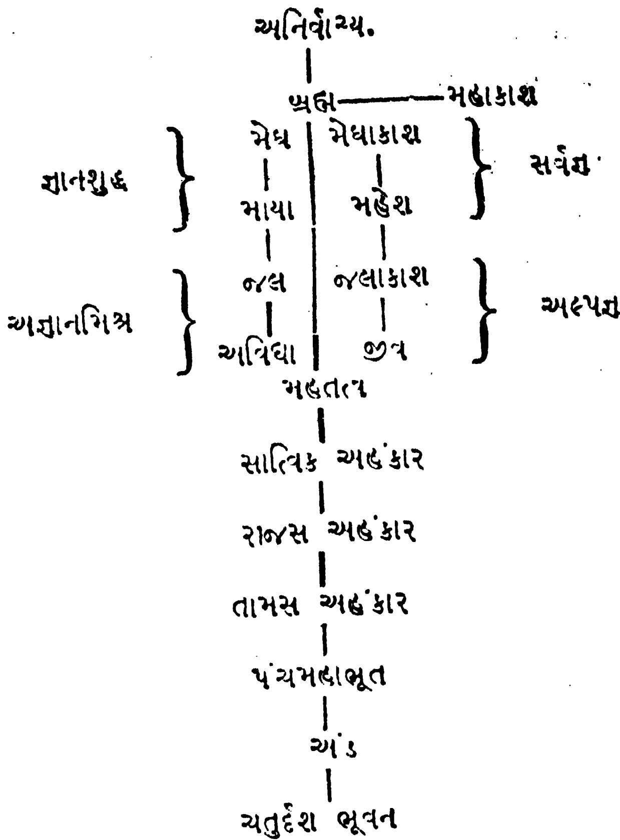

પ્રસ્તાવના.

આ ગ્રંથમાં જેજે હકીકત દાખલ કરેલી છે તે કાંઇ ફકત માન મેળવવા અથવા શ્રેષ્ટપણું બતાવવાના હેતુથી છે એમ કોઇએ પણ સમજવું નહીં, પરંતુ સર્વ મનુષ્યોનો ધર્મ છે કે સારમાં સાર જે વસ્તુ હોય તે કરવી. એ પ્રમાણે આખા જગતમાં શોધ કરતાં તથા મન શકિતથી વિચાર કરતાં સાર વસ્તુ ઇશ્વરનું ગ્નાન જણાયું તેથી તે ઉપર મન લગાવી હમેશ મનન થવાને વાસ્તે આ હકીકતનો સમુચ્ચ કરેલો છે. આખા જગતમાં જોઇએ છીએ તો કેટલાક લોકો પોતાની આંખમાંનું રહેલું મુસળું નહીં દેખતાં બીજાની આંખમાં તરખલું દેખે છે અને લાગલાજ સામા માણુસની નિંદા કરવા માંડે છે એનું કારણતો એટલુંજ જણાય છે કે માયાના વિકારમાં ગરક થવાથી ખરી વાતની સમજણ તેમને પડતી નથી. ખરેખરો વિચાર કરીએતો દરેક મનુષ્યે વિચાર કરવો જોઇએ કે પોતાના ગામની હકીકત જાણ્યા શીવાય પરગામની હકીકત જાણવી એ બરોબર રીતે થશે નહીં. કેવી રીતે કે કોઇ માણુસને એમ પુછીએ કે તારૂં તથા તારા બાપનું નામ શું? તથા તું કયા શેહેરમાં કઇ પોળમાં રહે છે? ત્યારે જો જવાબ આપે કે મારૂં તથા મારા બાપનું નામ તથા ગામ વ. ઠામ ઠેકાણાની મને ખબર નથી ત્યારે સઘળા લોકો એમજ કહેકની કે આ માણુસ પોતાના ગામની તથા બાપના નામ ઠામની હકીકત જાણતો નથી. તો એને બીજી જગ્યા આથમ્યાની શી ખબર હશે? ઉપર બતાવેલું એતો એક દષ્ટાંત છે. પરંતુ એનો સિદ્ધાંત એ છે કે, હું તે કોણ? હું શી રીતે પેદા થયો? તથા મને પેદા કરનાર કોણ? અને મને પેદા કરવાનું કારણ શું? તથા તે પેદા કરનાર કેવા હશે? તથા હું ક્યાંથી આવ્યો? ને હવે ક્યાં જવાનોછું? અને જ્યાં જવાનોછું ત્યાં સાથે શી શી સામગ્રી લેઇ જવી જોઇએ વીગેરે વિષે જેના મનમાં વિચાર પણ આવ્યો નથી. એ માણુસો કેવા હશે? ઉપરના પોતાના બાપના નામ ગામ ઠામની જેને ખબર નથી તેવા તે માણુસો હોવા જોઇએ. પછી તેઓ ગમે તેવા હુંશીઆર કાયદા કાનુન જાણુ-

વાવાળા તથા કદાપી દરિયામાં જોડા પેહેરીને ચાલે તેવા કળાવાન હોય, તો પણ એ તેમના બધાં પરાક્રમ વ્યર્થ છે. માટે આ લઘુગ્રંથ તે હકીકત સર્વ સજ્જનોને જાણવા સારૂ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. હું, કોણ, કયાંથી, આવ્યો અત્રે મારૂં કર્તવ્ય કર્મ શું છે. હવે જવાનો ક્યાં એ વિગેરે ઉપર બતાવેલી બાબતો જાણવી. એ દરેક મનુષ્યનું મૂખ્ય કર્તવ્ય કર્મ છે એમ લાગે છે હવે આ જગતમાં ઊત્તમ એટલે શ્રેષ્ઠ કામ સર્વ માણસોએ કરવું જોઇએ માટે પ્રશ્ન ઊઠે છે કે, ઊત્તમ ક્રિયા કેઇ? તેનો જવાબ એટલો જ કે નિવૃત્ત થાઓ. હવે નિવૃત્ત થાઓ એટલે શું ? તો કે, લય પામવો તે એવી રીતે નાશ કરવો કે ફરીથી પેદા થાય નહીં તે એવી રીતે કે નવ તત્વોનો જે વાસના લીંગ દેહ તેનો વાસનાનો લય કરવો, સવાલ કે નવ તત્વોનો લીંગ દેહ કયો. તે નવ તત્વ કીયાં, કીયાં ? જવાબ કે ચાર અંતઃકરણ ને પાંચ ગ્નાનેદ્રિયો એ મળીને નવ તત્ત્વ થયાં. સવાલ ચાર અંતઃકરણ કીયાં કીયાં ? જવાબ કે મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, ને અહંકાર, આ ચાર અંતઃકરણ થયાં. પણ પાંચ તન માત્રા એટલે શું ? ઉત્તર કે ઇંદ્રિઓ વગર સાંભળવાનું, સ્વાદ જાણવાનું, ગંધ જાણવાનું, રૂપનું અને સ્પર્શનું જેથી ગ્નાન થાય છે. તેને પાંચ તન માત્રા કહે છે. જ્યારે વાસના લીંગ દેહને નવ તત્ત્વ છે ત્યારે આ સ્થુળ દેહને કેટલાં તત્ત્વ હશે ? આ સ્થુળ દેહને વાસના લીંગ વડે કરીને તેર તત્ત્વ છે. માટે આ જગોએ વાસના લીંગ દેહનો સ્થુળ દેહમાં સમાસ કરીને કહેવામાં આવે છે કે, પચીશ, પચીસમી, માયાને છવીસમો પરમાત્મા આ સીવાય દુનિઆમાં બીજી કંઇ વસ્તુ નથી થોડી બુદ્ધિવાળા લોકો હાલતું ચાલતું શરીર બંધ થઇ જાય છે તેથી માને છે કે એ આત્મા મરી ગયો પણ આત્મા કંઇ મરતો નથી. ભગવત ગિતાના બીજા અધ્યાયમાં શ્રી ભગવાને અર્જુનને કહેલું છે કે જેમ મનુષ્ય જૂનાં લુગડાં ઉતારીને નવાં ધારણ કરે છે તેવી રીતે આત્મા આ જૂના દેહનો ત્યાગ કરીને નવો દેહ ધારણ કરે છે. વળી એ આત્મા કેવો છે, શસ્ત્ર વડે છેદાઇ શકાતો નથી. દેવતાથી બાળી શકાતો નથી, અને વાયુથી શુકાતો પણ નથી. માટે આત્મા તો સદા નિત્ય છે આદી અનાદી છે. ને વસ્તુ ઊત્પન્ન થઇ હોય તેજ લય પામે. આત્માના વિષે એવો કંઇ એક સંબંધ નથી.

છેલ્લે ચતુર્દશ ભૂવનમાં પ્રાણી ઊત્પન્ન થાય છે તે વખત એને જાણવાની ઘણીજ અસંખ્ય બાબતો છે. તેનો પાર આવે તેવો નથી માટે પોતાના આત્માના કલ્યાણાર્થની વાત વિચારવી જોઇએ. આજના સભામાં જે સારા વિદ્વાન ગૃહસ્થો પોતાના અમૂલ્ય વખતનો લાભ લેવા આતુરતાથી ઊતસુક્ત જણાય છે. તે સર્વ સજ્જનોને માનપૂર્વક નમન કરી આ તત્વજ્ઞાન સંબંધનો નાનો ગ્રંથ તેઓ સાહેબની શેવામાં મૂકવા રજા માગુછું. આ નાનો ગ્રંથ તત્વજ્ઞાન સંબંધી છે. આ ગ્રંથ જોતાં, પહેલાં તત્વજ્ઞાન સંબંધે પૂર્વના સંબંધમાં કેટલું માન હતું. તથા તે જ્ઞાન કોણે કેવી રીતે કેટલે દરજ્જે પ્રાપ્ત કરેલું તેને માટે ઘણા લોકોના કેવા અભીપ્રાય થએલ છે તે પ્રસ્તાવના તરીકે સુચના કરી ગ્રંથ સરૂ કરવો તે વધારે અસરકારક

થશે એમ ધારી થોડીક સુચના કરવામાં સદ્‌ગૃહસ્થોનો વખત લેવા જરૂર છે. તો આશા છે કે સઘળો ગ્રંથ શાંત પણે મનન કરી તથા તે ઉપર પોતાનો જે કંઇ અભિપ્રાય બંધાય તે પ્રમાણે ગુણ ગ્રહણ કરશો. ઇશ્વરના પૂર્ણ કૃપાથી અને જગતના આઘાત પ્રત્યાઘાતના નિયમથી આપણે આર્ય લોકો હાલ આપણા બરબરાટી ભરેલા રાજ્ય કર્તાઓના આધાર અને સત્તા નિચે સુધરેલી મંડળીના પેંગડામાં પગ મૂકવાને અને આપણી પુર્વની સ્થિતિએ પહોચવાને પ્રયત્ન કરવા મંડયા છીએ. આપણી જન્મ ભુમી ભરતખંડ જે સ્વતંત્રતાને તત્વજ્ઞાનનું ક્ષેત્ર હતું ને જેને પુર્વ પશ્ચિમતરફના જે તમામ લોકોએ અતિ તેજસ્વી એમ કબુલ કરેલી છે. તે આપણી જન્મભૂમી હાલ સેંકડો વર્ષથી પડતી સ્થિતિમાં રહેલી હવે પુનાંઃ ઊંચું ડોકુ કરવા મંડે છે ને તે ઘણું કરીને અગાઊના કરતાં પણ વધારે સારો યશ પ્રાપ્ત કરે તેમ છે. આ આપણી આર્યભૂમીએ કળા કૌશલ્ય શાસ્ત્ર, વિદ્યા, જ્ઞાન, અને સુજ્ઞતા સંબંધી સર્વથી ઊંચ છે એમ અનેક જૂના ઇતિહાસ કર્તાઓના સમંતથી સિદ્ધ થયું છે. યુરોપખંડમાં મોટામાં મોટી બે પ્રજા છે એક ફ્રાન્સ ને બીજુ જર્મની તેમાં હિંદુસ્તાન જેવો પૂર્વને માટે વખાણાયલો છે, તેવો જર્મની પશ્ચિમને માટે વખાણાયલો છે. તો આ આબરૂ અને પ્રતિષ્ઠાઓને યોગ્ય થવાને આપણે શું ઇચ્છવું ન જોઇએ ?

૧ જેમ હાલ યુરોપમાં જર્મની જેવી સ્થિતિમાં છે. તેવી એશીયામાં આપણી આર્ય ભૂમી સ્થિતિમાં હોવી જોઇએ એમ આપણે શું ઇચ્છવું ન જોઇએ. ? અલબત ઇચ્છવુંજ જોઇએ. મોટા મોટા ઇતિહાસ કર્તા જેવા કે ડાક્ટર ડબ્લ્યુ રોબરસ્ટન, વીગેરે એઓ હિંદુસ્તાન વિષે જૂના ઇતિહાસ કરતાં પોતાના રિમાર્કમાં લખે છે કે તેઓને તેમજ તમામ લોકોને સર્વ કળા, કૌશલ્યની બાબતો હિંદુસ્તાનમાંથીજ મળેલી છે અને તે ઉઘાડી રીતે જાહેર કરે છે કે હિંદુસ્તાનના વાસીઓ પૂર્વે ફક્ત વધારે સુધરેલા હતા એટલુંજ નહીં પરંતુ વિદ્વતામાં બીજી હરકોઇ પ્રજા કરતાં વધારે ગતિમાં હતા.

૨ યુરોપનો એક સદ્‌ગૃહસ્થ સર વુલીયમ જોન્સ પોતાના પુસ્તક નંબર ૧ ના પાન ૧૨૦–૧૨૫ અને ૧૨૭ માં લખે છે કે યુરોપના મોટા વિદ્વાન સદ્‌ગૃહસ્થો જેવા કે પીથો ગોરાસ અને પ્લેટો વિગેરેઓએ પોતાનાં ગંભીર તર્ક શાસ્ત્ર હિંદુસ્તાનના મહાન્ વિદ્વાનોના સમુદ્રમાંથી જ-

તારી લીધેલ હશે એમ માન્યા સીવાય ચાલતું નથી. કારણ વેદાંત અને તેની અંદરના દ્રષ્ટાંતોની અનેક સુંદર રચનાઓ વાંચવી તથા સમજી શકવી ઘણી મુશ્કેલ છે.

૩ એક સદગૃહસ્થ સર ફ્રેડ્રીકવાન કરીને યુરોપનો વિદ્વાન પોતાના હિંદુસ્તાનની બાષા અને વિદ્યા તથા તત્વજ્ઞાન સંબંધીના રચેલા ગ્રંથમાં બીજા પુસ્તકમાં ખાતરી કરે છે કે તમામ આશ્ચર્યકારક નવા શોધો છે. તે મૂખ્ય કરી હિંદુસ્તાનમાં બનેલા છે જે શોધો બતાવે છે કે જૂના વખતમાં આપણા આર્ય લોકોની ગતિ ઘણે દરજ્જે હતી એમ સ્પષ્ટતાથી કહેવું જોઈએ. જૂઓ બારતાદીક પૂરાણો વીગેરે કે પૂર્વ દિશા તરફના આપણા આર્ય લોકો ઇશ્વર સંબંધી અગાઊ કેટલું જ્ઞાન ધરાવતા હતા. તેઓના સઘળા ગ્રંથો ઊમદા સ્વચ્છ અને મોટા વિશાલ અભીપ્રાયોથી બરપૂર હતા. અને હાલ પણ છે શોધકોને સુલબ રીતે મળી આવે છે.

૪ એક વિકટોર જોન ફ્રાન્સનો એક મોટો તત્વવેત્તા જેણે સન ૧૮૨૮–૨૯ માં પારીસ શહેરમાં સુમારે બે હજાર સદ્ગૃહસ્થોની સભામાં લેકચર આપ્યું તેમાં પોતે બતાવ્યું છે કે પૂર્વ તરફના કાવ્ય અને તત્વજ્ઞાનના પુસ્તકો આપણે લક્ષ લઇ વાંચીએ તો માલમ પડે છે કે તે તરફ એટલી તો વિદ્વતા અને વિશાલ સત્ય વિચાર છે કે તેની આગલ તમામ યુરોપની બુદ્ધિ ચાલી શકિત નથી અને તે વિદ્યાને તથા તત્વજ્ઞાનને ઇશ્વરને આપવાં ઘટે તેટલાં માન આપીએ છીએ."

૫ ડાકટર મેક્ષમ્યુલર જે હાલ સંસ્કૃત વિદ્યાના પ્રોફેસર ગણાય છે તે સદ્ગૃહસ્થ પોતાના, સંસ્કૃતની જૂની વિદ્યાના સંબંધમાં નીચેના ઇતિહાસમાં લખે છે. (આર્ય લોકો એ તત્વવેત્તા પ્રજા હતી આ પ્રમાણે અનેક દાખલાઓ છે આતો પરમૂલકના લોકના અભીપ્રાય પ્રમાણેના કહેલા છે. તો તે બાબત આપણા જે સ્વદેશીમાંના અભીપ્રાય તો જોઇએ તેટલા મળી આવશે. કાળ અને સ્થળ સંકોચને લીધે આ જગાએ દાખલ કરવા દુરસ્ત ધારતો નથી કારણ મૂળ ગ્રંથ મોટો છે એટલે તે વાંચવા તરફ સજ્જન વાંચનારનું લક્ષ લાગી રહેલ હશે માટે હવે ગ્રંથ છે તે સરૂકરૂંછું માટે વાંચનારનું લક્ષ તે તરફ જવું જોઇએ.

वेदांतविचार

अने

परचुरण प्रबोध.

મંગળા ચરણ.

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ, ભોમ, ભવ, હું, અંભોનિધિસાર હું,
કોટી ઇન્દુ પ્રકાશ, તેજ, ગતિ હું, નક્ષત્ર આધાર હું;
ઉર્વી, પાવક, નીર, વાયુ, નભ, હું, માયા સ્વરૂપે રહું,
સર્વાત્મા, સર્વેશ, વ્યાપ્ત સઘળે, તેથી હું કોને નમું ?

तत्वज्ञान.

સર્વ વિદ્યાનું શિખર તત્વજ્ઞાન છે. અનેક શાસ્ત્ર ને કળાથી મનુષ્યનું મન સંસ્કારિ થઇ તે ઉત્તમોત્તમ જ્ઞાન ગ્રહણ કરવા પાત્ર થાય છે તેથી શાસ્ત્ર ને કળાઓ એ સાધન છે અને જ્ઞાન એ સાધ્ય છે અને જ્ઞાનજ સુખદાતા છે.

૧. આપણા ભરતખંડનું એ ઉત્તમ જ્ઞાન આ જગતના યુરોપાદિ ખંડ જે આજે કેટલાંક શાસ્ત્રો અને કળાઓમાં આપણાથી અગ્રેસર છે અને આપણા ઉપર સંસારની સમૃધ્ધિમાં શ્રેષ્ઠતા ભોગવે છે તે જ્યારે છેક અજ્ઞાન અવસ્થામાં હતા ત્યારથી તે આજ સુધી પશ્ચાત પડયું નથી. આપણા લોકનો ઉજવલ ઉત્તમ અને અમર યશ આપણા મહાજ્ઞાનિ પૂર્વજોએ એવો તો શિખર ઉપર લાવી મૂકયો છે કે તેની તુલના આજે દેશકાલ ઘણા પ્રકારે ફરી જતાં તથા અનેક અસાધારણ અદ્ભૂત સાધનો વધતાં પણ હજી કોઈ દેશના લોક બરોબરી કરી શકતા નથી એમ કહીએ તો ચાલે. યુરોપના કેટલાક અગ્રેસર ગુણજ્ઞ પંડિતો ભરતખંડના તત્વજ્ઞાનીના અલૌકિક ઉત્તમ વિચાર આગળ હજી માનપૂર્વક નમે છે એ વાત કંઇ થોડી ઘણી

અભિમાનંદ અને સંતોષકારક નથી પણ આપણા અપ્રતિમ પૂર્વજોના અમર યશ પીને દ્રષ્ટિ પાછી વાળતાં આપણી અવસ્થા સામું જુએ છે ત્યાં શું પરિણામ થાય છે કે જ્યાં અભિમાન ને સંતોષ ક્ષણવાર આવ્યાં હતાં ત્યાં અપમાન, ભ્રષ્ટતા, પતિતતા, અને તત્જન્ય ખેદ આવી સર્વ છાઈ નાંખે છે. સમજુઓ જેઓ પરંપરા વિચાર કરી શકે છે તેઓ તો મૂર્છિત થઈ જાય છે. આતે કેવી વિષમ અવસ્થા, વેળા વીતતાં કાળે કરેલા પટને તો દુર કરવાનું તો રહ્યું, પણ, પટાન્તરમાં, મહા મૂલ્યવાન, સુખદ પદાર્થ છે એટલું જાણવાનું પણ ભાન નહીં એ ઓછી સંતાપકારક વાત નથી; પરંતુ એથી પણ વધારે સંતાપકારક વાત એ છે કે જે વાત ધ્યાનમાં નથી આવતી તે આપણે ધિક્કારતાં શીખ્યા એટલે તે પંથે જઇ તે પામવાની આશા નહીં; એમ થયાથી ગાંડા ધુમે છે તેમ આપણેજ કપાળે આપણે અજ્ઞાનદર્શક ચિન્હ ચોડી આપણે વીલે મોંડે વલવલતા અને અવેરા થઇ વલખાં મારવા માંડયાં, તેથી સર્વ, સમજુઓની દયાને પાત્ર થઈ ગયા. તિરસ્કાર પામ્યા અને છતે ધને રંક થઈ પડયા; પરંતુ સાક્ષી વિના સિદ્ધ થાય એવા સ્વપ્રકાશી પદાર્થ ઝાઝી વાર છવાયા રહેતા નથી, આપણે વિમુખ અને અંધવત્ થયા પરંતુ દેખતા લોકોએ તો દુરથી પણ પ્રકાશ વર્ત્યો અને દૂરદર્શક યંત્રવડે જોતા ન હોય તેમ આપણા પૂર્વજોએ મહીમા જોયો અને તેના ગુણ ગાઈ આપણા ભ્રષ્ઠ પુત્રોને સચેત કર્યા. કાંતો એમ થયુ અથવા તો સૃષ્ટિના આઘાત પ્રત્યાઘાતના નિયમ લાગુ પડયા. ગમે તેમ થયુ પણ આપણા દેશનો ઉત્થાનકાળ સમિપ આવ્યો છે એમ સ્પષ્ટ જણાય છે, અને યથેચ્છ ઉન્નતિ થવી એ હવે આપણા અને આપણી પ્રજાના હાથમાં છે, એમ પ્રત્યક્ષ છે. વિદ્યા, વિચાર, અને વિવેકમાં, વધીશું તેમ તેમ સર્વ પ્રકારની ઉન્નતિમાં માનસિક, સંસારિક, અને રાજકીય, તેમજ, ધાર્મિકમાં વધીશું. એજ સાધનથી આપણો દેશ એક વેળા સર્વોપરી હતો અને તેજ સાધનથી હવે પાછો નવા દેશ કાલને અનુસરીને

તેવા પ્રકારની વધતી ઊન્નતિને પામશે, પણ એ બધું આપણા યોગ્ય પૂર્વજોના, આપણે સુપાત્ર પુત્ર નીવડીશું તોજ. આપણા મહાત્મા પૂર્વજોએ અનેક વિષયો ઉપર વિચાર કરી તેમનું નીરોપણ કર્યું છે. માર્ગ અને સાધનો અનેક હોય છે પણ સાધ્ય કરવાની વસ્તુઓતો ગણત્રિનીજ હોય છે. સાધ્યનું પણ સાધ્ય તત્વજ્ઞાન છે. દેશ કાળ ફરેથી માર્ગ અને સાધનોનો સુધારો વધારો થવો જોઇએ એમ થયું છે. આપણા પૂર્વજોએ જે સાધનો અને જે માર્ગનો ઉપયોગ કરેલો તેમાં મધ્યકાળમાં (આ પૃથ્વિ ઉપર આપણા સ્થિર રહ્યાથી પશ્ચાતગામી થયા તેથી) પરદેશી લોકોએ સુધારો વધારો ઘણો કર્યો છે તે સાધનોને સમજી તેનો ઉપયોગ કરવો એ અગત્યનું છે પરંતુ સાધ્યનું જે શિખર અધ્યાત્મજ્ઞાન છે તે સત્ય હોવાથી સર્વોપરી રહે છે. આપણા દેશમાં એ સર્વોપરી જ્ઞાન સંપાદન કરવા ઘણા માર્ગ હતા એમ જણાય છે. પણ મુખ્ય ષદ્શાસ્ત્ર અને તેના પણ સંક્ષેપ કરતાં મુખ્ય ત્રણ વર્ગ થાય છે. ૧ સાંખ્યયોગ ૨ ન્યાયવૈશેષિક ૩ પૂર્વ ઉત્તર મિમાંસા. જે હાલ બ્રહ્મવિદ્યાનું શિરોબીંદુ છે. શિવ શક્તિ આદિનાં અસંખ્ય નામ રૂપના અનેક ગ્રંથો ચાલે છે જેનો મત ભેદ થયાથી અને બહુ કરીને અજ્ઞાન વધ્યાથી સ્વાર્થિ લોકોએ વાડા બાંધી તેમાં બકરાં એકઠાં કીધા જેવું છે. તેની સંખ્યા વધી જઈ મૂળ વાત લોકો વીસરી ગયા છે એ ખરૂં છે. પણ વિદ્યાનો પ્રકાશ થયાથી એ અંધકારનો અનાયાસે નાશ થવાનો છે. અને ભરતખંડના આર્ય લોકોનો વર્ણાશ્રમવાળો એકજ વેદ ધર્મ છે તે દીપી નીકળવા લાગ્યો છે, તેનો શિરોભાગ ઉપનિષદો છે. તેમાં જે પુરૂષાર્થ કહ્યા છે તે સર્વોપરી અને ઉચ્ચ હોવાથી તેને પામવામાં સમર્થ પુરૂષોએ જુદા જુદા માર્ગ શોધ્યા છે. આજ સુધીમાં અધિક ભાગમાં મહાત્માઓએ તે સ્વીકાર કરવા ઉપરથી તથા નિર્ભયપણે પ્રસિદ્ધ થઇ દેશ પરદેશના પંડિતોની કસોટીએ ચડ્યાથી પણ ખોટા જણાયો નથી એ ઉપરથી અનુમાન કરી જોતાં ઉત્તરમિમાંસનો માર્ગ, પર્મધામ, અગમ-

ભૂમી, અથવા ઊત્તમ સ્થાન પર્યંતનો જણાય છે. મૂલ્ય આ-
પ્યા વિના વસ્તુ મળતી નથી જેમ વસ્તુ ઉચ્ચ તેમ મૂલ્ય ભા-
રે, પ્રાણિમાત્ર જન્મથી તે મરણ પર્યંત જે જે સહે છે, કરે છે,
ને ઇચ્છે છે, અને સંક્ષેપમાં જેની પ્રાપ્તિ સારૂ પ્રાણી પોતા-
નું જીવન દુ:ખથી વીંધાઇ ગયા છતાં પણ ધારણ કરી રહે છે
તે પદાર્થ સુખ છે, એમ વિચાર કરનાર સર્વ તત્કાલ કહી શ-
કશે. સુખ જીવનનું પણ જીવન છે. સુખની આશાનો પરિપૂ-
ર્ણ નાશ થયે મનુષ્યને જીવવુ ઝેર જેવું લાગે છે અને દેહનો
ત્યાગ કરે છે એવું જે સુખ તેને સંપાદન કરવા પ્રાણિમાત્ર
સર્વ પ્રકારે શ્રમ કરે છે પણ એ વિશ્વાસદર્શક વસ્તુ એવી તો
ઉચ્ચ છે કે તેની ઝાંખી પણ થોડાને જ થાય છે માત્ર તેની
છાયામાંજ આ જગતનાં મનુષ્ય પ્રાણી બાચકા ભરે છે. પણ
પાછા હાથ ખાલીના ખાલી દેખે છે કોઇ વીરલ ભાગ્યશાળી
મહાત્માઓ મહા પ્રયત્નથી એ માર્ગે જવાને પાત્ર થાય છે. તેનાં
અવશ્ય મુખ્ય સાધન-વિદ્યા, વિચાર, વિરાગ, ષડ્સંપત્તિ અને
મુમુક્ષતા છે. વિદ્યા આવ્યાથીજ આપણું અંધલ જાય છે. પ્ર-
કાશ જોવાને વિદ્યા આપણને સમર્થ કરે છે એટલે વિચાર
કરી ખરા માર્ગ ઉપર વળવાનું બની શકે છે. માર્ગના મુખ
આગળ આવતાંજ વિવેક વિચાર સાધન સંપાદન કરવાં અ-
વશ્ય છે તે ચાર સાધન કિયાંકિયાં તેનાં નામ નીચે આપ્યાં છે.

૧. વિવેક ૨. વિરાગ ૩. શમદમાદિ ષડ સંપત્તિ અને ૪.
મુમુક્ષતા.

વિવેક.

વિવેક—આત્મા અવિનાશી એટલે નાશરહિત છે તથા
અચળ એટલે ક્રિયા રહિત છે અને જગત આત્માથી પ્ર-
તિકુળ એટલે વિપરીત સ્વભાવવાળુ અર્થાત્ જગત વિ-
નાશી અને ચળ છે. એવું જે જ્ઞાન દૃઢ થવું તેનું નામ વિવેક
અને તે વિવેક સર્વ સાધનનું મૂળ છે, કારણ કે પ્રથમ વિવેક
હોયતો વિરાગ આદિ લઇને તે ઉત્તર સાધન હોય છે. માટે

વિરાગ શમદમાદિ ષડ્સંપત્તિ અને મુમુક્ષતા એમનો વિવેક એ હેતુ છે અને વિવેક એજ પ્રથમ પાયો તત્વજ્ઞાનનો છે.

વિરાગ.

વિરાગ—બ્રહ્મલોક સુધીના ભોગ તણો પણ ત્યાગ એને વેદ અને જ્ઞાનિ મુનિઓ વિરાગ કહે છે. અને તે તત્વજ્ઞાનનું બીજું સાધન છે.

શમદમાદિ ષડ્સંપત્તિ.

શમદમાદિ ષડ્સંપત્તિ—શમ, દમ, વિગેરે છ સંપત્તિઓ મળીને તત્વજ્ઞાનનો ત્રીજો પાયો બને છે. એ સંપત્તિઓ છ છે. ૧ શમ, ૨ દમ, ૩ શ્રદ્ધા, ૪ સમાધાન, ૫ ઉપરામ, અને ૬ તિતિક્ષા. એ છ સંપત્તિનાં નામ છે. અને તે તત્વજ્ઞાનનો ત્રીજો પાયો છે.

શમ—એટલે વિષયથી મન રોકવુ એને જ્ઞાતા શમ કહે છે.

દમ—એટલે ઇંદ્રિય ગણને રોકવા.

શ્રદ્ધા—એટલે વેદ અને ગુરૂનાં વાકય સત્ય છે. એવો જે મનને વિશ્વાસ તેનું નામ શ્રદ્ધા,

સમાધાન—એટલે એકાગ્ર ચિત રહી મનને કોઈપણ પ્રકારનું વિક્ષેપ ન રહે તેને સમાધાન કહે છે.

ઊપરામ—એટલે વિષયને વિષ્ટા સમ જાણી તેનાથી દૂર ભાગે તથા તેની ઇચ્છાનો પણ ભંગ કરે તેનું નામ ઉપરામ.

તિતિક્ષા—એટલે તાપ, શિત, ક્ષુધા, તૃષા, સુખદુઃખ એ સહન કરવાનો સ્વભાવ પાડવો એનું નામ સાધુ પુરૂષો તિતિક્ષા કહે છે.

મુમુક્ષતા.

મુમુક્ષતા—અત્યંત કલેશ કે જેનું મૂળ કારણ અજ્ઞાન છે, તે સહિતની નિવૃતિ, અને પરમાનંદની, પ્રાપ્તિની ઈચ્છાનું નામ મુમુક્ષતા છે.

ઉપર પ્રમાણે વિવેક, વિરાગ, અને શમદમાદિ ષડ્સંપત્તિ અને મુમુક્ષતા, એ ચાર મુખ્ય અને શ્રવણ, મનન, અને નિ-

દિધ્યાસ એ ત્રણ, એમ સાત અને તત્પદ (એટલે ઈશ્વરપદનું) અને ત્વંપદ એટલે પોતાના પદનું શોધન એ નવ સાધન છે. તેનું જે અનિર્વાચ્ય પરિણામ તેનું નામ તત્વજ્ઞાન છે.

જીવને બંધ અને ઈશ્વરને મોક્ષ છે. અધીષ્ઠાન, વિષે આભાસને ભ્રાંતિથી પ્રતીત થાય છે માટે કેવળ આભાસમાં બંધ મોક્ષ છે તે વિષે, પણ, એટલો ભેદ છે કે જે આભાસમાં આવર્ણ છે તેને વિષે બંધ છે જે આભાસના સ્વરૂપનું આવર્ણ નથી તે મુક્ત છે. ઇશ્વરમાં આવર્ણ નથી માટે ઇશ્વર સદામુક્ત છે અને જીવ વિષે આવર્ણ છે તેથી તે બદ્ધ છે.-બદ્ધ એટલે બાંધેલો કેમકે જે અવિદ્યાના અંશમાં ચેતનના આભાસને જીવ કહ્યા તે અવિદ્યાનો સ્વભાવ આવર્ણ કરવાનો છે. યદ્યપિ, અવિદ્યા, અજ્ઞાન, અને માયા એકજ વસ્તુને કહે છે. તથાપિ શુદ્ધ સત્વગુણની પ્રધાનતાથી માયા કહીએ છીએ. અને મલિન સત્વગુણની પ્રધાનતાથી અજ્ઞાન અથવા અવિદ્યા કહીએ છીએ. રજોગુણ અને તમોગુણથી દબાયલો જે સત્વગુણ છે તેને મલિનસત્વગુણ કહીએ છીએ. વાસ્તે તમો ગુણ અને રજોગુણની અધિકતા હોવાથી અવિદ્યામાં જે જીવનાં આભાસ અંશ તેના સ્વરૂપનું અવિદ્યા આવર્ણ કરે છે. માટે જીવમાં બંધ છે. અને ઇશ્વરમાં નથી.

અધિષ્ઠાન ચેતન સહીત, જે, માયામાં આભાસ તે ઈશ્વર છે, તેને તત્પદનું વાચ્ય કહીએ છીએ. (એટલે શક્તિથી જણાય તે) અને કેવળ અધિષ્ઠાન ચેતન તત્પદનું લક્ષ્ય છે, (લક્ષણથી જણાય તે) જે ઇશ્વર છે, તેજ જગતની ઊત્પત્તિ, પાલન અને સંહારણ કરે છે, એમ સંપૂર્ણ શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે તેનો એવો અભિપ્રાય છે કે ચેતનઅંશતો આકાશની પેઠે અસંગ છે. અને આભાસઅંશ જગતની ઉત્પત્તિ આદિ કરે છે અને તેનેજ એટલે આભાસને વિષે સર્વજ્ઞતા છે. અને ભક્તજન ઉપર જે અનુગ્રહ (કૃપા) કરે છે તેપણ કેવળ આભાસ અંશ કરે છે અને જે કંઇ ઐશ્વર્ય છે. તે કેવળ આભાસમાં છે. ચૈતન અંશ એકરસ છે તેને વિષે સત્તા, સ્ફુરતી, દેવા વિના, બીજું ઐશ્વર્ય

બને નહીં. નાના પ્રકારનાં કામ અને કર્મ સહીત જે બુદ્ધિ છે, તેમાં જે ચેતનનુ પ્રતિબિંબ છે. તેને વિદ્વાન જ્ઞાની જનો જીવ કહે છે તે કેવળ પ્રતિબિંબ મળીને જીવ કહે છે એમ નથી પ- રંતુ જેમ ઘટાકાશ સહિત આકાશના પ્રતિબિંબને જલાકાશ ક- હે છે. તેમ સબિંબ એટલે બિંબ જે કુટસ્થ તે સહિત ચિદા ભાસને જીવ કહે છે. તેથી એ સિદ્ધાંન્ત થાય છે કે, બુદ્ધિમાં, જે ચીદાભાસ અને બુદ્ધિનું આધિષ્ટાન ચેતન, એ બેનુ નામ જીવ કહે છે. પૂર્વબિંબ, જે કુટસ્થ, તે કુટસ્થ સહિત આભા- સને જીવ કહ્યા, તેથી એવી પ્રતીતિ થાય છે કે, જે બુદ્ધિમાં પ્રતિબિંબ છે તે કુટસ્થનું છે, બહારના બ્રહ્મ ચેતનનું નથી. કે- મકે જેનું પ્રતિબિંબ હોય તેને બિંબ કહીએ છીએ તે કુટસ્થ તે બીંબ કહ્યો, એટલે તેનુ પ્રતિબિંબ છે એવી પ્રતિતી થાય છે. જેમ મહોટા લાલ પુષ્પો ઉપર મૂકેલો ધોળો સ્ફાટીક અ- ત્યંત ઊજવલ છે તેમ, બુદ્ધિ, પણ અત્યંત શુદ્ધ છે. કેમકે બુદ્ધિ સત્વગુણનું કાર્ય છે માટે કુટસ્થની ધમકનું નામ પ્રતિ- બિંબ છે.

અથવા, બ્રહ્મ ચેતનનું પ્રતિબિંબ છે. જેમ મહાકાશનું ઘ- ટના, જળમાં, પ્રતિબિંબ થાય છે. (ઘડાના) ભિતરના આકાશ- નુ નથી થતુ, કેમકે જેટલી ગંભિરતા જળ વિષે પ્રતીત થાય છે એટલી ગંભિરતા ભીતરના આકાશમાં છે નહીં તે ગંભિર- તા આકાશનું પ્રતિબિંબ છે. વાસ્તે તે બહારના (મહા) મહા- કાશનું પ્રતિબિંબ છે. કોઇ એમ કહેશે કે વ્યાપક ચેતનનું પ્ર- તિબિંબ બને નહીં, તે શંકા આકાશના દૃષ્ટાંતથી દૂર થાય છે, કેમકે આકાશ પણ વ્યાપક છે અને તેનુ પ્રતિબિંબ થાય છે તે- મ વ્યાપક ચેતનનું પણ પ્રતિબિંબ બને છે વળી જે કહે છે કે રૂપવાન પદાર્થનું રૂપવાન પદાર્થમાં, પ્રતિબિંબ થાય છે તે પ- ણ નિયમ નથી. કેમકે રૂપ રહિત શબ્દનો રૂપ રહિત આકાશ- માં પ્રતિબિંબ થાય છે. તેમ પૂર્વ કહી આવ્યા છીએ. એ મા- ટે ચેતનનું પ્રતિબિંબ બને છે. એ રીતે બુદ્ધિમાં આભાસ અને બુદ્ધિનું અધિષ્ટાન ચેતન આ બંનેનુ નામ એમ ક-

હું તે જીવ ત્વંપદનુ વાચ્ય કહીએ છીએ અને તેમાંથી ચીદા-ભાસનું ત્યાગ કરીને કેવળ જે કુટસ્થ છે. તેને ત્વંપદનુ લક્ષ્ય કહે છે. અને અહં શબ્દનું વાચ્ય પણ જીવ છે. કેવળ કુટસ્થ લક્ષ્ય છે. યદ્યપિ જીવ નામ ચીદાભાસને, કુટસ્થ, એ બંન્નેનું છે. તથાપી જીવપણાના જે ધર્મ છે, તે બધા આભાસ વિષે છે. પુન્યને પાપ અને પુન્ય પાપનાં ફળ સુખ દુ:ખ અને લોકાં-ન્તર વિષે ગમન અને આ લોકવિષે આગમન એ આદી લ-ઇને જે બધું તે આભાસસહિત બુદ્ધિ કરે છે. કુટસ્થ નથી ક-રતો. કુટસ્થ વિષે કેવળ ભ્રાન્તિથી ભ્રાન્તિ વાળાને પ્રતીત થાય છે તે ભ્રાન્તિથી પ્રતીત પણ બુદ્ધિ સહીત આભાસને થાય છે. કુ-ટસ્થને નથી થતુ. કેમકે કુટ જે લવારની એરણ એની પેઠે, સ્થ, નામ સ્થિર રહેનાર જે કુટસ્થ તેને નથી થતુ, કેમકે કુટ જે લ-વારની એરણ તેની પેઠે નિર્વિકાર રૂપે સ્થીત હોય તે કુટસ્થ કહીએ છીએ અથવા ઊકુટ એટલે મિથ્યાબુદ્ધિ અને ચીદાભા-સ તેમના વિષે અસંગરૂપથી સ્થિત હોય તેને કુટસ્થ કહીએ છીએ માટે કુટસ્થ વિષે ભ્રાન્તિ આદિક બને નહીં. ચીદાભા-સમાં બને છે.

આત્મા વિષે જુદા જુદા મત.

૧ વીરોચન મતવાળા, સ્થૂલ, શરીરને, આત્મા કહે છે. કેટલાએક વિરોચન મતના, અનુયાયી સ્થૂલ શરીરરૂપ અનમય કોશનેજ આત્મા કહે છે અને એવી યુક્તિ પ્રતિપાદ-ન કરે છે કે જેમાં અહબુદ્ધિ થાય છે. તે આત્મા છે. તે અ-હં બુદ્ધિ સ્થૂલ શરીરમાં થાય છે. હું મનુષ્ય છું. એવી પ્રતીતિ સર્વને થાય છે. અને તે બ્રાહ્મણ હોય તો હુ બ્રાહ્મણ છું. એવી પ્રતીતિ થાય છે. તે બ્રાહ્મણપણું તથા મનુષ્યપણું સ્થૂલ શરીરમાંજ છે. તથા સ્થૂલ શરીરજ અહંબુદ્ધિનો હોવાથી આત્મા છે. કિં-વા જેમાં મૂખ્ય પ્રતીતિ થાય તે આત્મા છે. સ્રી, પુત્ર, ધન, પશુ આદિ સ્થૂલ શરીરના ઉપકારક હોય તો એમાં પ્રીતી થ-તી નથી જેની નિમિત્ત અન્ય પદાર્થમાં પ્રીતી થાય તે સ્થૂલ

શરીરમાં જ મુખ્ય પ્રીતિ થાય છે. માટે સ્થૂલ શરીરજ આ-ત્મા છે તેજ સ્થૂલ શરીરનું વસ્ત્રાભૂષણ અન્ન જળ અને નાના વિધના ભોજનથી શૃંગારપોષણ જ પર્મ પુરૂષાર્થ છે એ-વો અસુર સ્વામી વિરોચનનો મત છે.

૨. કોઈ સ્થૂલ શરીરને નહીં પણ ઇંદ્રિઓનેજ આત્મા કહે છે. અને એમ કહે છે કે:—સ્થૂળ શરીરજ, આત્મા નથી કીંતું, સ્થૂળ શરીરમાં જેના હોવાથી જીવન વ્હેવાર થાય છે. અને જેના નહીં હોવાથી મરણ વ્હેવાર થાય છે તે આત્મા સ્થૂળ શરીરથી ભીન્ન છે. જીવન મરણ ઇંદ્રિઓના આધીન છે. જેટલા કાળ સુધી શરીરમાં ઇંદ્રિઓ હોય એટલા કાળ સુ-ધી જીવન છે અને કોઇ ઇંદ્રિ ન હોય ત્યારે મરણ કહીએ છીએ. હું દેખું છું, બોલું છું, સાંભળું છું. એ રીતે અહંબુદ્ધિ પણ ઇંદ્રિઓમાં હોય છે માટે ઇંદ્રિઓજ આત્મા છે.

૩ કોઈ ઇંદ્રિઓને નહીં પણ પ્રાણનેજ આત્મા માને છે.

હીરણ્ય, ગર્ભના, ઊપાસીક પ્રાણને આત્મા કહે છે તેમાં એવી યુક્તિ કહે છે કે:—જયારે મરણ સમયે મૂર્છા થાય છે ત્યારે તેના સંબંધી, પુત્રાદીક, પ્રાણ, શેશ હોય તો જીવન છે એમ જાણે છે અને પ્રાણ શેશ નહીં હોય તો મરણ જાણે છે. કીંવા શરીરમાં ઇંદ્રિય ન હોયતો અંધ શરીર રહે છે. શોત્ર વિના બહેરૂં રહે છે. વાક્ વિના મુંગું રહે છે. એમ જે જે ઇં-દ્રિઓ ન હોય તેના વ્યાપાર વિના પણ શરીર સ્થિત રહે છે. પરંતુ પ્રાણ વિના તો શરીર તેજ ક્ષણમાં સ્મશાન સમાન અ-મંગળ ભયંકર થઇને પડી જાય છે અને હું દેખું છું, સાંભ-ળું છું, એ પ્રતીતિથી પણ ઇંદ્રિઓથી ભિન્નજ આત્મા સિદ્ધ થાય કેમકે તેનુ સ્વરૂપ હું દેખું છું શ્રોત્ર શરીર હું સાંભળું છું એવી પ્રતીતી થાય તો ઇંદ્રિય સાખા સિદ્ધ થાય પણ હું નેત્ર વાળો દેખું છું. એવી પ્રતીતિ થાય છે. માટે ઇંદ્રિઓથી ભિન્ન આત્મા છે વળી સુષુપ્તિમાં; સર્વ ઇં-દ્રિઓનો અભાવ છે તોપણ પ્રાણના અસ્તિત્વપણાને લી-ધે એટલે પ્રાણ હોવાથી જીવન વ્હેવાર થાય છે માટે જીવન

મરણ એ પણ ઇંદ્રિઓને આધીન નથી કીંતુ સ્થૂળ શરીર અને પ્રાણ એ બેના વિયોગને મરણ કહે છે. માટે જીવન મરણ પ્રાણનેજ આધીન છે ને તે પ્રાણજ આત્મા છે.

૪. કોઈ પ્રાણને નહીં પણ મનને આત્મા માને છે.

કોઇ એમ કહે છે કે પ્રાણ જડ છે, માટે ઘટની પેઠે અનાત્મા છે. બંધ, મોક્ષ મનને આધીન છે. વિષયમાં આસક્ત જે મન તે બંધનને હેતુ છે. વિષય વાસના રહીત જે, મન તે મોક્ષને હેતુ છે અને મનના સંબંધીજ ઇંદ્રિય જ્ઞાનના હેતુ છે. મનના સંબંધ વિના ઇંદ્રિયથી જ્ઞાન થતું નથી માટે સર્વ વ્યવહારને હેતુ મન છે ને તે મન આત્મા છે.

ક્ષણિકવિજ્ઞાન વાદી બોધ્ધ મનને, નહીં પણ બુદ્ધિને આત્મા માને છે.

ક્ષણિકવિજ્ઞાનવાદી બોધ્ધ એમ કહે છે કે મનને વ્હેવાર બુદ્ધિને આધીન છે; કેમકે બુદ્ધિનોજ આકાર મન થાય છે માટે ક્ષણિક વિજ્ઞાનરૂપ બુદ્ધિજ આત્મા છે, મન નથી. એવો તેમને અભીપ્રાય છે. સંપુર્ણ પદાર્થ વિજ્ઞાનના આકાર છે તે વિજ્ઞાન પ્રકાશરૂપ છે, અને ક્ષણ ક્ષણમાં વિજ્ઞાનને ઉત્પત્તિ વિનાશ થાય છે. ઊડ વિજ્ઞાનના, પૂર્વ વિજ્ઞાનના સમાન અન્ય વિજ્ઞાનની ઊત્પત્તિ થએથી પૂર્વ વિજ્ઞાનને નાશ થાય છે. તેમજ તૃતીય વિજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ એ દ્વિતિય વિજ્ઞાનને નાશ અને ચતુર્થ વિજ્ઞાનની ઊત્પત્તિ એ તૃતીય વિજ્ઞાનને નાશ થાય છે. એ રીતે નદીના પ્રવાહની પેઠે વિજ્ઞાનની ધારા બની રહે છે. તે વિજ્ઞાનની ધારા બે પ્રકારની છે. એકતો આલય વિજ્ઞાન ધારા છે. એવી બીજી પ્રવર્તતી વિજ્ઞાન ધારા છે. અહં અહં (હું હું) એવી વિજ્ઞાન ધારાને આલય વિજ્ઞાન ધારા કહે છે. તેને બુદ્ધિ કહે છે. આ ઘટ છે, આ શરીર છે, એવી વિજ્ઞાન ધારાને પ્રવર્ત્તતી વિજ્ઞાન ધારા કહે છે. આલય વિજ્ઞાન ધારાથી પ્રવર્ત્તતી વિજ્ઞાન ધારાની ઊત્પત્તિ થાય છે. મનનું સ્વરૂપ પણ પ્રવર્ત્તતી વિજ્ઞાન ધારામાં છે. માટે આલય વિજ્ઞાન ધારારૂપ બુદ્ધિનું મન એ કાર્ય છે. તે બુદ્ધિજ આત્મા છે. આલય વિજ્ઞાન ધારા વિ-

ષે પ્રવર્ત્તતી વિજ્ઞાન ધારાના ચિંતવનથી નિર્વિશેષ, ક્ષણિક વિજ્ઞાન ધારાની સ્થિતીજ તેમના મનમાં મોક્ષ છે. એ રીતે વિજ્ઞાન વાદી બુદ્ધિનેજ ક્ષણિકરૂપ અને સ્વયંપ્રકાશરૂપ કલ્પના કરીને આત્મા કહે છે.

૬. ભટ્ટ મત પ્રમાણે, બુદ્ધિ નહીં પણ આનંદમય કોશ તેજ આત્મા મનાય છે.

પૂર્વ મીમાંસાના વાર્તિકકાર ભટ્ટ એમ કહે છે કેઃ—વિદ્યુતની પેઠે ક્ષણીકરૂપ આત્મા નથી કીંતુ સ્થિર સ્વરૂપ આત્મા જડસ્વરૂપ અને ચેતનરૂપ છે. તેનો અભીપ્રાય એ છે કે સુષુપ્તિથી જાગીને પુરૂષ એમ કહે છે કે હું જડ થઇને સુતો હતો તેથી આત્મા જડરૂપે છે. અને જાગીને જાગેલાની સ્મૃતિ થાય છે. અજ્ઞાનને સ્મૃતિ થાય નહીં. આત્મ સ્વરૂપથી બીજા સુષુપ્તિમાં જ્ઞાનનાં બીજાં સાધન નથી માટે સુષુપ્તિમાં સ્મૃતિનો હેતુજ્ઞાન છે. તે આત્માનુ સ્વરૂપ છે. એ રીતે ખદ્યોતની પેઠે આત્મા પ્રકાશ અને અપ્રકાશરૂપ છે. જ્ઞાનરૂપ છે. માટે પ્રકાશરૂપ અને જડ છે માટે અપ્રકાશરૂપ છે તે પ્રકાશરૂપ અને અપ્રકાશરૂપ આનંદ મય કોશ છે. કેમકે સુષુપ્તિમાં ચૈતન્યના આભાસ સહીત જે અજ્ઞાન તે અપ્રકાશરૂપ છે માટે ભટ્ટના મતમાં આનંદમય કોશજ આત્મા છે.

૭ શુન્યવાદી બૌધ આનંદમય કોશને નાહીં પણ શૂન્યનેજ પરમતત્વ (આત્મા) માને છે.

શુન્યવાદી બૌધ એમ કહે છે કેઃ—આત્મા નિરંશ છે. માટે એકજ આત્મા પ્રકાશ રૂપ અને અપ્રકાશરૂપ કહેવો એ યોગ્ય નહીં. અને ખદ્યોતનો તો એક અંશ પ્રકાશ રૂપ છે અને બીજો અંશ અપ્રકાશ રૂપે છે તેની પેઠે અંશ રહીત આત્મા વિષે ઊભય રૂપનું આરોપણ કરવું એ અસંગત છે. માટે ઊભય રૂપની સિદ્ધિ સારૂ આત્મા અંશ રહીતજ માનવો પરવાનો જે અંશ વાળા પદાર્થ ઘટ પટાદી છે તે ઊત્પતિ અને નાશ વાળા હોય છે તેમ આત્મા પણ અંશ સહીત હોવાથી ઊત્પતિ નાશ વાળોજ માનવો પડવાનો. જે ઊત્પતિ ના-

શ વાળો પદાર્થ હોય તે ઊત્પત્તિથી પુર્વે અને નાશથી અનં-તર અસત્ હોય છે જે આદી તથા અંતમાં અસત્ હોય તે મધ્યમાં પણ સત હોય નહીં; મધ્યમાં પણ અસતજ હોય છે. માટે આત્મા અસત્ રૂપ છે તેમ આત્માથી ભિન્ન પણ સંપુર્ણ પદાર્થ ઊત્પત્તિ નાશ વાળા છે. માટે અસત રૂપ એ રીતે આત્મા અને અનાત્મા સમગ્ર પ્રસ્તુ અસત રૂપ હોવાથી શુન્યજ પરમ તત્વ છે એવો શુન્યવાદી માધ્યમીક બૌધનો મત છે.

તુચ્છ, અસત્, શુન્ય,

તે પણ અજ્ઞાનરૂપ આનંદમય કોશને પ્રતિપાદન કરે છે કેમકે અજ્ઞાન ત્રણરૂપથી પ્રતિત થાય છે. અદ્વૈત શાસ્ત્રના સંસ્કાર રહિત જે મુઢ તેમને તો જગતરૂપ પરિણામને પ્રાપ્ત, અજ્ઞાન, શુન્ય પ્રતીત થાય છે પરંતુ અદ્વૈત શાસ્ત્રના અનુસાર યુક્તિ નિપૂણ પંડિતોને તો સત્ અસત્થી વિલક્ષણ અનિર્વચનીયરૂપ અજ્ઞાન અને તેનું કાર્ય જગતપ્રતીત થાય છે. જ્ઞાન નિષ્ઠાને પ્રાપ્ત જે જીવનમુક્ત વિદ્વાન, તેમને કાર્ય સહિત અજ્ઞાન તુચ્છરૂપ પ્રતીત થાય છે, તુચ્છ, અસત્ અને શુન્ય એ ત્રણને શબ્દ એકજ અર્થને કહે છે એ રીતે જીવનમુક્તને તુચ્છરૂપ જે પ્રતીત થાય અજ્ઞાન તેને વિષે મોહિત શૂન્યવાદી પરમપુરૂષાર્થને (તત્વ ચેતનને) નથી જાણતા કિંતુ તુચ્છરૂપ આનંદમય કોશનેજ આત્મા કહે છે.

પૂર્વ મીમાંસક પ્રભાકર અને નૈયામિક શુન્યને નહીં, પણ આનંદમય કોશને આત્મા માને છે.

અને પૂર્વ મિમાંસાનો એક દેશી પ્રભાકર અને નૈયાયીક એમ કહે છે કે આત્મા શુન્યરૂપ નથી. કેમકે જે આત્મા શુન્ય રૂપ માને છે તેને તેઓ પૂછે છે કે શુન્યરૂપનો તેં અનુભવ કર્યો છે? કે નહીં! જો એમ કહે કે શુન્યરૂપનો અનુભવ નથી કર્યો તો શુન્ય છે નહીં એમ સિદ્ધ થયું અને જો કહે કે શુન્યનો અનુભવ કર્યો છે તો જેણે શુન્યનો અનુભવ કર્યો છે તે અનુભવ કરનાર આત્મા, શુન્યથી વિલક્ષણ સિદ્ધ,

થાય છે. એ રીતે શુન્યથી વિલક્ષણ, આત્મા છે. તેને વિષે મનના સંયોગથી જ્ઞાન થાય છે. તે જ્ઞાન ગુણથી, આત્માને ચેતન કહીએ છીએ. પણ સ્વરૂપથી આત્મા જડે છે તેમ (વળી જન્મ મર્ણ મળી જેમના મનમાં) સુખ દુઃખ ઇચ્છા, દ્વેષ, પ્રયત્ન, ધર્મ, અધર્મ, આદિક, ગુણ આત્મા વિષે છે. તેમના મનમાં પણ આનંદમય કોશજ આત્મા છે. અને વિજ્ઞાનમય કોશમાં, જે બુદ્ધિ છે, તેને આત્માનો જ્ઞાનગુણ કહે છે. કેમકે આનંદમય કોશમાં ચેતન ગુઢ (ગુપ્ત) તેમ વિવેક હીનને પ્રતીત થાય નહીં, અને પ્રભાકર તથા નૈયાયીક આત્માને સુષુપ્તિમાં જ્ઞાન હીન માનીને સ્વરૂપથી જડ કહે છે માટે (જેમાં) ગુઢ ચેતન છે એવા આનંદમય કોશમાંજ તેમને એટલે (નૈયાયીકોને) આત્માની ભ્રાંતી થાય છે અને આત્મ સ્વરૂપ નિત્ય જ્ઞાનને તે જીવમાં માનતા નથી કીંતુ અનિત્ય જ્ઞાન માને છે તે અનિત્ય જ્ઞાન સિદ્ધાંતીના અંતઃકરણની વૃત્તિ જેમ બુદ્ધિ, તે રૂપ છે, એ રીતે પ્રભાકરને નૈયાયીકના મતમાં આનંદમય કોશ તેજ આત્મા છે. અને બુદ્ધિ તેનું ગુણ છે. તેમનો મત પણ સમીચીન નથી.

ઉપરના મતો સંબંધમાં વેદાંતવિચાર.

જ્ઞાનથી, ભિન્ન જે, જડ વસ્તુ ઘટાદિ છે તે અનિત્ય છે, ને આત્મા પણ જ્ઞાન સ્વરૂપ નહીં હોયતો ઘટાદિકની પેઠે જડ હોવાથી અનિત્ય થવાનો. જો આત્મા અનિત્ય હોયતો મોક્ષના અર્થે સાધન નિષ્ફળ થવાનાં એ રીતે વેદાંતવાકયમાં વિશ્વાસહિત અનેક બહિર્મુખો પંચ કોશમાંજ કોઈ પદાર્થને આત્મા માને છે. અને મુખ્ય આત્મસ્વરૂપ શાક્ષીને જાણતા નથી. અન્ન મયાદીકને આત્માના આચ્છાદક હોવાથી, કોશ કહીએ છીએ.

આત્માનું ખરૂં સ્વરૂપ.

જીવના પંચ કોશ જીવનું યથાર્થ સ્વરૂપ શાક્ષી તેને આચ્છાદન કરે છે. તેમ ઇશ્વરના સમષ્ટી પંચકોશ ઇશ્વરના યથાર્થ સ્વરૂપને આચ્છાદન કરે છે કેમકે ઈશ્વરનું યથાર્થ સ્વરૂપતો તત્પદનું લક્ષ્ય છે તેને ત્યાગીને કોઈ તો માયારૂપ આનંદમય

કોશ વિશીષ્ટ જે અંતર્યામિ તત્પદનું વાચ્ય તેનેજ ધર્મતત્વ કહે છે તેથી હિરણ્યગર્ભ વૈશ્વાનર, વિષ્ણુ, બ્રહ્મા, શીવ, ગણેશ, દેવ, સૂર્ય આદિથી, અસી કોદાળી, પીંપળો, વાંસ ઇત્યાદિક, પર્યંત પદાર્થમાં પરમાત્માની ભ્રાંતિ માને છે (ને કહે છે કે) યદ્યપિ સર્વ પદાર્થમાં લક્ષ્યભાગ પરમાત્માથી ભિન્ન નથી તથાપી તેને (ઊપાધિ સહિત તેનેજ) પરમાત્મા માને છે ને તે તેને ભ્રાંતિ છે એ રીતે પંચકોશથી આવૃત જે જીવ ઇશ્વરનું પરાત્મસ્વરૂપ તેથી વીમુખ થઇને દેહાદિકમાં આત્માની ભ્રાંતિ કરીને પુન્ય પાપ કરે છે અને અંતર્યામિથી આદિ લઇને વાંસ પર્યંત ઈશ્વર માનીને આરાધન કરીને સુખ ચાહે છે. જેવી ઉપાધીનું આરાધન કરે છે. તેને અનુસારજ તે ફળ થાય છે. કેમકે, કારણ, સુક્ષ્મ અને સ્થૂળ પ્રપંચ સર્વ ઇશ્વરના અંતરભુત છે. તેમાં ઊપાસનાને અનુસાર ફળ પણ સર્વથી થાય છે પણ બ્રહ્મજ્ઞાન વિના મોક્ષ થતો નથી. જો મોક્ષની ઇચ્છા હોયતો વિવેક વડે જીવ ઇશ્વરના સ્વરૂપને પંચકોશથી પ્રથક્ કરો.

દ્દષ્ટાંત:—જેમ મુજ અને ઇષિકા (એટલે મુજ જાતના સરકટનો સરીયો) અને પાદડાં મળી હોય છે તેમને (શરીયા ઉપરના પાદડાંને) તાકીને (વચેના શરીયાને) પ્રથક્ કરે છે તેમ વિવેકથી જીવ, ઇશ્વરના, સ્વરૂપને પંચ કોશથી પ્રથક જાણો.) સ્વપ્નાવસ્થામાંજ સ્થૂળ દેહનું ભાન થતું નથી પણ આત્માનું ભાન થાય છે. તેમ સુષુપ્તિ અવસ્થામાં સૂક્ષ્મ શરીરનું જ્ઞાન થતું નથી પણ સુખરૂપ આત્મા સ્વયંપ્રકાશ રૂપથી ભાવી એટલે પ્રતીત થાય છે. જો સુખનું જ્ઞાન સુષુપ્તિમાં ન હોયતો "હું સુખે સુતો હતો" એવી સ્મૃતિ જાગ્યા પછી જે થાય છે તે ન થવી જોઇએ; પણ તેતો થાય છે. જેમ કોઇ માણસ ભર નિંદ્રામાં સુતો હોય છે અને સુષુપ્તિ અવસ્થામાં દાખલ થાય છે ત્યાર પછી જાગે છે. ને જાગીને ઉઠીને કહે છે કે આજતો હું સુખે સુતો હતો ને મેં કંઇ ન જાણ્યું માટે સુખનું જ્ઞાન સુષુપ્તિમાં થાય છે. તે સુખ વિષય જન્યતો સુષુપ્તિમાં છે, નહીં, કીંતુ આત્મ સ્વરૂપ જે છે તે આત્મા સ્વયંપ્રકાશ છે માટે સુ-

ખરૂપ આત્મા સ્વયંપ્રકાશ રૂપથી સુષુપ્તિમાં ભાસે છે. તથા નિદિધ્યાસનું ફળ નિર્વિકલ્પ સમાધી અવસ્થામાં નિરાવર્ણ એટલે (અજ્ઞાન કૃત આવર્ણ રહીત) આત્મા ભાસે છે અને જ્ઞાન એટલે કારણ શરીર અજ્ઞાન નથી ભાસતું. એ રીતે (સ્થળ સૂક્ષ્મ અને કારણ) ત્રણે દોષ વ્યભિચારી છે. એટલે એક અવસ્થાને છોડી બીજી અવસ્થામાં ભાસતા નથી, પણ આત્મા અનુગત છે એટલે સર્વ અવસ્થામાં ભાસે છે. તેથી વ્યાપક પણ છે એવા વિવેકથી ત્રણે શરીરથી આત્મા ન્યારો છે એમ જાણવાનું છે સ્થૂળ શરીરનો કોશ અન્નમય છે. કારણ શરીરે આનંદમય છે અને સુક્ષ્મ શરીરનો પ્રાણમય મનોમય, અને વિજ્ઞાનમય એ ત્રણે કોશ છે. માટે ત્રણે શરીરના વિવેકથી પંચકોશનોજ વિવેક થાય છે જેમ જીવનું સ્વરૂપ પંચકોશથી પ્રથક છે એમ ઈશ્વરનું સ્વરૂપ સમષ્ટિ પંચકોશથી પ્રથક છે. અને ઘણા ગ્રંથોમાં અસ્તી, ભાતી, પ્રિયરૂપના નિરૂપણમાં તથા મહાવાકયના અર્થ નિરૂપણમાં આત્માનું યથાર્થસ્વરૂપ પ્રતિપાદન કર્યું છે માટે અહીંયાં સંક્ષેપથીજ આત્મવિવેક કહ્યો છે એ રીતે પંચકોશથીજ આત્માને જુદો જાણ્યાથી પણ પૂરૂ કૃત્ય કૃત્ય થવાયું એમ નથી પરંતુ જીવ બ્રહ્મના અભેદના નિશ્ચય વાસ્તે, ફરી પણ વધારે વિચાર કર્તવ્ય રહે છે, માટે કર્તવ્યતાના અભાવરૂપ કૃત્ય કૃત્યતાની સિદ્ધિ સારૂ મહાવાકયના અર્થનું નિદધ્યાસન રાખવું.

આત્માનું ખરેખરૂ લક્ષ્યમાં લેવાનું સ્વરૂપ.

પંચકોશથી આત્મા જુદો જાણીને પછી તે આત્મા બ્રહ્મસ્વરૂપ છે એમ જાણો.

આત્માનું પર્માર્થરૂપ.

ઓંકારની બ્રહ્મરૂપથી પૂર્વે જે ઉપાસના કરી છે તે વખતે ઓંકારની માત્રાનો અર્થ એવી રીતે ચિંતન કર્યો છે કે સ્થુલ ઉપાધિ સહીત ચેતન હિરણ્યગર્ભ તૈજસ, ઉ, કારનું વાચ્ય છે કારણ ઉપાધી સહીત ચેતન ઇશ્વર પ્રાજ્ઞ, મ, કારનું વાચ્ય છે એવો અર્થ જે પૂર્વ ચિંતન કર્યો છે તેની બ્રહ્મલોકમાં સ્મૃતિ થાય છે અને સત્વગુણ પ્રભાવથી એવું વિવેચન થાય છે કે સ્થુળ

ઉપાધીએ કરીને ચેતન વિરાટપણું પતીત થાય છે. સ્થુળ સમ-
ષ્ટિની દ્રષ્ટિથી વિરાટ પણું છે અને સ્થુળ વ્યષ્ટિની દ્રષ્ટીથી વિ-
શ્વ પણું છે અને સમષ્ટિ વ્યષ્ટિ સ્થુળ દ્રષ્ટિ વિના વિરોધભાવ
અને વિશ્વભાવ પ્રતીત થતો નથી. કીંતુ ચેતન માત્રજ પ્રતીત
થાય છે તેમજ શુક્ષ્મ ઉપાધી સહીત હિરણ્યગર્ભ તૈજસચેતન
જ,કારનું વાચ્ય છે ત્યાં સમષ્ટિ સુક્ષ્મ ઊપાધીની દ્રષ્ટિથી ચેત-
નમાં હિરણ્યગર્ભતા અને વ્યષ્ટિ શુક્ષ્મ ઊપાધીની દ્રષ્ટિથી તૈ-
જસતા પ્રતીત થાય છે. શુક્ષ્મ ઉપાધીની દ્રષ્ટિ વિના હિરણ્ય
ગર્ભતા અને તૈજસ્તા પ્રતીત થતી નથી તેમ મ, કારનું વાચ્ય થ-
ઇ ઈશ્વર પ્રાજ્ઞ (ચેતન) છે ત્યાં સમષ્ટિ અજ્ઞાન (કારણ) ઊપાધી-
નાં દ્રષ્ટિથી ચેતનમાં ઇશ્વરતા અને વ્યષ્ટિ, અજ્ઞાન ઊપાધીની
દ્રષ્ટિથી ચેતનમાં પ્રાજ્ઞતા, પ્રતીત થાય છે. અજ્ઞાન ઊપાધીની દ્ર-
ષ્ટિ વિના ઈશ્વરતા અને પ્રાજ્ઞના પ્રતીત થાય નહીં. જે વસ્તુ જે-
ના વિષે અન્યની દ્રષ્ટિથી પ્રતીત થાય તે તેને વિષે પર્માર્થથી
થતી નથી અર્થાત્ જે વસ્તુ એટલે વિરાટ, હિરણ્યગર્ભ અને ઇશ્વર
તથા વિશ્વ તૈજસ્ અને પ્રાજ્ઞ જેના વિષે એટલે ચેતનના વિષે
અન્યની દ્રષ્ટિથી પ્રતીત, થાય છે તે પમાર્થથી ચેતન વિષે ન-
થી, જે જેનું રૂપ અન્યની દ્રષ્ટિ વિના પ્રતિત થાય તે તેનું પર્માર્થ
રૂપ હોય છે. જેમ એક પૂરૂપમાં પિતાનો દ્રષ્ટિથી પુત્રતા અને
વડોવાની દ્રષ્ટિથી પૌત્રતા આદિ રૂપ ભાન થાય છે. તે પર્માર્થથી
નથી. પૂરૂપનું પિંડજ પર્માર્થ છે. તેમ સ્થુળ, સૂક્ષ્મ, કારણ ઊપાધીની
દ્રષ્ટિથી જે વિરાટ વિશ્વાદિક રૂપ ભાન થાય છે. તે મિથ્યા છે
ચેતન માત્ર સત્ય છે. તે ચેતન સર્વ ભેદ રહીત્ છે કેમકે વિરા-
ટ અને વિશ્વવનો જે ભેદ છે તે બંનેની ઉપાધી તો યદ્યપી સ્થુ-
ળ છે તથાપી સમષ્ટિ ઊપાધી વિરાટની અને વ્યષ્ટિની ઊપાધી
વિશ્વની એ સમષ્ટિ વ્યષ્ટિ ઊપાધીથી તેમનો ભેદ છે. માટે સ્વ-
રૂપથી ભેદ નથી, તેમ તૈજસનો હિરણ્યગર્ભથી ભેદ પણ સમષ્ટિ
વ્યષ્ટિ ઊપાધીથી છે સ્વરૂપથી નથી. તેમ ઇશ્વરની પ્રાજ્ઞતાનો ભે-
દ પણ સમષ્ટિ વ્યષ્ટિ ઊપાધીના ભેદથી થાય છે સ્વરૂપથી ન-
થી એ રીતે પ્રાજ્ઞનો ઇશ્વર સાથે અભેદ અને તૈજસનો હિ-

રણ્યગર્ભ સાથે અભેદ તથા વિશ્વનો વિરાટ સાથે અભેદ છે આ પ્રમાણે સ્થુલ ઊપાધીવાળાનો શુક્ષ્મ ઊપાધીવાળાથી અથવા કારણ ઊપાધીવાળાથી ભેદ નથી. કેમકે સ્થૂલ, શુક્ષ્મ, કારણ એઓની ઊપાધી દૃષ્ટિ ત્યાગથી ચેતન સ્વરૂપમાં કશા પ્રકારનો ભેદ પ્રતિત થતો નથી અને અનાત્મ સાથે પણ ચેતનનો ભેદ નથી કેમકે અનાત્મા દેહાદીક સવિદ્યા કર્મ પ્રતિત થાય છે. પર્માર્થ નથી તેમનો પણ ભેદ બને નહીં એવો સર્વ ભેદરહીત અસંગ નિર્વિકાર, નિત્યમુક્ત બ્રહ્મરૂપ આત્મા ૐકારનો લક્ષ્ય સ્વયંપ્રકાશ રૂપ તે ઊપાસકને ભાન થાય છે તેથી હિરણ્યગર્ભ લોકવાસીને સંસાર થાય નહીં. ઉપર પ્રમાણે મોક્ષનો ઊત્તમોત્તમ પ્રકારનો અદ્વૈત સચ્ચિદાનંદ બ્રહ્મનો સાક્ષાતકારજ છે તે કોઇ પ્રારબ્ધ પ્રતિબંધથી બની શકે નહીં તો પછી નિર્ગુણ, ઉપાસના કરવી તે નિર્ગુણ ઉપાસના જો બની શકે નહીં તો પછી સગુણ ઇશ્વરમાં મન લગાવી તેની ઉપાસના કરવી, તે સગુણ ઉપાસના પણ જો બને નહીં તો નિષ્કામ કર્મ કરી રામ ભજવા, તે નિષ્કામ કર્મ પણ, થઇ શકે નહીં, તો સકામ શુભકર્મ કરવાં, અને અનુક્રમે ઊતરતાં છેલ્લાં, જો, તે સકામ કર્મ પણ થાય નહીં તો પછી થાકીને ગુરૂ કહે છે કે હે ષઠ વારંવાર જન્મમરણની મહા દુઃખદાયક ઘટમાળમાં ફર્યાકર. પરંતુ ત્યાં પણ, નીચે લખેલા ચાર વિષયોનું બરાબર મનન કરી વર્તન કરજે કે તારૂં કોઈ વખતે પણ કલ્યાણ થવાનો સંભવ આવે (જે વિષયો જોવાના તે નીચે પ્રમાણે છે;)

૧ સંસાર ૨ ધર્મ ૩ ઇશ્વરનું અસ્થિત્વ ૪ આત્મા.

ઉપરના ચાર વિષયો પણ આ લગત છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવા યોગ્ય—જણાયાથી આલગત પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા છે તે નિચે પ્રમાણે.

સંસાર.

આ જગતને સંસાર કહે છે. સંસાર એ અમારૂં શીક્ષણનું સ્થાન છે. અત્રેની નાના પ્રકારની કસોટીમાં પસાર થઇ ધર્મ શીક્ષણ પ્રાપ્ત કરી લઇ તે ધર્મ અનંત કાળ સુધી આપ-

ણી જોડે જાગૃત રહે. એમ કરવું જોઇએ અને એટલા માટેજ સરળ મનના સાધુ પુરૂષ આ સંસારને ધર્મ ક્ષેત્ર કહે છે. સ-જ્જન લોક આ સંસારને અમૃતમય જાણી આનંદયુક્ત મન વ-ડે પોતાનો કાળ ક્રમણ કરે છે. તેઓ એમ કહે છે કે અમારા હૃદય બંધુએ અમને આ જગતમાં એટલા માટેજ મોકલ્યા છે કે અમે અંતઃકરણપૂર્વક તેનું ઇચ્છિત કાર્ય કરીને અમૂલીક બ્રહ્માનંદની દેણગી મેળવી સંસારીક, તથા કુટુંબના પાલણ વિગેરેના ઇશ્વરનાજ કાર્ય છે. એમ જાણી આનંદથી નિર્વાહ ક-રીશું ને ડગલે ડગલે ઇશ્વરનું કાર્ય જોઈ આનંદ પામીશું. આ-વા સાધુ જનોને ઊજવળ મૂખશ્રી અવલોકન કરીને “ લોભ ” એ શબ્દ તો પોતાની મેળેજ દૂર નાશી જાય છે તથા દુષ્ટ વૃત્તિ બાઇતો લાજની મારી અધોમુખ થઇને નાશી જવાને માર્ગ ખોળે છે. ઇશ્વર પ્રિય, સાધુ જન, આ સંસારની પ્રત્યેક ઘટ-નાને મંગળમય એમ સમજે છે. તેમનો દૃઢ વિશ્વાસ એવો છે કે મંગળમય પરમેશ્વરના, રાજ્યમાં કદી પણ અમંગળ ઘટના થવાની નહીં તથા જો કદી ઊદર નીર્વાહને માટે કષ્ટ કરવો પડે છે. તોપણ તે મંગળને વાસ્તેજ એમ સ્પષ્ટ પણે દેખાય છે.

આ સંસાર અમૃતમય છતાં અસાધુ જન તેને વિષ તુલ્ય ગણે છે, એ મોટી આશ્ચર્યની વાત છે પરંતુ તે તેમનું કહેવું ઠીક છે. કારણ આ, સંસાર અધાર્મિકોને દુઃખ રૂપીઓજ લા-ગે, તે તેઓની સામે ભયંકર મુરતીરૂપે ઉભો રહે છે તથા દુષ્ટ પ્રવૃત્તિ બાઇ અનેક પ્રસંગે તેમના ઉપર હુમલા કરે છે. છેવટે તેમને કલેશ સાગરમાં બુડાડે છે. તથાપી મૂર્ખ લોકો સમજતા નથી. આ સંસાર તેમને બંદીશાળા સરખો લાગે છે. તો તેમાંજ રહેવાની તેઓ ઇચ્છા કરે છે.

પરમેશ્વર ઉપર દૃઢ વિશ્વાસ રાખીને વર્તેતો આ સંસાર આનંદમય લાગે. ઇશ્વર ઉપર પ્રીતી રાખીને તેનું પ્રિય કાર્ય સા-ધીને આ સંસારમાં આવ્યાનું સાર્થક કરો અને જગત્પતિને ચરણે પોતાનું મસ્તક મુકીને વ્યવહારીક કામ કરો તથા જે કંઇ કાર્ય કરો તો મહાપ્રભુને અર્પણ કરો. જે કોઇ માત્ર પો-

તાની કિર્તિ વધારવાને માટેજ કૃત્ય કરે છે તો તેમાં તેમનો સર્વાશ્રમ નિષ્ફળ થાય છે કારણ ઇશ્વર પ્રત્યે લક્ષ રાખ્યા સિ- વાય જે કાર્ય કરવામાં આવે છે તે ધર્મ માર્ગમાં ગણાતો નથી. દુર વિષયમાં આશક્ત ન થતાં સદાચરણ કરવું એજ એક સા- ધન કરવામાં આવે તો અમૃત ફળ પ્રાપ્ત થાય કેવળ સંસાર સાધન કરવો એજ માણસનો ઉદેશ હોય એમ ન હોવું જો- ઇએ પરંતુ પર્મપ્રેમાસ્પદ પરમેશ્વરની પ્રાપ્તિ કરી લેવી એજ ઊદેશ હોવો જોઇએ, કારણ આ જગત એ અમારો વિદેશ છે. અહીંથી પોતાના દેશમાં કે વખત જવું થશે એનો કંઈ નિય- મ નથી એટલા માટે સ્વદેશ જવા સારૂ સર્વદાજ તૈયારી રાખવી જોઇએ શ્રષ્ટાએ એક અમારૂં ઘર, સર્વ મનુષ્ય મળીને એક કુટુંબ, અને કરૂણામય પરમેશ્વર એ અમારો પિતા છે. માટેજ કોઇ પ્રાણીને પરભાર્યો સમજી પીડા કરવી, એ ઈશ્વર- ની આજ્ઞા ઊલંઘન કીધા સરખું છે વીગેરે સારાંશ કે પરમે- શ્વરમાં પ્રીતી રાખી તેનું પ્રિય કાર્ય સાધીને પરલોકમાં જવા માટે નીશદીન તૈયાર હોવું જોઇએ. ત્યાં સ્વદેશમાં અમૃતમય આનંદ પ્રાપ્ત થશે.

ધર્મ.

ઇશ્વરમાં પૂર્ણ અંતઃકરણ પૂર્વક પ્રિતી સ્થાપન કરી તેનું પ્રિયકાર્ય સાધ્ય કરવું તેને ધર્મ કહે છે. આત્માનું પ્રકૃતભાવ એજ ધર્મની પ્રકૃત અવસ્થા સમજવી. ધર્મ અનેક પ્રકારનો નથી તે તો એકજ ધર્મ મનુષ્ય માત્રને માટે ઉપજાવ્યો હોય એમ અનુમાન ઉઘાડપણે થાય છે. તેજ સત્ય ધર્મને અમે વે- દ ધર્મ કહીએ છીએ. આ વેદધર્મ પર્મ ધર્મ છે અને તે કલ્પ- નીક ધર્મ જેવો નથી જે સત્ય ધર્મ એજ વેદધર્મ અને એજ આ ઇશ્વરની અસીમ રચનાનો એકજ ધર્મ છે. વેદ ધર્મની આજ્ઞાઓમાંથી કોઇના કોઇ પણ પાલન કર્તા નથી, એમ નથી. જે સત્ય બોલે છે, પરોપકાર કરે છે, અ- થવા ઇશ્વરની શક્તિ ઉપર જેનું લક્ષ છે, તે તેટલા અંશે વેદ ધર્મનું પ્રતીપાદન કરે છે. કારણ, સત્ય પરોપકાર, તથા

ઇશ્વરની શક્તિ એ વેદધર્મના અંગ પૈકી છે તે પ્રમાણે ગમે તે માણસ ગમે તે પ્રકારના પરિણામથી ધર્મ પાલન કરે તો પણ તે વેદધર્મના પરિણામથી પાલન કર્યો એમ કહેવાય. એટલા માટે આ શબ્દોનો ઊચ્ચાર કરતાંજ, એટલે વેદધર્મથી, જુદી રીતે નથી આ વેદ ધર્મ પર્મ પવિત્ર છે. યુક્તિ અથવા તર્કને આધીન નથી એ ધર્મ મનુષ્યમાં સ્વભાવસિદ્ધ ઊત્પન્ન થાય છે. મનુષ્ય જ્યાં સુધી પ્રકૃતિ અને જડ શરીરમાં રહે છે, ત્યાં સુધી કદી પણ વેદધર્મની બહાર પગ મુકી શકતો નથી પરંતુ જયારે જયારે વિકારને પામી જાય છે તે વખતે સ્વભાવીક જ્ઞાન તરફ લક્ષ રાખતાં કેવળ પોતાનીજ બુદ્ધિ ચલાવીને ધર્મ જાણવાની ઈચ્છા કરે છે. તેથી પ્રકૃત ધર્મ જે વેદધર્મ તેનાથી ભ્રષ્ટ થઈ અને કાલ્પનીક ધર્મમાં પસાર કરે છે. અથવાતો, નાસ્તિક થઈ જાય છે. એવા કારણથીજ અનેક કાલ્પનિક ધર્મ તથા નાસ્તિક મતની ઊત્પત્તિ થાય છે. ઇશ્વરપ્રણીત પુસ્તક એ એક વેદ એજ કહી શકાય છે પરમેશ્વરે મનુષ્યમાત્રના અંતરમાં ધર્મની સ્થાપના કરી છે ધર્મ એ મનુષ્યનું જીવન છે. કારણ ધર્મલાભ કરવા માટે પરમેશ્વર જો મનુષ્યને સાધારણ અધીકાર નહીં આપતતો પૃથ્વિ ઉપરના સર્વલોક ધર્મથી ભ્રષ્ટ થઇને પશુ સરખા પોતાનો કાળ ક્રમણ કરત જે એમ કહે કે ઈશ્વરે પોતાનો ધર્મ અનેક પૂસ્તકોમાં લખી આપેલો છે તે ચુક કરે છે એમ સમજવા જેવું છે. કારણ એમ કહ્યાથી ધર્મ દયાળુ અને સર્વજ્ઞ ઇશ્વરને નિર્દય તથા અજ્ઞાન કહ્યા પ્રમાણે છે—પૃથ્વિની સપાટી ઉપર હજુ કેટલાક એવા પણ લોક છે કે જેને કિંચીત પણ વર્ણજ્ઞાન નથી તથા કેટલાકને તો તેનું નામ સુદ્ધાંત માલુમ નથી ત્યારે શું? ઇશ્વરે એવા લોકોને ધર્મલાભ કરવાનો અધીકાર નહીં આપ્યો હોય? ના, તેમ નથી. તે લોકો પણ ધર્મ પ્રાપ્તિના અધીકારી છે. તેમને જો ઇશ્વરદત્ત પૂસ્તકની ખબર ન હોયતો તેઅને ધર્મ મુળગોજ નથી કે શું? અને એમ હોયતો ઇશ્વરે તેમને પૂસ્તક કેમ આપ્યું નથી? ત્યારે દયામય ઇશ્વરે તેમને કેવળ

પાતકમાંજ નાખવાને કીધા છે? ના, એમ નથી. ધર્મજ્ઞાન કરવાને ઇશ્વરે જો એકાદ બીજુ પુસ્તક આપ્યું છે એમ કહેતા જે ભાષામાં તે પૂસ્તક લખ્યું હશે તેજ સર્વની એકજ ભાષા હોવી જોઈએ, એમાં કંઈ સંશય નથી પરંતુ જ્યારે ભિન્ન ભિન્ન ભાષા ચાલુ છે, એમ આપણને દેખાય છે, ત્યારે કોઇ પણ પ્રકારે ઉપર કહેલી વાત બોલી શકાય નહીં. આપણે જોઇએ છીએ કે પંડીત તથા મુર્ખ આદી કરીને સર્વ મનુષ્યને ધર્મ પ્રકૃતી છે તો સ્પષ્ટ સમજી શકીએ છીએ કે ધર્મ જાણવા માટે પરમેશ્વરે કોઈ પણ પ્રકારનું બીજું વિશેષ પુસ્તક આપ્યું નથી. તેણે પ્રત્યેક મનુષ્યના અંતરમાં ધર્મબીજ પ્રેરી મુકયું છે. મનુષ્ય સ્વભાવીક જ્ઞાન ઉપર લક્ષ રાખીને જે પરિમાણે બુદ્ધિની ચારણા કરશે તે પરિણામે બીજ પરિસ્કુટ થશે.

ધર્મજ મનુષ્યનું જીવન છે. મનુષ્ય જેટલો કાળ ધર્માચરણમાં ગાળે છે, એટલાજ કાળ સુધી તેનું યથાર્થ જીવન ગણાય. જે માણસ ૧૦૦ સો વરસ સુધી આ સંસારમાં જીવી તેમાંના વીસ વરસ સુધીજ માત્ર ધર્મ સાધન કરે છે તો તેનું વાસ્તવીક જીવન વીસ વર્ષજ સમજવું. બાકીના એંશી વરસ તેનાં યથાર્થ જીવનમાં ગણી શકાતાં નથી. ગર્ભસ્થાનમાં બાળક જે દસ માસ રહે તેને જીવન અવસ્થામાં ગણાતાં નથી, એ પ્રમાણેજ અધર્મીનું આયુષ્ય તેના વ્યાજબી જીવનમાં ગણાતુ નથી. કાર્ય ઉપરથીજ કાળ નીરોપણ થાય છે. મનુષ્યનું મુખ્ય કર્તવ્ય કર્મ ધર્મ છે. યથાર્થ જે કોઇ તે પ્રકૃત કાર્ય નહીં કરે તેમનું જીવન યથાર્થ જીવનમાં ગણાશે નહીં. જેમ એક ચાકરે પોતાના ધણીની ચાકરી જેટલા દિવસ બરોબર રીતે કરી હશે તેટલા દિવસની રોજી તેને મળશે ને જેટલા દિવસની ચાકરી ધણીની કરી નથી તેટલા દિવસનો પગાર તેની રોજીમાંથી કાપી લેવાશે એજ પ્રમાણે અધાર્મિકનું જીવન યથાર્થ જીવનમાં ગણાશે નહીં. ફકત ધર્મ પાળવામાં જેટલા દિવસ નિર્ગમન કર્યા હશે તેટલાજ આયુષ્યમાં ખરા ગણાશે. માટે ધર્મજ મનુષ્યનું જીવન છે. સદોદીત ધર્મ માર્ગમાં ચાલવું

તેજ એક ઇશ્વરનું પ્રિય કાર્ય છે. જે કોઈ ધર્મની અવજ્ઞા કરે છે તેના જેવા મુર્ખ બીજા કોઇ નહીં. જો કે તે કેટલાંક ઐહિક સુખ ઉપભોગને માટે ધર્મનો અનાદાર કરે છે. પરંતુ મૃત્યુ તેમને એક પળમાં તે સર્વ સુખમાંથી દૂર કરે છે. એવા પ્રકારના લોકો એમ સમજીને પણ ઠેકાણે આવતા નથી કે જ્યારે મૃત્યુ તેમના અમૂલ્ય ઐશ્વર્યનો તથા સ્નેહભરિત પરિવારનો બલાત્કારે નાની વયમાંથીજ વિયોગ કરાવે છે. તે વખત કોઇ પણ તેમની જોડે જનાર નથી. જેવા એકલા આવ્યા તેવાજ એકલા જવાનું છે એટલા માટે ક્ષણભંગુર વિષય સુખને આસક્ત થઈ ધર્મનો અનાદર કરી નિત્ય સુખથી વિમુખ રહેવું એ અત્યંત મૂર્ખનું કામ છે. ધર્મજ મનુષ્યનું કાર્ય એમ જે ક્ષણથી કળવામાં આવે તેજ ક્ષણથી પોતાના પ્રાણના સાટાની પ્રતિજ્ઞા કરીને ધર્માચરણ કરવા માંડવું અને એ ધર્માચરણ કરવામાં જો કોઈ દુષ્ટ લોક આપણા સન્માર્ગમાં ભંગ કરવાને પ્રવૃત થાય ને એવી બાબતમાં ધર્મનું પાલન કરવા માટે આપણું માથું પણ જવાનો સંભવ આવે તો તે પણ તેમના આગળ ધરીને તે જતા સુધી પણ ધર્માચરણનો ત્યાગ કરવો નહીં. આ ક્ષણભંગુર આખું શરીર આપીને પણ ધર્મ લાભ થતો હોય તો તે કરતાં વધારે ફાયદાની વાત બીજી કંઇ નથી.

ધર્મપ્રાપ્તિને માટે સાંભરાજ્યનો પરિત્યાગ કરીને ઘેર ઘેર ભીક્ષા માગીને આયુષ્ય ક્રમણ કરવું પડે તેવું હોયતો પણ એ કબુલ કરીને ધર્મનો ત્યાગ કરવો નહીં. એટલા માટે પ્રાણ પ્રતિજ્ઞાથી ધર્મમાર્ગમાં ચાલવું અને કોઈ પણ પ્રકારે ધર્મથી ભ્રષ્ટ થવું નહીં. જે કાંઇ મુખેથીજ ફક્ત ધર્મ ધર્મ એવા શબ્દો કહાડી મોટી મોટી વાતો કરે પરંતુ તેના કાર્યમાં મન ઘાલતા નથી, તેવા કપટી મહાપાપી લોકના પાપની સિમા નથી. ફક્ત મુખથીજ ધર્મઉપદેશ કરવાથી માણસો ધાર્મિક થાય છે એમ નથી પરંતુ તે પોતેજ ઉપદેશ કાર્યમાં આણશે તોજ ધાર્મિક થઇ શકશે. એટલા માટે વાચાળ ધાર્મિક થઇને પણ કપટ રૂપ પાપમાં પડશો નહીં. જ્યારથી ધર્મ એ શબ્દનો અર્થ કળાય ત્યારથી

જ તેના કાર્યમાં તુર્ત યોજના કરવી જરૂર છે.

ધર્મજ મનુષ્યનું ભૂષણ છે. પરમ કરૂણામય પરમેશ્વર પિતાએ પોતાના બાળકોને અમૂલ્યધર્મભૂષણનો અધિકાર આપેલો છે. સુવર્ણાલંકાર જેવો રત્નભૂષણ જડીત થઈ સુશોભિત થાય છે, તેજ પ્રમાણે વિશ્વાસ પ્રીતિ તથા અનુષ્ઠાન આ ત્રણે તેજસ્વિ રત્નોથી ધર્મ અમૂલ્ય ભૂષણથી સુશોભિત થાય છે. એવું ધર્મનું ભૂષણ છે.

ઇશ્વરનું અસ્તિત્વ તથા તેનું સ્વરૂપ.

આ આખા બ્રહ્માંડનો ઊત્પન્ન કર્ત્તા તથા નિયંતા કોઈ પણ મહાપુરૂષ હોવો જોઇએ અને એટલુંજ સિદ્ધ કરવા માટે મોટા મોટા વિચારવંત પંડિતોએ પોતાનો અમૂલ્ય સમય ગાળી ઘણો પરિશ્રમ લઇ સારા સારા ગ્રંથો રચ્યા છે. છેવટે તે સજ્જનોએ એમ ઠરાવ્યું છે કે, એ વિષય ઉપર જેટલું વિવેચન થઈ શકે એટલું થોડુજ છે કારણ એ મહાપૂરૂષના અસ્થિત્વનું જ્ઞાન આપણને સ્વભાવિક રીતેજ થવાને તેણે અનેક કારણો તથા કાર્યો દર્શાવ્યાં છે.

આ અઘાત વિશ્વની રચનાનાં કૌશલ્ય જોઇ આનંદ સાગરમાં નિમગ્ન થઇ વિશ્વકર્તા ઉપર અંતઃકરણ પૂર્વક પ્રીતિ જડાવી પરિતૃપ્ત થઈ વિચાર કરીએતો ખાત્રી થાય છે કે પાષાણ હૃદયી મનુષ્યના મનમાં પણ પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વરના અસ્થિત્વ વિષે અંદેશો રહી શકે તેમ નથી.

આ સૃષ્ટિનું અસ્થિત્વ એજ એના અસ્થિત્વનું સબળ તથા ઊઘાડું પ્રમાણ છે. પ્રત્યેક વસ્તુનું સુક્ષ્મ રીતે અવલોકન કરીએ તો તેની રચનામાં કંઈ પણ ચમત્કારિક કુશળતા દૃષ્ટિગોચર થાય છે. આ આખી સૃષ્ટિના સર્વ પદાર્થ તેમજ આકાશમાંના સૂર્ય, ચંદ્ર ઇત્યાદિ ગ્રહ તથા ઉપગ્રહ એમના વેપાર ચમત્કારિક નિયમથી ચાલે છે અને તેમાંનો કોઈ પણ નિયમ તથા પદાર્થ નિરર્થક નથી. આ ઉપરથી સ્પષ્ટપણે સિદ્ધ કરી શકાય છે કે આ આખા બ્રહ્માંડનો સૃષ્ટા તથા નિયંતા કોઈ પણ મહાપુરૂષ હોવોજ જોઇએ ને તે છેજ ને તેનેજ પરમેશ્વર કહે-

વો જોઇએ. આ સર્વ વેપારનો તે મૂળ ભૂત કારણ છે.

તેના અસ્થિત્વની સાબીતીના પુરાવા માટે આટલુંજ લખવું બસ થશે. વધારે લખવાની કંઈ જરૂર જણાતી નથી. તે છે ને તેનીજ ઈચ્છાથી જે કંઇ બનવાનું તે બને છે એમ આપણે સારી પેઠે માનવું જોઇએ ને તેની ઈચ્છાથી રહિત કંઇજ પણ બનતુ નથી તો તે કેવો છે તે પણ આપણે જાણવું જરૂર છે.

એ જ્ઞાની તથા મંગળ ગુણી છે ને તેથીજ તેને જ્ઞાન સ્વરૂપ તથા મંગળ સ્વરૂપ આ બે સંજ્ઞાઓ આપી છે. તેના સ્વરૂપમાં સદર બે લક્ષણો પ્રધાન છે આ બે લક્ષણો સિવાય તેના ખરા સ્વરૂપનું ગ્રહણ થઇ શકતું નથી. તે છે એટલે તેની સાથે તેનું જ્ઞાનસ્વરૂપ તથા મંગળસ્વરૂપ એ પણ ધારવામાં આવવાં જોઇએજ. કારણ પ્રત્યેક કાર્ય કારણની અંદર તેનું જ્ઞાનસ્વરૂપ તથા મંગળસ્વરૂપ એ સ્પષ્ટપણે દેખાય છે. એમ સાધારણ વિચાર કરવાથીજ ખાત્રી થશે.

સારાંશ સર્વ પ્રકારના કૃત્યની અને તેમજ સર્વ પદાર્થની ઘટનામાં તેમના મંગળ ભાવનો ઉદ્દેશ આવેલો છે, તથા મનુષ્ય તેમજ પતંગ, કીટપું, ઈત્યાદી પ્રાણીઓ સુદ્ધાં તેના જ્ઞાન તથા મંગળ ભાવ વિષે સાક્ષી આપે છે. આ આખા બ્રહ્માંડનો કારણભૂત તેજ છે તો તે જ્ઞાની ન હોય તેમ કદીજ થાય નહીં. તે ફક્ત જ્ઞાનવાનજ છે ને મંગળસ્વરૂપ નથી એમ કહીએ તો તે પણ ચાલે નહીં કેમકે આ સૃષ્ટિ જેણે રચી, તે જો અમંગળ હોય તો તે ઈશ્વરજ નહીં, તો તે જો જ્ઞાની નથી એમ કહીએ તો તે જડ વસ્તુ છે એમ થાય પરંતુ તેમ પણ નથી. તે જ્ઞાની તથા મંગળસ્વરૂપ છે.

આખા બ્રહ્માંડના સર્વ પદાર્થ તેના જ્ઞાન તથા મંગળસ્વરૂપનું પ્રકટી કરણ કરે છે, એવો કોઈ પણ નિયમ નથી કે તેમાં તેનો મંગળ અભિપ્રાય પ્રકાશિત નથી તથા એવું એક પણ કાર્ય નથી કે જેમાં તેનો મંગળ અભિપ્રાય પ્રકાશિત થયા વિના છે તથા એવું એકે પણ કાર્ય નથી કે જેમાં તેના

અપાર જ્ઞાનની સીમા આવી છે. ઈશ્વરના સ્વરૂપવર્ણનમાંથી જો આ બે ગુણ ગાળી નાખીએ તો તેમાં તેનો તલમાત્ર પણ ભાવ રહેવાનો નહીં, એટલા માટે તેના અસ્તિત્વની સાથે તેનાં જ્ઞાનસ્વરૂપ તથા મંગળસ્વરૂપ એ બે લક્ષણો સ્પષ્ટપણેજ ઉપસ્થીત થાય છે.

એ અનંત છે—ઈશ્વર જ્યારે જ્ઞાનસ્વરૂપ તથા મંગળસ્વરૂપ છે તો તેનું જ્ઞાન તથા મંગળ ભાવ પરીમીત છે કે કેમ ? એ સમજી લેવું એ પણ અવશ્ય છેજ તેમજ તે કેટલાકને જાણે છે ને કેટલાકને જાણતો નથી તથા તેની દ્રષ્ટિ કેટલાક દેશો પર છે ને કેટલાક પર નથી એમ છે કે કેમ ? વિગેરે વિષે સમજવું જરૂરનું છે. ઇશ્વરને સીમા હશે, પરિણામ હશે, અથવા તેનામાં કંઈ કમીપણું હશે એવી કલ્પના કરવી એ નિરર્થક છે કારણ એવું કહ્યાથી તેને ઈશ્વર ના કહેવાય. કારણ હરેક દ્રષ્ટ પદાર્થનો નીર્દેશ કરી શકાય છે પરંતુ ઇશ્વરનો નીર્દેશ થઈ શકવાનો નહીં. તે સર્વ જગ્યાએ પરીપૂર્ણ છે. તથા તેજ પોતાનું પૂર્ણ સ્વરૂપ સમજી શકે છે. બીજાથી એનું પૂર્ણ સ્વરૂપ ઓળખી શકાતું નથી. કારણ ઇશ્વર શીવાય હર કોઇની બુદ્ધિ ઇશ્વર કરતાં કંઈ અંશે પણ કમી છે. કારણ આપડે અપૂર્ણ જ્ઞાનની પાયરી સુધી ચઢી શકીએ છીએ પરંતુ પૂર્ણ જ્ઞાનની પાયરી તેના શીવાય બીજાને કેવળ અલક્ષ્ય છે. એટલા માટે જે તેને અસીય, અપરીમેય, અનંત, ઇત્યાદિ વિશેષણો આપવાં યોગ્ય દેખાય છે. તેનો કોઈ પણ બાબતમાં થાગ લાગી શકતો નથી. એ ઇશ્વર જ્ઞાન, શક્તિ, મંગળભાવ તથા દેશકાળ આ સર્વના સંબંધમાં પણ અનંત છે.

એ સર્વજ્ઞ છે—તેનું જ્ઞાન તેના અનંત ગુણોમાં અળવીએ એટલે તે પોતેજ સર્વજ્ઞ એમ જણાય છે. પોતે ભૂત, ભવિષ્ય, તથા વર્તમાન આ ત્રણે કાળના સર્વ વ્યાપાર જાણે છે. તે બાહ્યાતકારી સર્વ વિષય જાણે છે. એટલુજ નહીં પરંતુ આપડા મનમાંની સર્વ કામનાઓ તથા તેની અંદરના ભાવ પણ

સારી પેઠે સમજી શકે છે. સારૈંશ તે સર્વ સાક્ષીરૂપ સર્વત્ર જુવે છે. તેના જ્ઞાનની સીમા નથી માટેજ તેને અનંત કહેવો જોઇએ.

એ પૂર્ણ મંગળ છે—જયારે તેનાં મંગળ સ્વભાવમાં તેના અનંત ગુણો મેળવીએ ત્યારે તે પૂર્ણ મંગળ છે એમ કહેવાય છે. કોઇ પણ દોષ કિંવા કલંક તેને સ્પર્શ કરી શકતો નથી અર્થાર્થ તેના મંગળપણાનો પાર નથી. માટે એને પૂર્ણ મંગળ સમજવો જોઇએજ.

એ સર્વ શક્તિમાન છે.—જયારે તેની શક્તિ વિષે વર્ણન કરવામાં આવે છે ત્યારે તે અનંત શક્તિ અથવા સર્વ શક્તિમાન એમ પ્રત્યયમાં આવે છે. એકાદુ સારૂ કામ આપડે છેવટ લેઈ જવાની ઇચ્છા રાખીએતો, આપણામાં સર્વશક્તિમાનપણાનો અભાવ છે તેથી તે મનોર્થ પૂર્ણ થઇ શકતો નથી. કારણ આપડી શક્તિ અપૂર્ણ છે. પરંતુ ઈશ્વર સંબંધે તેમ વાત નથી તેની ઇચ્છા મંગળમય છે. શક્તિ અપાર છે માટે તે જે ઇચ્છે છે તે બને છે. તેની અપાર શક્તિના આધારે જે પદાર્થ માત્ર પોતાની શક્તિ ધારણ કરે છે, તેમજ આકાશમાંના મંડળ નિવાસી જીવ જેનું આ પ્રમાણે અતિ સુક્ષ્મમાંનું સુક્ષ્મ ચમત્કારીક પદાર્થ જીવ એમની તરફ ઝીણી નજરથી જોઇએ છીએ તો તેની અપાર શક્તિની સમાપ્તિ થએલી દેખાતી નથી. સારૈંશ તેની શક્તિ વિલક્ષણ છે, ને પોતે જ સર્વ શક્તિમાન છે. સૃષ્ટિની સ્થિતી તથા લય તેજ કરી શકે છે તે માટેજ ઈશ્વર અપાર શક્તિમાન કહેવાય છે.

તે નિત્ય છે.—તેના અનંત ગુણ, કાળ સાથે મેળવીને નિત્ય એવી સોંજ્ઞા આપવી જરૂર છે. તે પૂર્વે હતો, હાલ છે, તથા હવે પછી પણ રહેશે. જયારે આ સર્વ બ્રહ્માંડ ઉત્પન્ન થયું નહોતું ત્યાર પહેલાં પણ તે હતો ને જો કે આ સૃષ્ટિનો લય થશે, એમ માનીએ તો પણ તેતો અક્ષય રહેશે એવી ખાત્રી થાય છે માટે સિદ્ધાંત કે કાળની સાથે તેનો કંઇ ફેરફાર થતો નથી તે ઇશ્વર નિત્ય છે તે સર્વ કાળ એક સરખો

જ રહેશે ને કદી પણ નાશ પામશે નહીં.

તે સર્વવ્યાપી છે—દેશે કરીને તેને સીમા આવતી નથી, એવો કોઇ પણ દેશ, અથવા ભાગ નથી કે, જેમાં ઇશ્વરનું અસ્થિત્વ નથી. તે સર્વ સૃષ્ટિમાં છે તેમાં અચિંત્ય તારા ગણોમાં પણ તેનો નિવાસ છે. એવું એક પણ સ્થાન નથી કે જેમાં તે નથી, સર્વથી અતી નીકટ જે આપણાં અંતઃકરણ તેમાં પણ એ રમી રહ્યો છે.

તે સર્વ નિયંતા છે—નિયંતા સીવાય કોઇ પણ નિયમ થતો નથી માટે કોઈ પણ કાર્યનો નિયમ કહ્યો એટલે એને કોઇ નિયંતા છે એમ કહેવું જોઇએ.

એજ સર્વાશ્રય છે—તેનુંજ અવલંબન કરીને સર્વ માયા સુદ્ધાંત પોત પોતાના કાર્યમાં નિયુક્ત રહે છે. કારણ તે એકલોજ સર્વનો આધાર ભુત છે તથા સર્વ તેના આશ્રિત છે. પૂર્વે આ સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થઈ ન હુતી ત્યારે પણ તે સૃજન પણે હુતો અને તેના સૃજન પણે શક્તિ અવ્યક્ત રૂપે હુતી પછી તેજ શક્તિ કાર્યમાં પરિસ ફુટ થઇને જે કંઇ થયું તે તેનીજ અપાર શક્તિવડેજ થએલ છે, માટે તેજ સર્વનો આધાર ભૂત છે.

તે નીરાકાર છે—તેનો કોઇ પણ પ્રકારનો આકાર નથી. કારણ જેટલા સાકાર પદાર્થ તેટલા જડ પદાર્થ છે, તથા જેટલા નીરાકાર હોય તેટલા ચૈતન્ય જાણવા. તે જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. માટે તેને અવયવ નથી. ઇશ્વર જડ પદાર્થ એમ જો માનીએ તો સીમા વીસીષ્ટ થાય અને તેમ હોયતો તે ઇશ્વરજ નહીં. સર્વ જડ વસ્તુઓને અવયવ હોય છે ને તેમના કકડા કરવા ધારીએ તો થાય પરંતુ પરમેશ્વરને આકૃતિ અથવા પરીમેયતા આવતી નથી. સૂર્યના કીરણોમાં દ્રષ્ટી ગોચર થનાર અતિ સૂક્ષ્મ કિરણોને પણ આકાર છે, પરંતુ જ્ઞાન શબ્દ તેવો નથી તે નિરંશ છે. આપણો આત્મા જેમ નિરઅવયવ છે તેમ પરમાત્મા પણ નિરઅવયવ છે માટે તે જ્ઞાનસ્વરૂપ તથા મંગળસ્વરૂપ તથા ચૈતન્યસ્વરૂપ અને નિરાકારજ છે. અને તે એકલોજ સર્વાધારભૂત છે. એકથી વધારે ઈશ્વર માનવાથી તેના અનંત-

પણાને અક્ષેપ આવે છે. એટલા માટે નિરાકાર ચૈતન્યમય મંગલસ્વરૂપ છે. સૃષ્ટીનાં સર્વ કારણોના વિમળનો તેમ નિયંતા છે. બીજો કોઇ અન્યભાવથી તેને શાહ્યકારી નથી ને શાહ્યકારી માનીએતો તે પણ તેનુંજ સ્વરૂપ છે. એમ સ્પષ્ટ રીતે દર્શીત થાય છે. એજ રીતે તે નિરાકાર સિદ્ધ થાય છે. તેને કોઇ પણ પ્રકારનો આકાર નથી.

તેજ પરીપુર્ણ છે:—તેને કિંચત પણ કમી પણું નથી કારણ તેને કંઈ પણ અંત નથી સીમા નથી, તથા પરિમાણ પણ નથી તે અનંત, અસીમ, અપરીમેય. તથા પૂર્ણ છે. તેની બરોબરીમાં કોઇની પણ તૂળના થઈ શક્તિ નથી.

તેજ અનાદ્યંત છે:—તેને આદિ તથા અંત પણ નથી તેનામાં કિંચીત પણ મલીનતા નથી તથા તે આનંદમય છે. જે કોઇ તેના આનંદનો લાભ કરી લેછે તે પરમાનંદનો ઊપભોગ કરવાને તૈયાર થાય છે. પ્રેમળ સાધુ પુરૂષો પ્રત્યેક પદાર્થમાં તે ઇશ્વરનો અપાર મહિમા જોઇને આનંદ સાગરમાં નિમગ્ન થાય છે. તેજ એક આપણી સાહ્યતા તથા સંપત્તિ એવું સમજીને તેનાથી વિમુક્ત થવુ નહીં. નિશદિન તેનાજ કાર્યમાં નિયુક્ત થઇ આપણે આપણું આયુષ્ય નિર્ગમન કરવું જોઇએ તથા નીત્ય સુખને પ્રાપ્ત થવું જોઇએ. જે સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર તેજ અમારા અંતર્યામિ છે. તે સર્વ સાક્ષી રૂપે આપણા અંતરમાં રમી રહેલો છે એમ ખચીત સમજવું ને તેનું પ્રિય કાર્ય સાધવાને તત્પર થવું જોઇએ તે મંગળસ્વરૂપ છે. તેની પ્રાપ્તિ કરી લેવાની આપણી ઇચ્છા હશે તોજ આપણું કલ્યાણ થશે.

આ માયા વિષે જે ચેતનની છાયા એટલે આભાસ અને માયાનું અધીષ્ટાન (ચેતનના સમાઈક સમુહ આ બંનેના બનેલ સ્વરૂપને ઈશ્વર કહે છે. તે ઇશ્વર મેઘાકાશ સમ છે, તથા અંતરયામી છે. કેમકે સર્વના અંતઃકરણમાં પ્રેરણા કરે છે તેમ તે સદા મુક્ત છે. કેમકે તેને પોતાના સ્વરૂપમાં આવર્ણ નથી તેથી તેનામાં જન્મમરણાદીક બંધની પ્રતીતી નથી કેમકે સત્વગુણથી જ્ઞાનની ઊત્પત્તિ થાય છે વાસ્તે પ્રકાશ સ્વભાવ વા-

જો સત્વગુણ છે એવી સત્વગુણવાળી માયાને વિષે જે ચેતન-
નો આભાસ તેને સ્વરૂપ વિષે અથવા બીજા પદાર્થ વિષે આ-
વર્ણ સંતાપે નહીં વાસ્તે ઇશ્વર સદા મુક્ત છે, તથા તે સર્વજ્ઞ
છે. માયા એ ઇશ્વરની ઊપાધી (એટલે અતિ મહાન તેજસ્વી
પારદર્શક કાચના ઘર જેવો કોશ છે.) જેમાંથી સર્વે સમજી શ-
કાય છે અને જીવની અજ્ઞાન એ ઊપાધી એટલે અતિ ઝાંખા
અપારદર્શક માટીના ઘર જેવો કોશ છે) જેમાંથી કશુ પણ જા-
ણી શકાતું નથી.

આત્મા.

આત્મા—મનુષ્યનું પ્રકૃત નામ તેનેજ આત્મા કહે છે.
જ્ઞાન, પ્રિતી તથા ઇચ્છા એ આત્માના ત્રણ પ્રકૃત ગુણ છે. વ-
સ્તુતઃ તે ત્રણ ગુણોથીજ આત્મા સુસ્થીત થએલો છે. જ્ઞાન-
ના યોગે સર્વ વિષય જણાય છે. સ્વાસની ઉત્પત્તિ થાય છે,
પ્રિતી એ ધર્મની મૂળ ભૂમી તથા ઇચ્છા એ ધર્મોપારજનનો
એકજ ઉપાય છે આ ત્રણ પૈકી એક પણ અંગનો બીગાડ થા-
ય છે તો જીવાત્મા નાના પ્રકારના કલેશથી પીડીત થાય છે,
ને તેને એવી સ્થિતિ હોય છે ત્યારે વિકૃત આત્મા કહેવાય છે.
જીવાત્મા વિકૃત અવસ્થામાં પડી ભ્રમ સાગરમાં દાખલ થઇ તે
યોગથી જડવત થઇ જાય છે. તથા બુદ્ધિ જ્ઞાનના શંખલામાં-
થી મુક્ત થઇને તે નેત્રહીણ શરીર માફક કાર્ય કરે છે આ પ્ર-
કારે તે ઉત્તરોત્તર ભ્રમ કુપમાં પડીને છેવટ પોતાના પ્રકૃત ધ-
ર્મથી ભ્રષ્ટ થાય છે. આથી જગતમાં અનેક પ્રકારના કાલ્પની-
ક ધર્મ ઉત્પન્ન થએલા છે.

આત્મા એ ચેતન પદાર્થ છે, તેને કોઇ પ્રકારનો આકાર
નથી. જ્ઞાન પ્રિતી તથા ઇચ્છા એ ત્રણે તેના જે અંગ તે સા-
કાર નથી માટે તે પણ સાકાર નથી. આત્મા તથા મન એ
બને એકજ સંજ્ઞા છે. મન એ આત્માનુંજ નામ અથવા
અવસ્થા વિશેષ છે આત્મા જે વખત અહિક કામમાં રત હો-
ય છે, તે વખત તેને જીવાત્મા કહે છે તથા જયારે પરમેશ્વર-
ની ભક્તિમાં હોય છે ત્યારે તેને આત્મા કહે છે. આત્મા અ-

વિભાજય પદાર્થ છે તેના વિભાગ કરાતા નથી ને જેને આકાર છે, એટલે પરમાણું સંયુકતથી જ થએલો છે તેનાજ ભાગ કરાય છે, પરંતુ આત્મા કંઇ તેવો નથી તે તો ચેતન પદાર્થ નિરાકાર છે. માટે તેના વિભાગ કરાતા નથી.

આત્માની પ્રકૃતિ તથા વિકૃતિ—ધર્મ એ આત્માને પ્રકૃતિ છે તથા પાપ એ તેની વિકૃતિ છે. જે કોઇ એમ ધારે કે પાપ એ પણ આત્માને શોભાવે છે એવું કહે તેનો એ તર્ક ખોટો છે, એમ બેલાશક કહેવાય. પાપ એ મનુષ્યનો સ્વભાવ છે એ-મ ગણીએ તો ઇશ્વરને સ્રષ્ટા ઠરાવ્યા તે પણ એ પગલું થાય, પવિત્ર પરમેશ્વર પાપનો ઊત્પન્ન કરતા છે એમ કદી પણ કહે-વાય નહીં. જે કોઈ ઇશ્વરને પાપ સ્રષ્ટા કહે છે તે પર્મ કૃપાળુ પરમેશ્વરની પવિત્રાઈ માન્ય કરતા નથી એમ સિદ્ધ થાય છે. પાપ એજ જો આત્માની પ્રકૃતિ હોય અને ધર્મ એ વિકૃતિ હોય તો તેને પાપાત્મા કહેવો પડે અર્થાત તેમ થાય ત્યારેતો આ વિકૃતઅવસ્થા તેને કષ્ટ ભોગવવાં પડે છે. ત્યારે પાપનો સ્વરૂપનો સ્વભાવ કહેવો માટે આવી હાસ્યાસ્પદ વાત કદી પણ મુખે કહાડવી નહીં. વ્યાધી એ કોઇ શરીરનો પ્રકૃત ગુણ કહેતો તેનું કહેવું જેમ અગ્રાહ્ય છે તેમજ ઉપરની બાબત પણ અગ્રાહ્ય છે.

આત્માની સ્વતંત્રતા.—આત્મા જે વખતે ધર્મ માર્ગમાં ચાલે છે તે વખતેજ તેને ખરી સ્વતંત્રા પ્રાપ્ત થાય છે. અને જ્યારે પાપ કર્મ કરે છે ત્યારે પ્રવૃત્તિને આધીન થઇને સ્વતં-ત્રાતાથી ભ્રષ્ટ થાય છે. જે કોઇ ઇશ્વરને આધીન ન રહેતાં સ્વે-ચ્છા ચારી થાય છે તેજ પ્રવૃત્તિને આધીન થઇ પાપ કર્મ કરવા પ્રવર્ત થાય છે. સર્વ પ્રકારે ઇશ્વરના આધીન રહેવાથી સ્વતાઃનું રક્ષણ થાય છે. ઇશ્વરની ઉપર પ્રિતી કરીને તેની આજ્ઞાઓનું પ્રતિપાલન કરીએ તો સ્વતંત્રતા રહે છે. સ્વતંત્રતા એજ મનુષ્યના સત્વનું કારણ છે. મનુષ્યને સ્વતંત્રતા ન હોય તો તેમાં પશુ કરતાં કંઇજ વધારાપણું નહીં કહેવાય તેમજ તેનામાં અને પશુનામાં કંઈ ભેદ રહે નહીં. સ્વતંત્રતા માટેજ

મનુષ્ય બીજા સર્વ પ્રાણીથી શ્રેષ્ઠ છે. સ્વતંત્રતાના બળથીજ તે-ને ઇશ્વર પ્રાપ્ત કરી લેવાનો અધીકાર આપ્યો છે, તેનીજ મદદથીજ તે નાના પ્રકાર ને વિદ્યા શોધી કહાડે છે. સ્વતંત્રતાના આશ્રયથીજ મનુષ્ય અજ્ઞાન અવસ્થામાંથી સજ્ઞાન અવસ્થામાં જઇને લાભ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. સ્વતંત્રતા એજ ઉત્તમ કાર્યનું કાર્ય છે એટલી એ જો ન હોયતો આત્મીક અથવા સંસારીક અથવા કોઈ પણ પ્રકારની વૃદ્ધિ આપણી દૃષ્ટિએ પડત નહીં કેટલાકનો મત એવો છે કે મનુષ્યને સ્વતંત્રતા બીલકુલ નથી ઈશ્વર જેમ પ્રેરણા કરાવે છે, તે પ્રમાણે મનુષ્ય કરે છે આ તેમનું કહેવું સયુક્તિ લાગતું નથી કારણ ઇશ્વર જે પ્રમાણે કરાવે તેજ પ્રમાણે તેઓ કરે તેમ હોયતો કોઇ પુન્યવાન અને કોઈ પાપી અથવા શ્રીમાન, અને કોઇ દરીદ્રી, કોઈ પંડીત, અને કોઇ મૂર્ખ, કોઇ સુખી અને કોઇ દુઃખી આવા ભેદ ન હોવા જોઇએ. કારણ ઈશ્વર નીર અપેક્ષિત તથા મંગળસ્વરૂપ છે. તે કરાવે તેજ પ્રમાણે પ્રત્યેક મનુષ્ય કરે તો સર્વની અવસ્થા એક સરખીજ થવી જોઇએ એમાં કંઈ પણ સંશય નહીં માટે સ્વતંત્રતા નહીં કબુલ કરવી એ એક જાતની ચુક જેવું છે મનુષ્ય સ્વતંત્ર છે એટલે જે પ્રકારનું તે કાર્ય કરે છે તે પ્રકારનું ફળ તેને પ્રાપ્ત થાય છે.

જીવાત્મા સીમા વિસીષ્ટ છે અર્થાત તેના જ્ઞાન તથા શક્તિની સીમા છે ને તે સર્વ વિષય જાણી શકતો નથી તથા જે જે ઈચ્છા તે કરે છે તે સર્વ તેનાથીજ પૂર્ણ કરી શકાતી નથી એ આત્મા ભીન્ન છે, ને તે એક જડયંત્ર જેવો છે તે પ્રમાણે આત્મ વિષે નથી. આત્મા તો કેવળ સ્વતંત્ર છે અને કંઇ વિકાર થતો નથી કારણ શરીરથી આત્મા સર્વ પ્રકારે જુદો છે.

ચૈતન્ય તથા શરીર એ બેનું ભીન્નત્વઃ—કેટલાક એવું કહે છે કે શરીરમાં ચૈતન્ય પ્રથક નથી શરીરમાંના સમાઈક દ્રવ્ય યોગે ચૈતન્યની પ્રતિતી થાય છે એટલે જે પરમાણુઓના યોગે આ શરીર નીરમાણ થયું છે તે પ્રમાણુઓના યોગે કરીને ચૈતન્યની પ્રતિતી થઈ છે. આનો ઊત્તર એજ કે પરમાણું એ

જડ પદાર્થ છે. એમના અંગે ચૈતન્ય શકિત સંભવતી નથી પ-રમાણુની અંદર ચૈતન્ય શક્તિનો સંભવ હોત તો સર્વ પૃથ્વિ, પર્વત, ઇત્યાદી મોટા મોટા જડ પદાર્થ ચૈતન્ય થાત શરીરમાં જે પરમાણુંઓથી પરમાણું છે એ કરતાં પણ અનેક પટ પૃથ્વિ તથા ઇતર જડ ગો ગોળાં પરમાણું છે પરમાણું સં-યુક્તથી ચૈતન્ય શક્તિની ઊત્પત્તિ થઇ શક્તિ હોતતો મનુષ્ય ક-રતાં પણ પૃથ્વિ અને બીજા મોટા મોટા પર્વતની અંદર અધી-ક ચૈતન્ય શક્તિ હોય એમાં સંશય નથી પરંતુ જેટલા માટે એક પણ પદાર્થને ચૈતન્ય શક્તિ નથી, એટલા માટે એ વાત કેવળ ઊધાડી છે કે પરમાણુમાં પણ ચૈતન્ય શક્તિ નથી જે ઉ-પરથી પરમાણું સંયુક્તથી ચૈતન્યની ઊત્પત્તિ થતી નથી એ-મ સિદ્ધ થાય છે ને એટલા માટે એ ચૈતન્ય શક્તિને ઓળખી તેની પ્રાપ્તિ કરી લેવી જોઇએ એ પ્રાપ્ત કરવાનાં મહા જ્ઞાની જનોએ નીચેનાં સાધનો અનુભવેલાં પ્રદર્શિતિ કર્યા છે.

૧ નિષ્કામ્ય કર્મનું અનુષ્ઠાન અને કામ્ય કર્મનો ત્યાગ ૨ જેથી નિત્યા નિત્ય વિવેક—૩ જેથી અહિક તથા પરલોકિક અર્થનું વૈરાગ્ય—૪ જેથી સમદમ આદિ સંપત્તિ—૫ જેથી દૃઢ મુમુક્ષતા—૬ જેથી ગુરૂપસતિ—૭ જેથી મહાવાકયનો ઉપદેશ—૮ જેથી શ્રવણ, મનન તથા નિદ્દ્ધ્યાસ—૯ જેથી બ્રહ્મ સાક્ષાત-કાર—૧૦ જેથી અજ્ઞાન સર્વનો નાશ—૧૧ જેથી ભ્રમ સંશયનો નાશ—૧૨ જેથી પ્રારબ્ધ કર્મ સુદ્ધાનો નાશ—૧૩ જેથી ક્રિયા-માણનો અસ્લેશ—૧૪ જેથો વાસના ક્ષય—૧૫ જેથી મનોજય—

૧૬ જીવન મુક્તતા— જેથી

૧૭ સ્વતાઃ સમાધી ચડાવવા તથા ઊતારવાની દશાની પ્રાપ્તિ— જેથી

૧૮ પોતાની ચડાવેલી સમાધી ઊતારવાની અવસ્થા એ-ટલે બીજો ન ઊતરાવે ત્યાં સુધી ન ઊતરવાની દૃઢતાની દ-શાની પ્રાપ્તિ— જેથી

૧૯ પોતાની! ચડાવેલી સમાધીની ઉતારવાની ઈચ્છાનો કે-વળ ભંગ સમાધીનિ મગ્નતાની દશાની પ્રાપ્તિ— જેથી

ઉપરની સ્થિતિઓ ક્રમશઃ પ્રાપ્ત કરી લેઇએ તો પૂર્ણ બ્રહ્માનંદમાં મળી ગયા એટલે આત્મા પરમાત્મા એક થઈ ગયો એમાં કંઈ પણ સંશય રહે નહીં.

ઉપર પ્રમાણે પણ જો બની શકે નહીં તો માત્ર સંસાર નિર્વિઘ્ને અને હોંશીઆરીથી પસાર કરવા માટે નિચે બતાવેલી કહેવતો છે તે અનુભવવી એટલે સંસાર બીન અડચણે પસાર કરી શકશો એમ અમારી ખાત્રી થએલી છે.

કહેવતો.

૧ એક ઇષ્ટને ભાવ રાખીને ભજવો.
૨ ગર્ભ શ્રીમંતાઇ રાખવી.
૩ સવારમાં વહેલા ઉઠી પ્રભુનું સ્મરણ કરવું.
૪ કામ ચડવા દેવું નહીં.
૫ એકદરના હાથ નીચે નોકરી કરવી નહીં.
૬ જે કામ કરવું તે પોતાની પૂરી સમજથી કરવું.
૭ વિપ્રનું કદી પણ અપમાન કરવું નહીં.
૮ દેશાવરની દરરોજ ખબર જાણવી.
૯ હરેક બાબતનું યુક્તિસર સમાધાન કરવું.
૧૦ ખરી મહેનતથી દ્રવ્ય જોડવું,
૧૧ જે વખતે જે માણસ જે દરજ્જે હોય તેવો તેને માનવો
૧૨ કોઇનું લાંછન જોવામાં આવે તે ઢાંકવું.
૧૩ હજાર અડચણો હોય તોપણ મીત્રને ત્યાં જમવા જવુંજ.
૧૪ નીચની સંગત કરવી નહીં.
૧૫ સ્ત્રીને સાચું કહેવું નહીં.
૧૬ બારણું ઉઘાડું મુકી સુવું નહીં.
૧૭ જોશી, વૈદ અને પંડિતને હમેશાં મળવું.
૧૮ નકામો વખત ગુમાવવો નહીં.
૧૯ આજ થઈ શકે તે કાલ ઉપર રાખવું નહીં.
૨૦ કોઇની હાંસી કરવી નહીં.
૨૧ હલકી નજર રાખવી નહીં.

૨૨ સાહસ કર્મ કદી પણ કરવું નહીં.
૨૩ પરમેશ્વર તથા લોકથી ડરવું.
૨૪ દેવું કરીને ખર્ચ કરવો નહીં.
૨૫ પાછળ કોઇની નિંદા કરવી નહીં.
૨૬ જ્યાં સ્નેહ બંધાણો ત્યાં વેર કરવું નહીં.
૨૭ આત્મ વખાણ કરવાં નહીં.
૨૮ દુઃખ પરાણે વેઠવું નહીં.
૨૯ મિત્રને પણ અતિ ગુહ્ય વાત કહેવી નહીં.
૩૦ પારકી સ્ત્રીથી હસવું નહીં.
૩૧ અતિ ભાષણ કરવું નહીં.
૩૨ જેવી સંપત્ત હોય તેવું ભોજન કરવું.
૩૩ સુખ આવે છાકી જવું નહીં.
૩૪ દુઃખ આવે ડરવું નહીં.
૩૫ આપણાથી અધીકને જોઇને ક્લેશ કરવો નહીં.
૩૬ લોભી જનને ધનવડે સાધવો.
૩૭ ગરવીને હાથ જોડી સાધવો.
૩૮ મૂર્ખને મનગમતું કરવા દેવું.
૩૯ પંડિતની સાથે સાચી વાણી રાખવી.
૪૦ હરી, ગુરૂ તથા માબાપની સેવા કરવી.
૪૧ લાખ ગમાવીને પણ સાખ રાખવી.
૪૨ સેહેજ રોટલી મળી તેને દૂરના લાડુ માટે તજવી નહીં.
૪૩ પોતાના ખોળાના પૂત્રને અળગો કરવો નહીં.
૪૪ હમેશાં સામા માણસને શોભા આપવી.
૪૫ જે કરવાથી પરિણામે હાની તે કરવું નહીં.
૪૬ પોતે થઇને અર્પણ થવું નહીં.
૪૭ જ્યાં પ્રીતીની ઇચ્છા હોય ત્યાં ત્રણ વાનાં કરવાં નહીં:—
૧ વિવાદ, ૨ ધન વહેવાર, ૩ સ્ત્રી સંભાષણ.
૪૮ માતા પીતા ઉપર હેત ધરવું.
૪૯ કોઇથી જાર પ્રીતી કરવી નહીં.
૫૦ પાંણ, વાંણુ અને દ્રષ્ટિ મીઠી રાખવી.

૫૧ જે બાબત જે પુછે તેને તેવો ઉત્તર દેવો.
૫૨ જેના વગર ચાલે નહીં તેની મરજી રાખી રહેવું.
૫૩ આળસ તથા ક્રોધ તજવો.
૫૪ પર દુઃખ દેખી પ્રસન્ન થાવું નહીં.
૫૫ પાખંડ ધર્મ ધરવો નહીં.
૫૬ મોટા જનની અદબ રાખવી.
૫૭ બાળકને શીખામણ દેવી.
૫૮ ગુરૂ જનની સેવા કરવી.
૫૯ દીનના ઉપર દયા રાખવી.
૬૦ સ્ત્રીને વશ કરી લેવી.
૬૧ મોટાની સાથે બગાડવું નહીં.
૬૨ નૃપ અને જોગીનો આસંગો રાખવો નહીં.
૬૩ જુના ઘરમાં રહેવું નહીં.
૬૪ જાર, જુગારી, તસ્કર, વ્યસનીની સોબત કરવી નહીં.
૬૫ વહેવાર, આહાર, વેપાર, એ ઠેકાણે લાજ ધરવી નહીં.
૬૬ સ્ત્રી, પુરૂષ, બાપ, દીકરો, અને ભાઈ ભાઈ એમની તકરારમાં દરમિયાન થવું નહીં.
૬૭ કુડી શાખ ભરવી નહીં.
૬૮ માણસ જોઇને કામ પાડવું.
૬૯ ખોટા માટે હઠ કરવી નહીં.
૭૦ દીન સગાંને આપીને માગવું નહીં.
૭૧ નાના દુસ્મનને ગુણે મારવો.
૭૨ કોઇને મર્મ વચન કહેવું નહીં.
૭૩ વાટે જતાનું કષ્ટ કાપવું.
૭૪ સઊ સાથે મીઠું બોલવું.
૭૫ કોઇનું ભુડું કરવું નહીં.
૭૬ રોમ રોમ જીવ રાખવો.
૭૭ ગુણવંતની ઇતરાઇ કરવી નહીં.
૭૮ ગરજ વખતે ગુમાન ધરવું નહીં.
૭૯ પરઘેર જઇને દુઃખ રોવું નહી

૮૦ પર ઘરમાં અચાનક જવું નહીં.

૮૧ વાત કરતાં હસવું નહીં.

૮૨ સર્વ વાર્તાનો ગુણ લેવો.

૮૩ અણી ચૂક્યો સો વરસ જીવે તે જાણવું.

૮૪ લખતાં વાત કરવી નહીં.

૮૫ ક્રોધ ઉપર શાન્તી કરવી જોઇએ.

૮૬ ધનનો મદ ધરવો નહીં.

૮૭ પચીસ પચાસનું ખત લખવું નહીં.

૮૮ જન્મ મરણનો ભય ટાળવો.

૮૯ પરનાર, પરધન, પરનિંદા, પરહરવો.

૯૦ ગુણી જનને ધાસવું.

૯૧ રાંક ઉપર રૂઠવું નહીં.

૯૨ રાંક થઇને રળવું.

૯૪ ગરીબ થઇ ભણવું.

૯૫ ૧ ઊત્સાહવંત ૨ સંતોષી, ૩ ધૈર્યવાન, ૪ શુદ્ધસીત, ૫ શુર, આ પાંચનું સેવન લક્ષ્મી પોતે કરે છે.

૯૬ ૧ આભ્રછાયા, ૨ ખલપ્રીતી, ૩ નવીનતૃણ, ૪ યૌવન, અને ૫ ધન એ ઘણા દીવસ ટકતાં નથી.

૯૭ ચીતનો જાણનાર મીત્ર, મનોહર સ્ત્રી અને પરદુ:ખ જાણનાર એ દુર્લભ છે.

૯૮ ચતુરની લાત સારી, પણ મુરખની વાત સારી નહીં.

૯૯ અપમાન થાય તો પણ સ્વામીની સમીપ રહેવું.

૧૦૦ ચાર આશ્રમમાં ગૃહસ્થાશ્રમ સઊથી મોટો છે તે પુરો અનુભવવો.

૧૦૧ અપકાર કરે તે શત્રુ જાણવો.

૧૦૨ ૧ અર્થ નાશ, ૨ ગ્રહ છિદ્ર, ૩ દાન, ૪ માન, ૫ અપમાન, ૬ આયુષ, અને ૭ ધન, આ સાત વાનાં ડાહ્યા માણસે પ્રગટ કરવાં નહીં.

૧૦૩ સ્વધનનો સહ પ્રતિ વ્યય કરવો.

૧૦૪ અનર્થ દુર કરવો.

૧૦૫ દેશકાળ, પોતાનો મીત્ર કોણ કોણ, પોતાની શક્તિ કેટલી એનો વિચાર નિરંતર કરવો.

૧૦૬ જ્યાં બહુ ક્ષુદ્ર હોય ત્યાં સુખ નથી તેવું જાણવું.

૧૦૭ હિતકર્તાનું વચન માનવું.

૧૦૮ પ્રસંગ આવતાં પહેલાં તમામ વિચાર કરવો.

૧૦૯ ૧ ઇર્ષુ, ૨ લજાયમાન, ૩ અસંતોષી, ૪ ક્રોધી, ૫ નિત્યશંકીત, ને ૬ પરભાગ્યોપજીવી આ છ જણા દુઃખ ભોગવે છે.

૧૧૦ જે કોઇ અકસ્માત અપરિમિત આવે તેનો વિશ્વાસ કરવો નહીં.

૧૧૧ બળવંતથી વિરોધ કરવો નહીં.

૧૧૨ ઘણા શત્રુ હોય તો તે પૈકી એકનાથી સ્નેહ કરીને સંપૂર્ણનો ક્ષય કરવો.

૧૧૩ ઊંચના આશ્રયથી શોભા વધે છે.

૧૧૪ સ્ત્રીઓ, કુમિત્ર, શત્રુ, અને ધુત, આમના આગળ સત્યથી પરીણામ થતો નથી.

૧૧૫ સંકષ્ટ સમયે જેની બુદ્ધિ ક્ષીણ થતી નથી તે ડાહ્યો જાણવો.

૧૧૬ બળવંત શત્રુને વેરીની મારફત હઠાવવો.

૧૧૭ સુજસ મેળવવા હમેશ પ્રયત્ન કરવો.

૧૧૮ ઘાતી મીત્રને એકદમ તજવો.

૧૧૯ ઇશ્વરની કૃપા સંપાદન કરવી.

૧૨૦ મીઠો અને લાલચી હોય તેને પરહરવો.

૧૨૧ પુન્યાઇનું ફળ સુખ અને પાપનું ફળ દુઃખ છે.

૧૨૨ સુત, સમૃદ્ધિ, શરીર, એ ત્રણનો ગર્વ કરવો નહીં.

૧૨૩ નવાણુંનો ધક્કો રાખવો.

૧૨૪ જપ, તપ, અને જોગ, આ ત્રણે વાનાં છાનાં કરવાં.

૧૨૫ સતીનો શ્રાપ લેવો નહીં.

૧૨૬ કોઇની આશા ભંગ કરવી નહીં.

૧૨૭ ૧ પર પરાક્રમ, ૨ પરચાતુરી, ૩ પરલક્ષ્મી, અને ૪ પરનાર, આ ચાર વસ્તુનો વાદ કરવો નહીં.

૧૨૮ અહીં રહેવાનું કાચું છે તે જાણવું.

૧૨૯ કશી વાતે ખોટાઈ કરવી નહીં.

૧૩૦ મીત્રને સારીજ સલાહ આપવી.

૧૩૧ ઘરમાં હમેશાં અન્ન પાણી અને આબરૂ આ ત્રણ વાનાં ભર્યાં પુરાં રાખવાં.

૧૩૨ બને ત્યાં સુધી તમામ કાબુ પોતાનાજ હાથમાં રાખવું.

૧૩૩ કરકસર એ ત્રીજો ભાઇ છે.

૧૩૪ હરેક વાતનો રદીઓ તૈયાર રાખવો.

૧૩૫ ઝીનો કેડો લેવો નહીં.

૧૩૬ શત્રુ નાનો હોય પણ મોટો સમજવો.

૧૩૭ ક વખતે કોઇને ત્યાં જવું નહીં.

૧૩૮ સરકારી કામે કોઇની મોં શરમ રાખવી નહીં. વ્યાજબી લાગે તે કરવું.

૧૩૯ સંત પદની જોડ મેળવવાની ઇચ્છા રાખવી.

૧૪૦ લાસરીયા થવું નહીં.

૧૪૧ ભલાકર ભલા હોયગા.

૧૪૨ સોદા કર નફા હોયગા.

૧૪૩ ઇશ્વરની પાસેથી માફી મેળવવાની ઇચ્છા હોયતો પેલો બીજાને માફ કરવું.

૧૪૪ ફાટયું હમેશાં સાંધવું.

૧૪૫ હમેશ અક્ષર સારા લખવા તથા સફાઇ દેખાડવા પ્રયત્ન કરવો.

૧૪૬ આપેલી રકમની હેમેશાં પહોચ લેવી.

૧૪૭ હરકોઇની પાસેથી મીઠાશથી કામ લેવું.

૧૪૮ પ્રભુનો પુરો વિશ્વાસ રાખવો.

૧૪૯ જે વખતે જેવો પ્રસંગ આવે તે ચતુરાઇથી ગાળવો.

૧૫૦ ઘડપણને માટે ઘટીત સંભાળ લેવી.

૧૫૧ હરેક કામમાં તમામ જોઈતી વસ્તુ પાસે રાખવી.

૧૫૨ સભા સોહ્યંતું બોલવું એ સારૂં છે.

૧૪૩ દરરોજ દરપણમાં મુખ જોવું ને મુખના તેજ ઉપર ધ્યાન રાખી સતેજ રાખવું.

૧૫૪ અયોગ્ય કામથી સદા દુર રહેવું.

૧૬૫ કોઇને દુંકારો કરવો નહીં.

૧૫૬ કામ વિના પર ઘેર જવું નહીં.
૧૫૭ વનમાં એકલા જવું નહીં.
૧૫૮ તેલ અને તમાકુ તજવાં.
૧૫૯ હમેશ છુપકી બાતમી મેળવવાનો તપાસ રાખવો.
૧૬૦ સર્વ કામ છોડીને ગુરૂ તથા ગોવિંદને ભજવો.
૧૬૧ કરવતના જેવો સ્વભાવ રાખવો. એટલે બંને બાજુ સરખી કરવી.
૧૬૨ પાનની બીડી તપાસીને ખાવી.
૧૬૩ થોડું બોલ્યામાં સુખ શોભા છે.
૧૬૪ ગમ ખાવી એ મોટો ગુણ છે.
૧૬૫ મોટા જનોની અદબ રાખવી.
૧૬૬ હરકોઈ આપણી વાટ જુએ તેમ કરવું. ને બનતા સુધી જોઇતી વખતે હાજર થવું.
૧૬૭ વચન આપતાં પહેલો પૂર્ણ વિચાર કરવો.
૧૬૮ વાણી ૧ મૃદુ ૨ હિતકારક અને સત્ય બોલવી.
૧૬૯ ઘરમાં પાંચે ખાળ પુરા રાખવા.
૧૭૦ હરકોઇની પછવાડે પણ વખાણ કરવાં.
૧૭૧ આખું કદી ખાવું નહીં.
૧૭૨ મીઠા ઝાડનું મૂળ કાઢવું નહીં.
૧૭૩ બારણા આગળ બોરડી વાવવી નહીં.
૧૭૪ હરેક બાબતમાં નાઠા બારી રાખવી.
૧૭૫ ઘર પાછળ તથા દીકરી પાછળ દેવું કરે તે ગમાર.
૧૭૬ દેવું કરીને પણ દીકરો પરણાવવો.
૧૭૭ પહેલું માગણું ચુકે તેનો બાપ બણગું ફુંકે.
૧૭૮ સર્વ વાતે પોતાનો હક સાચવવો.
૧૭૯ કદી લાંચ રૂસવત લેવી નહીં.
૧૮૦ વેશ્યા સાથે વણજ કરવો નહીં.
૧૮૧ ૧ છીંક ૨ બંગાસુ ૩ પેશાબ અને ૪ પાછલો પવન કદી રોકવો નહીં.
૧૮૨ કાચી ભુખે ખાવું નહીં.
૧૮૩ રોગ અને શત્રુને થતાંજ મારવાં.

૧૮૪ પ્રેમદાનો વિશ્વાસ કરવો નહીં.

૧૮૫ પરદેશમાં પ્રિત વધારવી નહીં.

૧૮૬ અત્તરવાળાને આંગણામાં પેસવા દેવો નહીં.

૧૮૭ ઝાઝી કીડીઓ સાપને તાણે તે જાણવું.

૧૮૮ તુળસી હાય ગરીબકી કબુ ન ખાલી જાય,
મુવા ઢોરકે ચામસે લોહ ભસ્મ હો જાય.

૧૮૯ ફુલાવ્યા ફુલાવુ નહીં.

૧૯૦ વાદે ધન વાપરવું નહીં.

૧૯૧ ભેર વાગે ભુંગળ વાગે ઉપર વાગે તુરી,
જડની આગળ ચૈતન્ય નાચે એ ફજેતી પુરી.

૧૯૨ નગન કદી સુવું નહીં.

૧૯૩ લેખણુ નીચે પ્રમાણેની રાખવી:-
માથાગંઠી મતહરે, બીચ ગંઠીજીવ જાય;
ટુંકી લેખણુ જે લખે, તેનું જડામૂળથી જાય.

૧૯૪ ચક્રસેવ્યં, વક્રસેવ્યં, નસેવ્યં કેવલ નૃપં;
ચક્રવક્ર અપ્રસાદેન, બ્રાહ્મણો ભવતી રાક્ષસા.

૧૯૫ હોનહાર હરદે બસે, વીસરજાત સબ સુદ્ધ;
જાકી જેસી હોતવતા યાકી એસી બુધ.

૧૯૬ ફુલ ફુલે જબ જાનીએ ગુલ્લાલા કે પોસ;
કામ પડે તબ જાણીએ યહવેરી યહદોસ.

૧૯૭ મીઠી મીઠી વાસ નહીં, મીઠી જાકી ચહાય;
અમલી મીસરી છાંડકે આફુ ખાય સદાય.

૧૯૮ લુખાં ભોજન, રણુ ઘણું, ઘેર કુલક્ષણી નાર;
ચોથાં મેલાં લુગડાં, એ નર્કે નિશાની ચાર.

૧૯૯ પાન પુરાણાં ઘી નવાર, ઘેર કુળવંતી નાર;
ચોથી પીઠ તુરંગકી એ સ્વર્ગ નિશાની ચાર.

૨૦૦ સત્ય બચન, ઓર દીનતા, પરસ્ત્રી• માત સમાન,
ઇતનેકુ ભગવાન ન મીલે તો તુલસીદાસ જમાન;

૨૦૧ કાળો બ્રાહ્મણ, ગોરો શુદ્ર, તે દેખી કંપે મહા રૂદ્ર.

૨૦૨ સજજન તબલગ સરસહે, જબ લગ પરો ન કામ;

હેમ હુતાશને પરખીએ પીતળ નીકલે શામ.

૨૦૩ સાહેબ, શ્રાવક અને સ્વામીનારાયણ એમનો સ્નેહ કરવો.

૨૦૪ સદધર્મથી વર્તવું.

૨૦૫ પરના કામમાં પોતાનું પણ કામ કરી લેવું.

૧૦૬ કબીર નાણા સાચકા, ફીરતા નવખંડમાંહી;
જેસેકુ એસા કહે ઇસ્મે નિંદા નાહી.

૨૦૭ કોણ પાપસે અવતરે, બડે બાપકે પૂત;
માગણ માગે પામરી, ઘરમે ન મીલે સુત.

૨૦૮ સર્જ્જન બાત વિવેકકી, કર અપને કુલકી રીત.
બરોબરીસેં કીજીએ, બેર બીવાહ ઓર પ્રીત.

૨૦૯ મુછ મેળાવોને પાઘડી. ચોથી જાતરને જાન;
નાનપણથી ન આવ્યાં, રંગલા કદી ન આવે કામ.

૨૧૦ અપકારને બદલે પણ ઉપકાર કરવો.

૨૧૧ ગુસ્સો ચઢે ત્યારે દશ અંક ગણવા.

૨૧૨ તુળસી આ સંસારમેં, ભાત ભાતકે લોક;
સબસેં હીલ મીલ ચાલીએ, નદી નાવ સંજોગ.

૨૧૩ વાવશો તેવું લણશો; ને કરશો તેવું ભોગવશો.

૨૧૪ આગળનાથી ચેતતા રહેવું.

૨૧૫ પથ્થર તળેનો હાથ પેરે પેરે કાઢવો.

૨૧૬ વિદ્વાન થવા પ્રયત્ન કરવો.

૨૧૭ સ્વભાવે ગંભીર થાવું.

૨૧૮ વિષયસુખમાં લપટાઇ રહેવું નહીં.

૨૧૯ મદથી ઉન્મત થાવું નહીં.

૨૨૦ હજામને મહોડે છુપી વાત કહેવી નહીં.

૨૨૧ નિચેના પાંચ પપ્પા પુરૂષને વહાલા રાખવા:–
પાન, પાઘ, ને પદમણી, પરિમળ, ને પોશાક,

૨૨૨ નીચેના પાંચ કકા કામનીને વહાલા રાખવા:–
૧ કંકુ, ૨ કાજળ, ૩ કંચવો, ૪ કસુંબો, ને ૫ કંથ

૨૨૩ ભુખ સર્વથી ભુંડી છે માટે વશ કરવી.

૨૨૪ એક નન્નો સો દુઃખને હણે.

૨૨૫ સંદેસો સુજ્ઞ સાથે કહાવવો.

૨૨૬ બહુબોલા, બેટી ઘણી, દો નારી ભરથાર;
ઇતનેકું કયા મારના માર રહ્યા કીરતાર

૨૨૭ રાગ, ભાગ્ય અને ચાતુરી, વાણી ચાલ વિવેક;
અક્ષર મીલેના એકસા, દેખો મુલક અનેક.

૨૨૮ કદી કશી ઓઢ બકવી નહીં,

૨૨૯ સટ્ટાનો સોદો કરવો નહીં.

૨૩૦ શશીચંદન રવી દરપણ, ભુમીઆ નંદન ધનીઆ ચાવે;
બુધે રાઇ ભેસ્પત ગુડ, શુકરે દધી ભોજન કરીઓબાઇ.
શનીવારકે દીન વાવડીંગ ચબાકર જાવે, વો નર નવનીધ
કમાકર લાવે.

૨૩૧ ધન ચહોતો ધર્મ કરો દેદાર ચહોતો તપ કરો,

૨૩૨ જે લહેજત આબરૂ ગયાથી મળે છે તે પ્યારી નહી જાણવી.

૨૩૩ બદજાત આદમીને જુના કપડાની મીસાલે રાખવું.

૨૩૪ અકલવંત આદમી તેને જાણવો કે જે પોતે પોતાની તકસીર છોટી
હોય પણ મોટી માને.

૨૩૫ નાદાન આદમીની પાસે બેસવું તે જીવને બીમારી જેવું છે

૨૩૬ કોઇ બખીલ પાસે સવાલ કરવો તે પોતાની આબરૂ ગુમાવવા જે-
વું છે.

૨૩૭ મેલા બદન પર લેબાસ મુનાસબ નહીં.

૧૩૮ જે ફાયદો જુલમથી થાય તે નુકસાન છે.

૨૩૯ ગેર વ્યાજબી બોલ્યા કરતાં ચુપ રહેવુ બસ છે.

૨૪૦ હરકોઇ સાથે જલદી દોસ્તી બાંધવી નહીં.

૨૪૧ દોસ્ત કોને જાણવો કે જે દીલને આરામ આપે.

૨૪૨ ખરો ઇન્સાફ સરદારીને વધારે છે.

૨૪૩ ભણવા પુછવાથી કાયર થાવુ નહીં.

૨૪૪ બુઢી ઓરતને અજમાવ્યા વિના પોતાના ઘરમાં દાખલ કરવી નહી.

૨૪૫ રણકર્તા પીતા શત્રુ, માતા શત્રુ વ્યભિચારિણિ;
ભાર્યા રૂપવતી શત્રુ, પુત્ર શત્રુ ન પંડીતાઃ

૨૪૬ દુસ્મન લડાઇ કરવા આવે ત્યારે તદબીરમાં રહેવું અને જાસુસ ઘણા રાખવા.

૨૪૭ ઓરતની નજદીક મહોબત છેવટના આતસને સળગાવે છે.

૨૪૮ જેની પાશે ઇલમ હુનર છે તેને મોટા તવંગર જાણવો.

૨૪૯ નેકીનો વિચાર કરવો તે જલદી કરવો.

૨૫૦ પોતાની હયાતીમાં ધર્મ કરવું એ મોટો ખજાનો છે.

૨૫૧ અધુરો ઘડો છલકાય છે.

૨૫૨ ઇંદ્રિઓ જીતી તેણે સર્વ જીત્યું.

૨૫૩ ઊજડ ગામમાં એરંડો પ્રધાન

૨૫૪ એવું શું સોનુ પહેરીએ કે કાન તુટે.

૨૫૫ ઓશાઆળો અવતાર કામનો નહીં.

૨૬૫ કર કરનારો જાય પણ કર ન જાય.

૨૫૭ ખેડ ખાતરને પાણી તે કર્મને આણે તાણી.

૨૫૮ ચાલતા બળદને આર ખોસવી નહીં.

૨૫૯ છોકરાંથી કાંઇ છાશ પીવાય નહીં.

૨૬૦ જન્મ જરાને મરણ એ સઊને થાય છે

૨૬૧ ઝાઝાં ઝાંખરાંની વાડ પણ સારી.

૨૬૨ ઠોકર વાગે ત્યારે સમજણ આવે.

૨૩૬ તાંબાની તોલડી તેર વાનાં માગે

૨૬૪ દુધના દુધમાં ને પાણીના પાંણીમાં.

૨૬૫ ધાનવિના નહીં પણ સાનવિના મરે.

૨૬૬ પગતળે રેલો ને પારકી વાત કરવી નહીં.

૨૬૭ ફુલ નહીં ને ફુલની પાંખડી પણ આપવી.

૨૬૮ બળીયા સાથે બાથ ભરવી નહીં

૨૬૯ રાજાને ગમતી રાણી તે છાણાં વીણતાં આણી

૨૭૦ લોભીયા વસે ત્યાં ધુતારા ભુખે ન મરે

૨૭૧ વાઘ ને બકરી એક આરે પાણી પીએ તેનું નામ ઇન્સાફ.

૨૭૨ વિખનો વિલાસી જીવ સાકરને સ્વીકારતો નથી.

૨૭૩ ખાખરની ખીસોડી સાકરનો સ્વાદ ન જાણે.

૨૭૪ કજ્જળ તજે ન શામતા મુકતા તજે ન શ્વેત;

દુરીજન તજે ન કુટીલતા, સજ્જન તજે ન હેત.

૨૭૫ ચીન્તાથી સિચતુરાઇ ઘટે દુખસે ઘટે શરીર;
પાપ થકી લક્ષ્મી ઘટે, કહે દાશ કબીર

૨૭૬ ચીંતા બીન ચતુરાઇ નહીં, દુઃખ બીન નહીં શરીર;
પાપ બીન લક્ષ્મી નહીં. કહત દાસ કબીર

૨૭૭ ધર્મના સોગન કદી ખાવા નહીં.

૨૭૮ મળતો નફો નહીં ખાય તેને માથે જુતિઆં.

૨૭૯ ઊમંગી રાજ્ય કર્તાની, પ્રજા ઊદ્યોગી હોય છે.

૨૮૦ ઇશ્વર સૃષ્ટીમાં સ્પષ્ટ દેખાય છે.

૨૮૧ શરીર સંપર્ત્તીવિના દ્રવ્ય સંપતી નકામી છે.

૨૮૨ રોતો જાય તે મુવાની ખબર લાવે.

૨૮૩ જરકે મહોબત, જરકે તાબે, જરતો જગમેં ખ્વાર હુયે;
ઇસ જગોપે, દેખો યારો, જરસેં બેડા પાર હુયે.

૨૮૪ વાહલાંથી વઢીએ નહીં, દુબી [illegible]એ ગાળ;
ધીરે ધીરે છાંડીએ જેમ સરોવર છાંડે પાળ.

(ફારસી બહેત)

૧ કલમે ગોયદ કે, મન શાહે જહાનમ; કલમકી સરાફ, દોલતમે રશાનમ
અગર બદ બે બાશદ, મુન્ચ દાનમ ભલે એકવાર દોલતમે રશાનમ

(સંસ્કૃત શ્લોક)

૨ કાગશ્ય ગાવે યદી કંચ નયનમ્, માનેક મુક્તા યદી કંઠલગ્નમ્
એક એક પક્ષે હીરા જટંતી. તથાપી કાગો નચ રાજ હંસ:

(દોહરો)

૩ કેળુ, કેરી, કામની, પીયુ મિત્ર પ્રધાન;
એ સર્વે પાકાં ભલાં, કાચાં ન આવે કામ

(કવિત)

૪ બચન એસો બોલીએ, બચન પંચમાં સોહાવે,
બચન એસો બોલીએ, બચને કોઇ દુઃખ ન પાવે.
બચન એસો બોલીએ, બચને હોય બડાઇ
બચન એસો બોલીએ, બચને દુશ્મન હોયે ભાઇ

(કવિત)

૫ પૂત કપૂત કુલચ્છિન નાર, લડાક પડોસી લજાવન સાળો
બાઇ ભટુક પુરોહીત લંપટ ચાકર ચોર દીવાન ચુકારો.
સાહેબ સોમ કઠોર હી કરસન, રંગ કુરંગ અતીત ધુતારો
કવીગંગ કહે શુણો શાહ અકબ્બર, એ બારહી બાંધકે સમુદ્રમે ડારો

(કવિત)

૬ સાહી વેંન બોરોધીએ, ગુરૂ પંડીત, કવી, યાર;
બેટા બીનતા વાહરૂ, જગ કરાવન હાર
જગ કરાવન હાર, રાજ્ય મીત્ર જો હોય,
પિતા પડોસી બઇદ, ઓર જો કરે રસોઇ
કહે ગીરધર કવીદાશ, સુણોરે મેરેસાંઇ
ઊનતેંરૂ તેં; રૂદય બની આવે બાઇ

મનુષ્યના જન્મનું સાર્થક.

આ સૃષ્ટિસૌંદર્યમાં જો કોઇ પણ સહેજ નજર ફેંકશે તો અનંત પ્રકાશના પદાર્થ તેની દ્રષ્ટીએ પડશે તે પૈકી કેટલાએકને જીવત્વ હોય છે તથા કેટલાક જીવત્વ રહીત હોય છે. એકંદર પ્રાણીમાત્રની મૂળની સ્થીતીનો ઉપર ઉપરથી વીચાર કરીને જોઇએતો એવું દીસી આવશે કે ઈશ્વરે મનુષ્ય એ એક કેવળ દુર્બળ એવું પ્રાણી ઉત્પન્ન કર્યું છે. તથા તેના ઉપર પોતાની કૃપા પણ ઓછી હોય એમ દેખાડયું છે કારણ આપડે એવું જોઇએ છીએ કે પશુ ઇત્યાદી પ્રાણી જયારે જન્મે છે ત્યારે તે વખતે જ તતક્ષણ જ આમ તેમ હીંડવા ફરવા લાગે છે અને પોતાનું ઉપજીવન તેમને પોતાની મેળે કરવાની તાકાદ હોય છે. ઉદાહરણ કે ગાય જયારે વાય છે ત્યારે તેનું વાછડું જન્મતાંજ માતાના બાવડા તરફ જઈ દુધ પીવા માંડે છે, પશુ પેદા થયું કે તરતજ પોતાને પોતાનો બચાવ કરવા માટે સીંગડાં ઇત્યાદિક સતત રહેનારાં સહસ્ત્રો પ્રાપ્ત થાય છે મનુષ્યનો એવો પ્રકાર નથી તે જન્મ્યા પછી આમ તેમ ઉંધા છતા પડવાને પણ તેને ચાર પાંચ મહિના લાગે છે. પછી પોતાની મેળે

ઉદર પોષણ કરવાને માટે તો પંદર સોળ વરસ જોઇએ એટલું છતાં પણ પશુ ઈત્યાદિ પ્રમાણે શરીરે પણ એટલું મોટું બીવા બલવાન હોતું નથી. કેટલાં જનાવરોને પોતાના આત્મ સંરક્ષણ કરવા માટે ઉપર કહેલાં સત્તર તરહેનાં આઉધો જે પરમેશ્વરે આપ્યાં છે તેવાં પણ મનુષ્યોને પરમેશ્વરે આપ્યાં નથી. બાળપણમાં બે ચાર વર્ષ પરીયંત તથા વયોવૃદ્ધિપણાની સ્થીતીમાં શક્તિ રહીત થયા પછી કેવળ પર સ્વાધિનતા જ હોય છે. આવી જો કે મનુષ્યની ખરેખરી સ્થિતિ છે તો પણ સુક્ષ્મ વિચાર કરી કોઈ જુએ તો તેને ખાતરી થશે કે મનુષ્યના કલ્યાણ તરફ ભગવતની કૃપાદ્રષ્ટિ અધિક છે કારણ વિવેકરૂપી એક અમુલીક દેણગી જે તેણે મનુષ્યને આપી છે તેને લીધે તેણે મોટાં બલાઢ્ય અને ભયંકર પશુઓને પણ પોતાને તાબે કરી કામે લગાડેલાં હોય છે. એ જ પ્રમાણે અગ્નિ, વાયુ, પાણી, વિજળી, ઇત્યાદિક મહતત્વોને પણ પોતાના સ્વાધીન કરી લઇ આખર જગતનું આધીપત્ય મેળવીને આ સૃષ્ટિસૌંદર્યનો ઉપભોગ લેછે. આ લોકમાં મનુષ્યનો મુખ્ય ઉદેસ પોતાના જન્મનું સાર્થક કરી લેવું એજ હોવો જોઇએ એટલું છતાં મનુષ્યથી પોતાનો ધર્મ કર્તવ્યકર્મ કેટલું બજાવાય છે તેનો વિચાર કરવો જરૂરનો છે. એવો વિચાર કરવા જતાં એવું નજરે પડે છે કે મનુષ્યનામાં મનોવૃત્તીઓ અનેક હોય છે તે પૈકી કેટલીએક દુષ્ટ છે. વળી કેટલીએ ઉત્તમ છે કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ વ મછર ઈત્યાદિઓ વૃત્તીઓ દુષ્ટ કહેવાય છે તે જ પ્રમાણે વિવેક, સંતોષ, પુજય બુદ્ધી, પરોપકાર બુદ્ધી, દયા, ક્ષમા, પ્રીતી ઈત્યાદિ વૃત્તીઓ ઊત્તમ કહેવાય છે. મનુષ્યને ભુખ તરશ ઇત્યાદિ અનેક વાસનાઓ હોય છે. વાસનાઓની યોગ્ય ત્રપ્તી થવી વ મનોવૃત્તીઓ ઉપર દાબ રહેવા માટે ઇશ્વરે મનુષ્યને એક યુક્તા યુક્ત વિવેચન શક્તિ આપી છે તેને અંગ્રેજીમાં "કૉનસન્સ" અને સંસ્કૃત ભાષામાં "મન" એમ કહે છે. તે બળહિન થઇને મનુષ્યનું સર્વ આયુષ્ય કેવળ સંસારમાં ગરક થઇ જાય છે. તેના સઘળા આયુષ્યની વેચણ થઇ છે. આ-

ળપણ, તારૂણ્ય અને વૃદ્ધાઅવસ્થા એવી તેના આયુષ્યની ત્ર-
ણ અવસ્થાઓ છે. મનુષ્ય જન્મે ત્યારથી તે મરે તાંસુધીમાં આ
ત્રણે અવસ્થાના સંસાર કામોમાં ગુંથાઈ જાય છે અને ઇશ્વરે
દયાળુ થઇને જે ઉપર કહ્યા પ્રમાણેની જ્ઞાનરૂપ અમોલીક દે-
ણગી તેને આપી છે તેનું સાર્થક કરવાનું તેને ભાન રહેતું નથી.

મનુષ્ય માતાના ઉદરમાં નવ મહિના સુધી અનેક પ્રકાર-
ના કલેશ ભોગવીને નરકમાંના કીડાની પ્રમાણે બહાર પડે
છે. તે વખતે તેને અનેક તરેહની પીડાઓ થતી હોય છે.
સ્વમુખે તે વેદનાઓ તેનાથી કહી શકાતી નહિ હોવાથી તેને
અતિષય દુ:ખ થાય છે તેને થતી પીડાઓ ઉપર વિદ્વાનોએ
અનુમાનથી કલ્પનાઓ કરી લેવાની છે. રોગ હોય છે એક અને
ઓષધ થાય છે એ બીજું તેથી તેને અધિક વેદના થાય છે
એવી અતિષય અજ્ઞાન દશામાં બાળક અવસ્થાનો કેટલોક ભા-
ગ મળ મુત્રમાં આળોટીને કાઢવો પડે છે ત્યાર પછી તે બા-
ળક કાંઈ થોડું મોટું થયા પછી તેનો કેટલોક વખત
અનેક તરેહની રમતો રમવામાં અને કેટલોક વખત વિદ્યા
સંપાદન કરવામાં જાય છે. હાલના વિદ્યા શિક્ષણના ક્રમમાં ઘણા
ખરા વિષય ચકલા ચકલીની વાતોના હોવાથી મનુષ્યને ધર્મ
વિષયનું જ્ઞાન થવા સરખા નથી એવી સઘળે ઠેકાણે હાલના
પ્રસંગમાં બુમ થએલ જ છે. ધર્મ શિક્ષણ કિંવા નિતી શિક્ષ-
ણનો તો હાલમાં કેળવણી ખાતામાંથી તથા બીજાં ઠેકાણામાં-
થી બ્રાંશજ થએલો છે તે વિશે હમણાં હમણાં ઘણી ચર્ચા-
પણ ચાલી છે પરંતુ ફક્ત ચર્ચા ઉપર કિંવા સરકાર કરે તો-
જ થાય એવો વિચાર કરી નિરાંતે બેશી રહેવાનો હાલ વ-
ખત નથી. આ સારા કામને ધાર્મીક અને દેશાભિમાની લોકો-
એ જ તન, મન અને ધન ખર્ચી કમર બાંધી આગળ વધવું
જોઇએ. બાળક દશામાં છોકરાં ઉપર વિદ્યા સંપાદન કરવા વગે-
રેના બોજા પડીને ઘણું કરીને બાલ્યાઅવસ્થા તેમાં જ જાય
છે ઘણું કરીને એ વયમાં જ છોકરાંનાં લગ્ન કરી નાંખવાના સાં-
પ્રદાય હોય છે. આ સ્થિતિમાં બાળપણ નીકળી ગયા પછી તા-

રૂપ્ય અવસ્થાની તેમના ઉપર છાયા પડે ન પડે એટલામાં તેમનાં ચિત્ત સંસાર તરફ લાગે છે.

આ સૃષ્ટિ સંસારમાં ઘણું કરીને લોકોને નજર આગળ બે વિષય દેખાય છે. કાન્તા (સ્ત્રી) અને કનક (પૈસો) અને એ પદાર્થ પ્રાપ્ત કરવાને માટે હજારો કૃષ્ટ ઉપાય યોજવા લાગે છે. કોઇની પાસે પુષ્કળ પૈસો અને સુંદર તરૂણ સ્ત્રી મુકી હાયતો તેનો અભિલાષ કર્યા વિના કેટલા નીકળશે વારૂ? ઘણા જ થોડા એમ કહેવાને કાંઈ હરકત નથી. અને એજ કારણને માટે લોક પોતાના પૈસા તથા સ્ત્રીની ઘણી સંભાળ રાખે છે સારાંશ-જગતમાં આ બે મોટી મોહક વસ્તુઓ છે એટલા માટે કબીર કવિ કહે છે કે "કનક ઓર કામની એ દો બડે હરામજાલ જાતે હઈ હર મીલનકું તો બીચમેં પડે માર"

સંસારમાં પુત્ર સુસીલ, સ્ત્રી પતીવ્રતા અને પાસે પુષ્કળ પૈસો સ્વ સ્ત્રીની ઉપર વિષય ભોગવવાની રતી, આજ્ઞા ધારક ચાકર, પોતાના ઇષ્ટ ઉપર પ્રિતી, મીષ્ટાન ભોજન અને સદ્દપુરૂષોના સમાગમ આટલી સર્વ વાતો ગૃહસ્થાશ્રમમાં જેને અનુક્રમ થઇ હોય તેને સંસારમાં રહેવાનું સાર્થક છે પણ આવી સર્વ વસ્તુઓ મોટા સાર્વોભોમ રાજાને પણ હતી નથી એટલા માટે સમર્થ રામદાસ સ્વામીએ કહ્યું છે કે સંસારમાં સર્વ પ્રકારે સુખી એવો કોઈ પુરૂષ નથી. સંસાર સુખ એ અનેક વસ્તુઓ ઉપર અવલંબીને રહેલ હોવાથી તેમાં જો એકાદી વસ્તુની કમતાઈ પડે તો તેમાંથી તે સંસાર તાપત્રયનું કારણ થાય છે તો જેને ઉપર કહેલી બધીજ વસ્તુની કમતાઇ હોય તેને શું સંસારમાં સુખ હોય? કાંઇજ નહિ પરંતુ એવી બરોબર સ્થિતિ છતાં મૃગજલને ભુલીને તરસ્યા હરણ પાણી મળવાની આશાથી જે પ્રમાણે આમ તેમ દોડા દોડ કરી મુકે છે તે પ્રમાણે આ સંસારમાં સુખની આશાએ માણસ પોતાને વધારે વધારે સંસારમાં ગુંથી નાંખે છે. દ્રવ્ય મેળવવાનું એક યત્ન નિષ્ફળ થાય તો બીજું કરે છે અને બીજું નિષ્ફળ થાય તો ત્રીજું કરે છે એક સ્ત્રી મરે તો અથવા નીકળી જાય તો બી-

જી કરે છે, એ પ્રમાણે પાંચ દશ સુધી પણ કરે છે એક પુત્ર નઠારો નીકળે તો બીજા પુત્રની આશા રાખે છે, એક કામમાં નુકશાન પોંચે તો બીજા કામમાં ફાયદો મળશે એવું ધારી બીજું કરે છે, સારાંશ સુખની આશા એ મનુષ્ય સંસારમાં મરતાં સુધી યત્ન કર્યા કરે છે પરંતુ "ભાસ સુખનો અને અનુભવ દુખનો" એવી સ્થિતિ થાય છે કીંવા સુખ સુખ ગોખતાં દુઃખનો વારો આવે છે. આ સમર્થના સિદ્ધાંત પ્રમાણે સઘળા આયુષ સુધીમાં તેને સુખનો અનભવ કદીજ થતો નથી કારણ આ સંસારમાં ખરૂં સુખ મુદલ નથી. સ્ત્રી, પુત્ર, ઘરબાર પૈસો ટકો બંગલા વાડીઓ વીગરેમાં ક્ષણીક સુખ છે, ખરૂં સુખ જેને કહીએ તે એ પદાર્થોમાં નથી. સંસારમાંના પદાર્થો સુખ દુઃખ રૂપી નથી તેમને તો જેવા માનીએ તેવા હોય છે એ પદાર્થોમાં જો સુખ હોય કીંવા તે સુખ રૂપ છે એમ હોય તો તે સર્વને સુખરૂપ હોવા જોઇતા હતા. પરંતુ તેવો પ્રકાર નથી કેટલાક પદાર્થ કેટલાક લોકને સુખરૂપ લાગે છે તેજ પદાર્થ કેટલાકને દુઃખરૂપ ભાશે છે. આ ઉપરથી એમ થાય છે કે પદાર્થમાં સુખ નથી પરંતુ તે સુખ તેમાં થોડા વખત સુધી માનવામાં આવે છે. મોટાપણુ પણ માણસ પોતપોતાની સમજ પ્રમાણે માને છે. વિદ્વાન, અધીકારી, શુદ, દેશાભીમાની, ધર્માભીમાની ઇત્યાદીકોને લોક પોતપોતાની સમજ પ્રમાણે મોટા માને છે.

દ્રવ્ય એ એક મોટી મોહક વસ્તુ છે માટેજ તેનાથી ભુલ થાપ ખાઇને દ્રવ્યવાન પુરૂષની આસપાસ સ્ત્રી, પુત્ર, આપ્ત, મિત્ર વગેરે મંડળી હમેશ વીંટાઇ રહે છે. તરૂણ અવસ્થામાં પુરૂષ પોતાની આસપાસ એટલું બધું પાપ સંપાદન કરી રાખે છે કે તેની ભાંજગડ કરવામાં તેનું સઘળું તારૂણ્ય વહી જાય છે. અને વૃદ્ધાવસ્થાની છુટવા પડવા માંડી એટલે તેનાથી તારૂણ્યની ખટપટો પોહોચી શકાતું નથી એવી એની ફજેતી ઊડે છે. અને તેથી તે હમેશ કહે છે કે કેમ કરીએ હવે તો વયપરત્વે એ બધી ખટપટો આપદાથી પુરી પડતી નથી અ-

ને આ સંસાર ભાર કોઈના ઉપર નાંખીએ એવો માણસ પણ કોઇ ઘરમાં નથી એવી હમેશ ચીંતા કરે છે. તેમાં વળી વૃદ્ધાવસ્થામાં સંતાન વીગેરે નહીં હોયતો તથા સ્ત્રી ગુજરી ગઇ હોયતો ફરી પરણવાની ઇચ્છા ઊત્પન્ન થાય છે. આ બાજુએ યમરાજના ચોપડામાં તેના હીસાબનું છપનમું પાનું ખોળવા માંડયું હોય છે. અને આ ભાઇસાહેબને તો તરૂણ સ્ત્રીની શંખાથે પરણવાનું હોય છે. આવા સમયે કેવી ફજેતી ઊડે છે તે પુષ્કળ લોકના અનુભવમાં હશેજ મતલબકે સંસાર સંબંધી કામો અપુર્ણ રહી જાય છે અને વૃદ્ધાવસ્થાની છાયા પડે છે. સર્વ લોક, તારૂણ્ય, સ્ત્રી, અને પૈસા એનાજ લોભથી ઘસડાઇ જાય છે. એકંદરમાં બાલ્યદશા અને તારૂણ્ય આ બન્ને અવસ્થામાં પુરૂષ કેવળ સંસાર પદાર્થમાંજ ગર્ક થઇ જાય છે. અને પોતાના જન્મનું સાર્થક કરવા વિષે વિચાર કરવાની તેને સવડ મળતી નથી પરમાર્થ વિષે વીચાર કરવાનું કામ બહુ કરીને ઘરડપણ ઉપર ધકેલવાની ચાલ હોય છે- વૃદ્ધ પુરૂષો પરમાર્થ માર્ગે લાગેલાની પુષ્કળ લોકોને ખબર હશે. પણ તે પરમાર્થ એટલે ફક્ત કથી પુરાણ સાંભળવા માટે મંદીરોમાં જવું, કાશી યાત્રાદીક તીર્થ કરવાં એવો એક જુનો પ્રવાહ છે. તથા હાલમાં રવીવારે એકાદ સમાજમાં જવું વીગેરે પણ તેની સંસાર ઉપરની પ્રીતિ કાંઈ કમી થઈ હોય છે એમ નથી. પરંતુ તેની આશા ઊત્તર વયમાં વધતી જાય છે એમ દેખાય છે. તેની આશા દિવસે દિવસે વધતી જાય છે તેથી તે આશા બંધ થઇને અંતકાળ પર્યંત એક સરખો સચીન્ય રહે છે. પરંતુ પરમાર્થ તરફ કાંઇ પણ લક્ષ આપતો નથી, સ્ત્રી, પુત્રાદીક, મરણ પામવાથી શોક કરે છે. પરંતુ પોતાના આયુષ્યનો નાશ થાય છે તે બદલ તે પોતે બીલકુલ વીચાર કરતો નથી, પરંતુ જયારે મરણની ઘડી પાસે આવે છે ત્યારેજ માત્ર યમ યાતનાના આવતા દુઃખોને સંભારીને પોતે મનમાં ભયભીત થાય છે. જે પ્રાણી ઊત્પન્ન થયો તેને મૃત્યુ છે. આવો મૃત્યુનો ક્રમ છતાં આપડે શા માટે બીહીવું જોઇએ. રામદાસ કવીએ એક

ઠેકાણે કહ્યું છે કે શુક્રાચાર્ય સરખા યોગી, બ્રહ્મનિષ્ટ, વશિષ્ઠ, વામદેવ, વિશ્વામિત્ર સરખા તવોવિષ્ટ વ્યાસ વાલમીક સરખા ત્રીકાલ ફ્રૂમ, ઇંદ્ર સરખા ચીરંજીવ એમને પણ ઊત્પત્તી સ્થિતિ અને લયના ફેરા લાગેલા છે. એટલા માટે મનુષ્યે જન્માંતરમાં આવ્યાનું કાંઈ પણ સાર્થક કરવું જોઇએ. અહ્વાર, નિદ્રા, મૈથુન ઇત્યાદી વ્યવહાર પશુ પક્ષીઓ પણ કરે છે. તેથી તે કૃત્યો મનુષ્યોએ કરીને પોતાના કુટુંબનું પોષણ કર્યું તેમાં કાંઇ વધારે મોટાપણું નથી, સ્ત્રી, પુત્રાદીક પૈકી કોઈ મરણ સમયે ઉપયોગી પડવાનાં નહીં. જ્યાં સુધી પ્રાણી સંસારમાં હોય છે તથા જ્યાં સુધી તેને સારો ચાલતો કાળ હોય છે ત્યાં સુધી તેનાં આપ્ત ઈત્યાદીકને લાભ થાય છે અને તેથી તેઓ તેના ઉપર પ્રીતી કરે છે. અને તેઓ તેના મરણ સમયે પોતાના નુકશાન માટેજ માત્ર તેઓ બધાં રડે છે, પરંતુ તે પુરૂષે સઘળા કુટુંબનું પોષણ કરીને પોતાના આત્માનું કાંઇ એક કલ્યાણ કર્યું નહીં તેને માટે તેઓને કીંચીંત પણ દુઃખ થતું નથી અંતકાલે દુઃખને ભોક્તા પ્રાણી એકલોજ થાય છે. તે વખતે કોઈ ભાગ લેઇ શકતું નથી. મનુષ્યના અંત સમયે નિતી અનિતીનો વિચાર નહીં કરતાં ખોટું કુભાંડ રચીને તથા લોકનાં ઘર મારીને એકઠું કરેલું દ્રવ્ય જેની તે જગોએ રહેછે.હજારો રૂપીઆ ખરચીને સારી સુંદર બાંધેલી હવેલી જેની તે જગોએ પડી રહે છે. સર્વ માલમતાની, તથા શરીરની કરી મુકેલી ધણીયાણી જે અત્યંત પ્રીતિની ભાર્યા તે પણ માત્ર ઘરના આંગણા સુધી વળાવવા આવે છે. અને બંધુ, મીત્ર, ઇત્યાદી જન સ્મશાન સુધી આવે છે, અને અનેક પૌષ્ટીક આન્નાન્નોથી પુષ્ટ કરેલુ તથા અનેક સુગંધી દ્રવ્યોથી મર્દન કરીને સતેજ રાખેલો પોતાનો દેહ તેનો સ્મશાનમાં ચિતા થાય છે. પરંતુ પોતાના પાપ પુણ્યનું રૂપ જે સુખ દુઃખ તે ભોગવવા માટે જીવ એકલાનેજ માત્ર એકલા આગળ જવું પડે છે. શારાંશ, મનુષ્યે પોતાના આયુષ્યના સર્વ દીવસ કેવળ સંસારના ભરણપોષણમાંજ ગાળવા એ બરોબર નથી. બાળપણ તારૂણ્ય, વ. વૃદ્ધપણું આ

ત્રણે અવસ્થાઓ જો પ્રપંચનીજ ખટપટમાં ગાળવામાં આવે તો પછી આત્મકલ્યાણ કરવાનો વખત કયો બાકી રહ્યો. આત્મ વીચાર કરવામાં સંસારનો ત્યાગ કરીને ખાખ લગાવીને જંગલમાં જઇ વસવું જોઇએ એમ નથી. સંસારમાં રહીનેજ આત્મકલ્યાણ તરફ લક્ષ આપવું જોઇએ. આજ પેટ ભરાયું કાલે કેમ ભરાશે, સ્ત્રી કેવી મળશે, છોકરો કયારે થશે, સંસાર કેમ ચાલશે તથા પોતાના મરણ પછી છોકરાં છૈયાંનું રક્ષણ કેમ થશે, ઇત્યાદીકનાજ વિચારમાં આયુષ્ય ગાળવું એ અપમાનનું કારણ છે. કારણ જે બાબતો પોતાના હાથમાં નથી, જે થવાનું તે જેને વખતે બનવાનુંજ તો તે બદલ હમેશાં વીચાર કર્યા કરવામાં શો ફાયદો. આ સંસારમાં મનુષ્યના અતી પ્રીતીના પદાર્થ, સ્ત્રી, પુત્ર તથા ધન એ છે. વખતે બીજા સર્વ પદાર્થનો નાશ થએ પરવડે પણ આ ત્રણ પદાથનો નાશ થએ પરવડે નહીં. રાત દીવસ આપણા મનમાં એજ વિષયો ઘોળાયા કરે છે અને એ વિષયો શીવાય આપણું મન કોઇ દીવસ પણ વેગળું રેહેતું નથી એમ છતાં પણ કેટલાક ભગવત ભકતોએ પોતાના સંસારની કાંઈ પરવા રાખી નથી, સ્ત્રી, ધન, તથા પુત્ર એમની તેઓએ પરવા રાખી નથી એટલુંજ નહીં પરંતુ તેનાથી અધીક પ્રીય પોતાનો જે જીવ એની પણ તેઓને ઓછી પરવા હતી, ફક્ત પ્રીયમાં પ્રીય તે ઇશ્વરજ એજ જે જન્મનું સાર્થક તે તેઓએ કર્યું છે અને આ જન્મ મરણના ફેરામાંથી છુટયા છે. સંસારના વિષય (પદાર્થ) ખોટા છે તેમના તરફજ પોતાનું મન લાગવાથી ઇશ્વર તરફ મન ઓછું લાગે છે. પરોપકાર કરવો એ-પુણ્ય અને પરપીડા કરવી એ પાપ છે. પીપા ભગતે કર્યું છે કે પાપ નહીં કરવું એજ પુણ્ય છે. એ પ્રમાણે પરોપકાર કરવો તથા સંસારમાં ખરે વખતે બીજાને ઉપયોગી પડવું એ મનુષ્યના જન્મના સાર્થકનો મોટો ભાગ છે. એક વખતે મોટો દુષ્કાળ પડવાથી મનુષ્યો પટોપટ મરવા લાગ્યા તે વખતે દુષ્કાળ પીડીત લોક બેદર પાદશાહના કારભારી દામાજી પંત કરીને ઇશ્વર ભક્ત હતા તેની પાસે આવીને તેઓએ અન્નની યાચના ક-

રી તે વખતે દામાજી પંતે આખો કોઠાર લુંટાવી દીધો હતો એ-
વી દંતકથા છે. કબીર એ એક મુસલમાન છતાં રામ ભક્ત
હતો તેથી કરીને તેનું મન માયાકાર થયું હતું તેથી તેને સઘાલ્ય
આ જવતંથી રામ દીસતા હતા. એ પ્રમાણે, ભજન કરવાથી
તેના મનની સ્થીતી થઈ હતી ઇશ્વરનું ધ્યાન કરતી વખતે
સંસાર પદાર્થ બીલકુલ મનમાં નહીં આવતાં એક દેવજ ધ્યા-
નમાં આવે તથા સતત તેલની ધાર પ્રમાણે મન દેવાકાર થાય
તેનું નામ ધ્યાન. સગુણોપાસનાથી મનુષ્યની પ્રીતી ઇશ્વર ઉપર
ઊત્પન્ન થઇને નિષ્ટા બેસે છે તથા તેનું મન સમાધાન પામે છે.

પરંતુ કોઈ વખતે કેટલાકના મુખમાંથી એવાં વચન પણ
સાંભળવામાં આવે છે કે મુર્તિ પુજા વેદાંતમાં નથી પરંતુ એ
વચન ખોટાં છે કારણ તેમાં ઇશ્વર આધીષ્ટાનરૂપે રહેલ છે ઘ-
ણી બારીકાઈથી શોધ કરીને જોઇએ તો જણાશે કે પ્રાચીનકા-
લથીજ પૃથ્વી ઉપરના સર્વ દેશોમાં મુર્તિપુજક લોક હતા અ-
ને ત્યાં બધે એ મુર્તિ પુજકોનો વેદ ધર્મજ ચાલુ હતો. બ્રહ્મદે-
શ, સિહુલદ્વીપ, ચીન, જાપાન, ટીબેટ, ઇત્યાદી પ્રદેશો જેમાં
બૌધ ધર્મ ચાલવાનું જણાય છે તેનો આદી પુરૂષ જે બુદ્ધ તે
આપણા દેશમાં ગૌતમ ગોત્રમાંના વૈદીક ધર્મીય માતાપીતાના
પેટે જન્મેલો હતો. શ્રી કૃષ્ણ એ મનુષ્ય કરતાં કેવળ ભક્ત
કાયાર્થેજ મનુષ્ય શરીર ધારણ કરીને સર્વ શકતીમાન અને
સર્વ ફળ જે ઇશ્વર તેજ આ જગતમાં પ્રગટ થયા હતા તેમણે
પોતાનું અંગ એટલું મોટું ફુલાવ્યું કે કાલીયા સર્પના અંગ-
માંથી સર્વ વિગલીત થઇને મૃછિત પડયો. તે વખતે તેની સ્રી-
યોની, શ્રી કૃષ્ણને ઘણી દયા આવી અને તેઓએ શ્રી
કૃષ્ણની પ્રાર્થના કરી કે હે સર્વ શકતીમાન પરમે-
શ્વર તું અમારા પતીનું રક્ષણ કરીને અમને ચુડાદાન આ-
પ ને તેમની વીનતી સાંભળીને કૃષ્ણને દયા આવી. ને કા-
લીયાને જીવદાન આપ્યું તથા તેને કહ્યું કે હવેથી તારે અહીં
રહેવું નહીં. એમ આજ્ઞા કરી પણ કાળીયો હાથ જોડીને
બોલ્યો કે ગરૂડના ભયથી આ નદીમાં સંતાઇ રહ્યો છું હું

હવે કયાં જાઉં જ્યાં જઇશ ત્યાંથી મને તે મારશે તે ઉપરથી શ્રીકૃષ્ણે તેને આજ્ઞા કરી કે તું અમરક દ્વીપમાં જા ત્યાં ગરૂડ આવી શકશે નહીં. કારણ ત્યાં ઘણા રસીયો રહે છે તેમનો ગરૂડને શાપ છે તેથી તે ત્યાં આવી શકશે નહીં. ત્યાં એટલે અમરક દ્વીપમાં ઘણા રસીયો રહે છે. પછી કાળીયો સર્પ શ્રીકૃષ્ણને વંદન કરીને જમનાં નદીમાંથી નીકળી અમરક દ્વીપમાં પશ્ચીમ બાજુએ એક અખાતમાં પોતાનું રેઠાણુ કરીને રહ્યો. ને કાળીયાનાનામ ઉપરથી તે અખાતને "ગલ્ફ ઓફ કાલીફોર્નીયા" કહે છે. અમરક આ શબ્દનો અપભ્રંશ થઇને તેને હાલ અમેલીકા એમ કહે છે એમ લાગે છે. એ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે પ્રાચીન કાળમાં ત્યાં હિંદુ ધર્મીય લોક હતા.

ગોકુળની ગોપીયોનો ઈશ્વર ઉપર એટલો બધો પ્રેમ હતો કે તેમની ચીત્ત વૃતીયો કૃષ્ણરૂપ થઈ ગઈ હતી તેમને કામ ધંધામાં વારંવાર કૃષ્ણ દેખાતો હતો, દળતાં લીંપતાં, ગાયો દોહતાં વારંવાર તેમનાં મન કૃષ્ણરૂપ થતાં હતાં. તેથી તેમનાથી પોતાનાં કામ પણ જલદી થઇ શકતાં નહીં હતાં. સ્વપ્નામાં મનુષ્ય બીજાની સાથે બોલે છે, હસે છે, તે પ્રમાણે તે ગોપીઓ જાગૃતીમાં બોલતી અને હસતી અને તેમને પોતાનાં છૈયાં, છોકરાં, પતી, સંસાર ઈત્યાદીક કાંઇ નહીં દેખાતું. તેમને એક કૃષ્ણજ વારંવાર દ્રષ્ટીએ પડતો. આ પ્રમાણે થવું એ અતિ અભ્યાસનું ફલ છે. એવી મનની સ્થીતીઓતો અતિ પ્રીતીથી, અથવા અતિ ભયથી અગર અતિ દ્વેષથી થાય છે, ગોપીઓને અતિ પ્રીતીને લીધે સઘળા કામ ધંધામાં શ્રી કૃષ્ણ દેખાતો હતો. કંસને અતિભયને લીધે, જળે સ્થળે, પાષાણોમાં કૃષ્ણદેવ દેખાતો હતો તથા રાવણને અતિ દ્વેષને લીધે જ્યાં ત્યાં રામ દેખતો હતો. સારાંશ જ્યાં સુધી આપણને મનુષ્ય દેહ છે, તથા અમુલ્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે ત્યાં સુધી આપડે આવ્યા કયાંથી, જવાના કયાં, તથા આપડે કોણ છૈએ તેનો વીચાર કરવાનાં સાધન છે. મનુષ્ય દેહમાં એ બાબતનો આપણને વીચાર કરવાની સમજ છે. તે તે વખતમાં આપણે સમજી નહીં

લેઇએતો પછી જે આગળ આપણને પશુ પક્ષાદિકોની યોનીઓ ફરવી પડવાની હોયતો આપડે બળદ અવતર્યા પછી, ગાડીયો ખેંચવીજ પડવાની. એકવાર એ દેહમાંનું જ્ઞાન જે કામધેનુ રૂપ છે તે હાથમાંથી ગઇ એટલે સર્વ ખોયું એટલા મારે મનુષ્યોએ સંસારમાંની કોઈ પણ બાબત ઉપર પોતાના સુખદુ:ખાદી અવલંબીને રહેવું નહીં. અગર તેનો ભરોસો કરવો નહીં એટલે ઐશ્વર્ય પ્રાપ્ત થતાં સંતોષ અથવા તે ગયાહં દુખ મનમાં નહીં આણતાં સદા શાંત વૃતિથી રહીને ઇશ્વરની નિર્મળ અંત:કરણથી સેવા કરવી. જ્યાં સુધી આ શરીર નિરોગી છે, જ્યાં સુધીમાં વૃદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત થઇ નથી, ઇંદ્રિયોની શક્તી કમી થઇ નથી તથા આયુષ્ય પુરૂ થયુ નથી ત્યાં સુધીમાં મનુષ્યે પોતાના જન્મનું સાર્થક કરવાનો યત્ન કરવો. અગર નહીંતો આગ લાગે કુવો ખોદવાનો યત્ન જેમ નિષફળ થાય છે તેમ પછી છેલી અવસ્થામાં સર્વ યત્ન નિષ્ફળ જશે.

આ લોકમાં પ્રિતીથી વર્તન કરીને પરમાર્થ સાધવો, સર્વ જાતના લોકોથી પ્રીતીથી આચારણ કરવું, દુરાભીમાન છોડીને સત્તાનો સ્વીકાર કરવો, દીન તથા ગરીબ લોકો પર દયા કરીને તેમનાથી નમૃતાથી વર્ત્તવું, તેમને બને તેટલી દ્રવ્ય દારા શરીર દ્વારા કિંવા જ્ઞાન દારા મદત કરવી, તેઓ આ લોકમાં નિકૃષ્ટાવસ્થામાં હોય છે તેથી તેમનો ધીકાર કરવો નહીં. એવી ઈત્યાદીક વાતો મનુષ્યે સત્કર્મથી આયુષ્ય ગાળવું. એ ખરૂ જન્મનું સાર્થક છે. વિદ્યા વૈભવ અધીકાર વૈભવ વ સંપતી વૈભવ ઇત્યાદી પ્રાપ્ત થયાં એટલે જન્મનું સાર્થક થયું એમ બહુ લોક સમજે છે. પરંતુ ખરૂ જોઇએ તો સઘળું આયુષ્ય ઇશ્વર સેવામાં ગાળવું તથા સર્વ પદાર્થનું માનીને તે સર્વ સુખનો સંગ્રહ જે પરમેશ્વર તેના પ્રત્યે આપણી સર્વ ચિત્ત વૃત્તિ સ્થાપન કરવી એટલે તે સર્વ વૃત્તિને વિષયને જે એક ઇશ્વરનેજ એમ કરીને દેહાંતે તેમનો લય ઈશ્વર સ્વરૂપમાં કરવો એજ મનુષ્ય જન્મનું ખરૂ સાર્થક છે.

શ્રી રઘુવીર.

યાદી બઇરાંને ઉકાળાની વીગત નીચે પ્રમાણે સુવાવડ વખતે.

જ ૧ ભાર દેવદાર પાકો	જ ૧ કડુ
જ ૧ વજખુરાસાંની	જ ૧ કાયફળ
જ ૧ ઉપળેટ	જ ૧ ધાંણા
જ ૧ પીપર	જ ૧ હીમજી હરડે
જ ૧ સુંઠ	જ ૧ પીપળીમુળ
જ ૧ કરીઆતું	જ ૧ ધમાસો
જ ૧ માળવી ગોખરૂ	જ ૧ જવાસા
જ ૧ વંતાકડીની જડ	જ ૧ અતી વિખની કળી
જ ૧ ગળો લીમડા ઉપરની	જ ૧ કાકડાસીંગી
જ ૧ મોથ (નાગર મોથ)	જ ૧ કાળીજીરી

જુમલે જ ૨૦) જુનાભાર.

એ સરવે જણસોને જુદી જુદી જોખાવી નજરે જોઇ પછી એકઠાં કરી અદકચરાં ખંડાવી તેનાં પડીકાં ૬ બંધાવી દર પડીકું ૧ કોરી હાંલ્લીમાં પાણી શેર બસેર મુકી રાતરે પલાળી રાખી સવારમાં ઉકાળીને પાંણી શેર પા માકું રહે એટલે વાટકામાં ગળી લેઇ તેમાં હીગ ચોખી લેઇ ફુલાવીને વાલ ૨ બે તથા સીધાલુણ વાટીને વાલ ૪ ચાર એ પ્રમાણે નાંખીને પાવું. એ રીતે પડીકું ૧ સાંજ સવાર બે વખત ઉકાળીને પાવું તેમાં હીંગ તથા સીધાલુણ પાતી વખત નવું નાંખવું. ને કુચા કાહાડવા નહી ને બીજી વખત પાઇને રાતરે પડીકુ બીજુ નાંખી પાંણી બશેર નાંખી પલાળી રાખવું એ રીતે છ દીવસ સુધી પાઇને સાતમે દીવસે તમામ કુચા ઉપર લખ્યા પ્રમાણે સવાર સાંજ બે વખત પાવું. ચરી તેલ, સરસીઉ, ખટાસ, મરચું, એટલું ખાવું નહીં કદાપી મન હોયતો કાળાંમરી સુખેથી ખાવાં એ રીતે કરવું.

માહામારી (કોગળીયાના રોગપર દવા.)

લસણ, જીરૂં, સીંધવ, સુંઠ, મરી, અજમો, તથા શેકેલી

હીંગ, એ સમ ભાગ લેઇને લીંબુના રસમાં અથવા આદાના રસમાં ખલ કરીને બોર બોર જેવડી ગોળીયો કરીને એક એક ગોળી અડધા અડધા કલાકે રોગીને આપતા જવી. ખચીત ગુણ આપવાનોજ.

બીજી દવા.

મરચાં, હીંગ, જાયફળ, તજ, તથા અજમો, એ સમ ભાગ લેઇને જળભાંગરાના રસમાં ખલ કરીને વટાણા જેવડી ગોળીઓ કરીને અડધા અડધા કલાકે રોગીને આપતા જવી ખચીત ગુણ આવશે.

પ્લેગની દવા.

દરરોજથી વારંવાર રૂપીઆભાર લીમડાનો રસ પીવો બપોરે તેલ ચોળીને કલાક તડકે બેશી સાબુ ચોળીને નાહી નાંખવું, જમતાં લીંબુ વાપરવાં જમ્યા પછી અડધો કલાક સુઇ રેહેવું ને પછી સારાં સાફ કપડાં પેહેરી ખુલ્લી હવામાં ફરવું, અને સાંજે રતીપુર અફીણનો કસુંબો પીવો જલદી આરામ જણાશે.

કફ અને શ્વાસની દવા.

આંબલીનો ઠળીયો (કચુકો) શેકવો ઉપરનું છોડુ કાઢી નાંખી અંદરનો ગર્ભ ઘશીને મધમાં લેવો ચાટી જવો અગર પી જવો આરામ થતા સુધી કરવું.

ઉદાર આશ્રયદાતાનાં મુબારક નામોની યાદી અનુક્રમવાર.

૧.	મે. માધુભાઇ રણછોડભાઇ સકંચાત્રાલા	અમદાવાદ	૫૦ કોપી
૨.	મે. નામદાર દીવાન બહાદુર મણીભાઇ જસભાઇ વડોદરા રાજ્ય.	વડોદરા	૨૫ કોપી
૩.	મે. રા. બા. રામરાવ ગંગાધર મૈરાલ	વડોદરા	૨૫ કોપી
૪.	મે. રા. બા. પ્રલાદજી સેવકરામ માજી. આ. એકાઉન્ટન્ટ જનરલ વડોદરા—હાલ ૫. નાયબ સુબા સા. કડીપ્રાંત.		૨૦ કોપી
૫.	મે. રા. સા. રઘુનાથરાવ મહાદેવ માજી સુબા સાહેબ અમરેલી પ્રાંત હાલ પેનશનર	વડોદરા	૧૫ કોપી
૬.	મે. રા. બા. પીતામ્બર જેઠા માજી એકા. જ.	વડોદરા	૧૦ કોપી
૭.	મે. રા. બા. વિનાયકરાવ મહાદેવ પંડીત નાયબ દીવાન સાહેબ વડોદરા.		૧૦ કોપી
૮.	બાવા નારાયણભારથી યસવંતભારથી	પાટણ	૭ કોપી
૯.	મે. નારાયણ વીનાયકસહસ્ત્રબુદ્ધે ઉંચી પોળના ઝાંપે	વડોદરા	૫ કોપી
૧૦.	મે. રા. સા. નારાયણલાલ કેશવલાલ સબઓવર્શીઅર	અમરેલી પ્રાંત	૫ કોપી
૧૧	મે. રા. બા. વસંતજી કલ્યાણજી દેસાઇ ચીફ. એનજીનીઅર સાહેબ વડોદરા.		૨૦ કોપી

અગાઉથી ગ્રાહક થનારના મુબારક નામોની યાદી અનુક્રમવાર.

૧	રા. રા. ખંડુભાઇ લાલભાઇ દેશાઇ, મુ. સચીણ	કોપી. ૧
૨	રા. રા. વીઠલ નાગર વડોદરા.	,, ૧
૩	રા. રા. પરસોતમદાસ રણછોડદાસ. ડેપ્યુટી ચીટનીસ. પંચમહાલ. મુ. ગોધરા.	,, ૧
૪	રા. રા. આપાજી ગણપતરામ. પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ છોટા ઉદેપુર.	,, ૧
૫	મેતા. નારાયણદાસ રણછોડદાસ મુ. ધોલકા.	,, ૧
૬	રા. રા. અંબાલાલ ગીરજાશંકર સીરસ્તેદાર વહીવટદાર કચેરી મુ. સિધ્ધપુર.	,, ૧
૭	મેતા. સાંકળેશ્વર ગણપતરામ તલાટી મોજે વરશીલા તાબે સિધ્ધપુર.	,, ૧
૮	મે. રા. સા. નારાયણરાવ ભાસ્કર એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેકટર સાહેબ કડી પ્રાંત. વડોદરા રાજ્ય	,, ૧
૯	રા. રા. લક્ષ્મણસીંહ વરવાજી યાદવ સૃષ્ટીસૌંદર્ય પુસ્તકના કર્ત્તા મુ. ઇડર મહીકાંઠા.	,, ૧
૧૦	સિદ્ધપુર. ચુસરીઆ મદ્રેસાની ખાનગી ગુજરાતી સાળાના હેડ માસ્તર પંડયા તુળજાશંકર મનસુખરામ સીદ્ધપુર	,, ૧
૧૧	રા. રા. ઓધવજી ડાહ્યાભાઇ કલાર્ક ઉમરાળા થાણદાર પાસે મુકામ. ઉમરાળા તાબે ભાવનગર સ્ટેટ	
૧૨	શ્રીમંત સરકાર ગાયકવાડના ગોર ત્રીવેદી નાનાલાલ માધવરામ સિદ્ધપુર સિદ્ધપુરવાળા મોજે ખળી ગામના ઈનામદાર	,, ૧

સદર પુસ્તકના એજંટોનાં નામની યાદી.

૧ ગ્રંથકર્ત્તા સીધપુર
૨ શ્રી મુદ્રણકલામંદીર અમદાવાદ. ખાડીઆમાં
૩ રા. શંભુપ્રસાદ લલ્લુભાઇ. અમદાવાદહજીરાની પોળ.
૪ મી. મોતીલાલ લલ્લુભાઇ–અમદાવાદ હજીરાની પોળ.
૫ મી. ચુનીલાલ. ઉર્ફે નનુભાઇ પીતાંબર એન્ડ કંપની–અમદાવાદ
૬ રાધાકૃષ્ણ એન્ડ કંપની અમદાવાદ
૭ છોટાલાલ ભોગીલાલ. વડોદરા જગમાળની પોળ—
૮ માસ્તર. ભાઇશંકર જેશંકર. વડોરા હાયસ્કુલ,
૯ દેસાઇ. ત્રીકમલાલ ગોરધનદાસ. કડી દેસાઇ શેરી.
૧૦ માસ્તર મોરારજી નારાયણજી પાલણપુર–હાયસ્કુલ.
૧૧ કવી. હરસદરાય સુંદરરાય. પાલીતાણા. રાજ્ય કવી
૧૨ દેસાઇ. ખંડુભાઇ લાલભાઇ. સચીણ.
૧૩ મહેતા. નારાયણદાસ. રણછોડદાસ ધોળકા,
૧૪ પરસોતમદાસ રણછોડદાસ ડેપ્યુટી ચીટનીસ પંચમાહાલ મુ. ગોધરા.
૧૫ આપાજી ગણપતરાવ છોટાઉદેપુર
૧૬ રા. રા. લક્ષ્મણસીંહ વરવાજી યાદવ મુ. ઇડર મહીકાંઠા.
૧૭ હીંમતલાલ ભોગીલાલ વડોદરા જગમાલની પોળ.
૧૮ લલુભાઈ બાબુરામ આમોદ જીલ્લે ભરૂચ.
૧૯ મગનલાલ ભાઉભટ બોટાદ તાબે ભાવનગર
૨૦ ભાઇશંકર. મહાશંકર જામનગર
૨૧ ઓધવજી ડાહ્યાભાઇ કલાર્ક ઉમરાળા થાણદાર પાસે મુ. ઉમરાળા તાબે ભાવનગર.
૨૨ રા. રા. રણછોડલાલ વિઠ્ઠલદાસ, વિશનગર મુનસફકોર્ટ. હાલ મુ. કચ્છભુજ. સિબંધી બક્ષીની કચેરી.

ERRATA.

Page	Line	Incorrect	Correct.
1	4	Qualification	Qualifications
1	23	Blue,	Blue.
2	1	one them of	One of them
3	1	Desputing	Disputing
3	8	Probosios	Proboscis
3	3	If the God	If the God
5	21	Warnings.	Warnings–
6	7	Engaged	Enjoyed
„	25	Und	And
„	29	Householder	Household
7	13	There	Them
9	1	Clethed	Clothed
10	12	About	Absent
„	15	Expeteated	Expiated
„	16	Presented	Precribed
„	21	Them	Thine
„	24	Unconciously	Unconsciously
„		couaously	Consciously
12	6	Warning	Wanting
„	15	Rains	Rainy
„	22	Nor	During
„	„	Disceases	Disuse
13	2	Allegovis	Allegories
„	„	Scriptors	Scripture
„	3	Ininnan	An inner
„	„	Esontire	Esoterie
„	15	Lingal	Bringal

,,	19	Siddha	Siddhas
,,	20	,,	,,
,,	24	At	o
14	2	Tangible	Tangible
,,	8	Bona	Born a
,,	19	Atones	At once
15	6	Krishane	Krishana
,,	13	Bit	Beat
,,	26	Swell	Smell
16	1	Lives	Lives in
,,	2	Miseas	Mixes
,,	7	Staguates	Slagnates
,,	,,	Infact	Intact
,,	10	As	Has
,,	12	Egbtism	Egoism
,,	14	Aguatice	Aquatic
,,	,,	Live	Dives
,,	20	Ahaukera	Ahaukara
18	27	Laud	Loud
19	7	Alone	Aloud
,,	15	Doctrions	Doctrines
,,	22	Not	No
21	9	Iu	In
,,	11	Shies	She is
,,	15	Alow	Alone
,,	18	Ented	Enter
,,	21	With	Will
,,	24	Strengnth of	To be dropped off
22	1	Herat	Hurt
,,	13	Peal	Perl

,,	19	Get	Gets
23	22	God Man does not know	Good man I do not know
24	4	Got	Get
,,	12	Grocer	Grocer has
,,	21	Through	Though
,,	,,	Conscrntive	Consecutive
,,	22	Which	While
25	5	Beg otry	Bigotry.
,,	16	He	Be
26	5	Men	Men;
,,	7	Then	Than
,,	19	Dunghill,	Dunghill
30	12	Escribed	Ascribed
,,	22	Literary	Literally
,,	23	Laid	Laid down
31	20	Enjoinefl	Enjoined
32	2	Fatters	Fetters
,,	2	Fix	Fixed
,,	2	Attachment	Attachments
,,	7	Bag	Beg
,,	17	Ought	Ought to be
,,	28	Needed	Need
33	24	Helo	Halo
34	18	Uow	Now
35	16	Fallow	Follow
36	10	In the most startling	In most startling
,,	15	Paychiatric	Psychiatric
37	12	Hardily	Hardly

,,	14	Rprented	Represented
38	30	Shankara	Shankara's
39	23	But decided	But hardly desided
40	12	Illusion, in	Illusion. In
42	16	Subtle	Subtile
43	30	Of	Or
45	5	That it is not real	That it is or that it is not real
,,	10	Starlting	Startting
,,	10	Of Vedant	Of the Vedant
,,	29	Sensation	Sensations
46	26	Cimmentary	Commentary
47	13	Worid	World
48	17	At home	At England
49	12	Prevaling	Previous.
,,	15	My	May
,,	18	Parinania	Parinama
,,	,,	the evolution,	Evolution, the evolution
,,	27	eminant	eminent
,,	30	Concered	Concerned
,,	29	most deprecated	most strongly deprected
50	7	Gnance	Gnanee
,,	17	Drems	Dreams
,,	18	After "have" insert the artide	A
,,	30	Phychical	Psychical
,,	21	Thcm	Them

CERTAIN SAYINGS
ABOUT THE EXISTENCE OF
GOD.

HIS FORMS, AND THE QUALIFICATION OF HIS DEVOTEES.

1 Thou seest many stars at night in the sky, but findest them not when the sun rises. Canst thou say that there are no stars, then in the heaven of day ? So, O man, because thou beholdest not the Almighty in the days of thy ignorance, say not that there is no God !

2 As one and the same material, viz water, is called by different names by different people–one calling it ' water ', another ' Vari ' a third ' acqua ', and another 'Pani or ' Udak, so the one Satchidanand, the everlasting intelligent Bliss, is invocked by some as God, by some as Allah, by some as Hari, and by others as Brahma.

3 Two persons were hotly disputing as to the colour of a chameleon. One said, the chameleon on that palm-tree is of a beautiful red colour. The other, contradicting him, said ' you are mistaken, the chameleon is not red, but blue, Not being able to settle the matter by arguments, both went to the person who always lived under that tree and had watched

the chameleon in all its phases of colour. one [illegible] said 'Sir is not the chamele[illegible] on that tree of a red colour ?' The person replied, 'yes, sir'. The other disputant said, 'what do you say ? How is it? It is not red, it is blue! That person again bumbly replied, 'yes, sir.' The person knew that the chameleon is an animal that constantly changes its colour; thus it was that he said 'yes' to both these conflicting statements.

4 The Satchidanand likewise has various forms. The devotee who has seen God in one aspect only, knows him in that aspect alone; but he who has seen Him in His manifold aspects, is alone in a position to say, "All these forms are of one God, for God is multiform. He has forms and has no forms, and many are His forms which no one knows."

5 Many are the names of God, and infinite the forms that lead us to know him. In what-so-ever name or form you desire to call Him. In that very form and name you will see Him.

6 Four blind men went to see an elephant. One touched the leg of the elephant, and said, 'The elephant is like a pillar ! The second touched the trunk and said, 'The elephant is like a thick stick or club; The third touched the belly, and said 'The elephant is like a big jar.' The fourth touched the ears, and said, 'The elephant is like a winowing basket. Thus they began to dispute amongst themselves as to the figure of the elephant. A passer-by seeing them thus

quarrelling said, 'What is it that you are desputing about? They told him every thing, and asked him to arbitrate. That man said, 'No one of you has seen the elephant. The elephant is not like a pillar, its legs are like pillars. It is not like a big water-vessel, its belly is like a water-vessel. It is not like a winowing basket, its ears are like winowing baskects. It is not like a thick stick or club, but its probosies is like that. The elephant is the combination of all these. In the same manner those quarrel who have seen only one aspect of the Diety.

7 As the same sugar is made into various figures of toys and such other objects so one sweet mother Divine is worshipped in various climes, and ages under various names and forms, different creeds are but different paths to reach the Almighty.

8 As with one gold various ornaments are made having different forms and names, so one God is worshipped in different countries and ages, and has different forms and names. Though He may be worshipped variously, some loving to call Him Father, others Mother but yet it is one God that is being worshipped in all those various relations and modes. If the God of every religion is the same, why is it then that the God is painted differently by different religionists? (A) God is one, but his aspects are different; as one master of the house is father to one, brother to another, and husband to a third, and is called by these different names by those different persons, so one God is described and called in various

ways according to the particular aspect in which He appears to His particular worshipper.

9 In a potters' shop there are vessels of different shapes and forms. viz Pots, Jars, Dishes, plates &c. but all are made of one clay. So God is one, but is worshipped in different ages and climes under different names and aspects.

10 God is one, but His aspects are many. One and the same substance may be made to taste differently, according to the different modes of preparing it, so one God is enjoyed variously (i. e in his various aspects) by His devotees.

11 Man is like a pillow-case. The colour of one may be red, another blue, another black, but all contain same cotton. So it is with man.—One is beautiful, one is black, another is a holy, a fourth wicked, but the Divine dwells in them all.

12 All waters are brooded over by Narayan, but every kind of water is not fit for drink. Similarly though it is true that the Almighty dwells in every place, yet every place is not fit to be visited by man. As one kind of water may be used for washing our feet, another may serve the purpose of ablution, and others may be drunk, and others again may not be touched at all, so there are different kinds of places. We approach some, we can enter into the inside of others, others we must avoid, even at a distance.

13 It is true that God is even in the tiger but we must not go and face the animal, So it is true that

God dwells even in the most wicked, but it is not meant that we should associate with the wicked.

14 The manifestation of the Divinity must be understood to be in greater degree in those who are honoured, respected, and obeyed, by a large following than in those who have gained no such influence.

15 The Master said 'Everything that exists is God The pupil understood it literally, but not in the true spirit while he was passing through a street, he met with an elephant. The driver (Mawat) shouted aloud from his high place ' Move away, move away; The pupil argued in his mind. Why should I move away. I am God so is the elephant also God. What fear has God of himself? Thinking thus he did not move. At last the elephant took him up by his trunk and dashed him aside. He was severly hurt and going back to his Master he related the whole adventure. The Master said,—All-right you are God. The elephant is God also, but God in the shape of the elephant driver (Mawat) was warning you also from above. Why did you not pay heed to his warnings.

16 God, His scripture (The Bhagwat) and his devotee, are all to be regarded as one i. e. in one and the same light.

17 Every being is Narayan; Men or animal, sage, or knave, nay the whole Universe, is Narayan, the Suprime Spirit.

18 As many have merely heard of snow but not seen it so many are the religious preachers who

have read only in books about the attributes of God but have not realised them in their lives. And as many may have seen but not tasted it so many are the religious teachers who have got only a glimpse of Divine glory, but have not understood its real essence. He who has tasted the snow can say what it is like. He who has engaged the society of God in different aspects, now as a servant, now as a friend, now as a lover, or as being absorbed in Him, &c. he alone can tell what are the attributes of God.

19 As the lamp does not burn without oil, so men can not live without God.

20 The human body is like a boiling pot, and the mind and the senses are like water, rice or potatoes, &c, in it. Put the pot with its ingrediants on the fire, it will be so hot as to burn your finger, when you touch it. But the heat does not belong to the pot, nor anything contained in it but is in the fire; So it is the fire of Brahma in man that causes the mind and the senses to perform their functions and when that fire ceases to act, the senses also, or the organs stop.

21 Says God 'I am the snake that biteth and the charmer that healeth, I am the judge that condemneth and the executioner that whippeth.

22 God tells the thief to go and steal, and at the same time warns the honsehodder against the thief.

23 How doth the Lord dwell in the body ? He

dwells in the body like the plug of a syringe i. e. in the body, and yet apart from it.

24 The Lord can pass an elephant through the eye of a needle. He can do whatever He likes.

25 As fishes playing in a pond covered over with reeds and scum can not be seen from outside, so God plays in the heart of a man invisibly, being screened by Maya from human views.

26 A man sitting under the shade of the Kalpa-Vraksha (wishing tree) wished to be a king, and in an instant he was a king. The next moment he wished to have a charming damsel, and the damsel was instantly by his side. The man there thought within himself if a tiger came and devoured him, and alas in an instant he was in the jaws of a tiger. God is like that wishing tree, whosoever in His presence thinks that he is destitute and poor, remains as such; but he who thinks and believes that the Lord fulfils all his wants, receives everything from him.

27 The landlord may be very rich but when a poor cultivator brings an humble present to him with a loving heart, he accepts it with the greatest pleasure and satisfaction.

28 While a bell is being rung, the repeated ding-dongs can be distinguished one from the other, but when we stop ringing an undistinguishable sound only remains audible. We can easily distinguish one note from the other, as if each distinct note had a certain shape, but the continued and unbroken sound when the ding-dongs have ceased is undistinguish-

able and formless Like the sound of the bell, God is both with and without form.

29 As a boy begins to learn writing by drawing big scrawls, before he can master the small-hand, so we must learn concentration of the mind by fixing it first on forms and when we have attained success therein we can easily fix it upon the formless.

30 As a marksman learns to shoot by first taking aim at larger and big objects, and the more he acquires the facility, the greater becomes the ease with which he can shoot at the smaller marks on the target, so when the mind has been trained to be fixed on images having forms, it becomes easy for it to be fixed up on images having no forms.

31 God is like Shri Rama, the Absolute and Eternal Brahma, as well as the Father of the Universe. The indivisible Brahma is like a vast-shoreless ocean, without bounds and limits, in which I can only struggle and sink. But when I approach the always sportive (active) personal Deity (Hari) I get peace, like the sinking man who nears the shore.

32 God is formless and is with form too, and He is that which transcends both forms and formlessness. He alone can say what else He is.

33 At a certain stage of his path of devotion, the devotee finds satisfaction in God with form, at another stage, in God without form.

34 God with form is visible, nay, we can touch Him face to face as with one's dearest friend.

35 As at one time I am clothed, and at another time naked, so Brahma is at one time with attributes and at another without them.

36 As water when congealed becomes ice, so the visible form of the Almighty is the materialised manifestation of the all-pervading formless Brahma. It may be called in fact, Satchidanand-solidified. As the ice being part and parcel of the water, remains in the water for a time and afterwards melts in it, so the Personal God is part and parcel of the Impersonal. He rises from the Impersonal, remains there and ultimately merges into it and disappears.

37 His name is Intelligence; His abode is Intelligence too, and He, the Lord, is Intelligence Himself.

38 Two are the occasions when the Lord smiles; first, when brothers remove the chains which partitionoff the family property, saying, 'This is mine and that is thine; and secondly, when the patient is on the point of death, and the Physician says, 'I will cure him.'

39 Lunaties, drunkards, and children sometimes give out the truth unconciously,as if inspired by Heaven.

40 The sun is many times larger than the earth but owing to great distance it appears like a small disk, so the Lord is infinitely great but owing to our being too far from Him we fall very, short of comprehending His real greatness.

41 Knowingly or unknowingly, conciously or unconciously, in whatever state we utter His name,

we acquire the merit of such utterance. A man who voluntarily goes in a river and bathes therein gets the benefit of the bath; so does likewise he who has been pushed into the river by another, or who while sleeping soundly has water thrown upon him by the another.

42 *Satan* never enters the house wherein are always sung the praises of Hari.

43 A King having committed the mortal crime of Killing a Brahmana, went to the hermitage of a sage to learn what penance he must perform in order to be purified. The sage was about from home, but his son was there. The son hearing the case of the king, said, 'Repeat the name of God (Rama) three times and your sin will be expeteated, when the sage came back and heard the penance presented by his son, he said to him in great wrath. Sins committed in myriads of births are purged at once by but once uttering the name of the Almighty, how weak must be thy faith, O son, that thou hast ordered that name to be repeated thrice ? For this offence of them go and become a Chandala and the son became the Guhaka Chandal of the Ramayana.

44 Conciously or unconciously, in whatever way one falls into the trough of nector, one becomes immortal. Similarly, whosoever utters the name of the Deity Voluntarily or involuntarily finds immortality in the end.

45 As a large and powerful steamer moves swiftly over the waters, towing rafts and barges in

its wake, so when a Saviour descends, He easily carries thousands accross the ocean of Maya (illusion.)

46 When the flood comes, it overflows rivers and streams, and makes one watery surface of all adjacent lands. But the rain-water flows away through fixed channels. When the Saviour becomes incarnate all are saved through His grace. The Siddhas (perfect ones) only save themselves with much pain and penance.

47 When a mighty raft of wood floats down a stream, it can carry a hundred men, and still it does not sink. A reed floating down may sink with the weight of even a crow. So when a Saviour becomes incarnate, innumberable are the men who find Salvation by taking refuge under him. The Siddha only saves himself with much toil and trouble.

48 The locomotive engine reaches the destination itself, and also draws and takes with it a long train of loaded waggons. So likewise act the Saviours. They carry multitudes of men, heavily laden with the cares and sorrows of the world, to the feet of the Almighty.

49 When Bhagwan Shri Ramchandra came to this world, seven sages only could recognize Him to be the God incarnate. So when God descends into this would, few only can recognize His Divine nature.

50 On the tree of Satchidnand there are innumerable, Ram's, Krishna's, Shiv's etc. One or two of them, come down into this world now and then

and produce mighty changes and revolutions.

51 The Avatara or Saviour is the messenger of God. He is like the Viceroy of a Mighty monarch. As when there is some—disturbance in a far off province the King sends his Viceroy to quell it so when ever there is any warning of, religion in any part of the world, God sends His Avatara there.

52 It is one and the same Avatara that having plunged into the ocean of life, rises up in one place and is known as Krishna, Rama etc, and diving again rises in another place and is known as Christ, Mahomed or Exsa. etc.

53 In some seasons water can be obtained from the great depths of the wells only and with great difficulty, but when the country is flooded in the rains season, water is obtained with ease everywhere, so ordinary God is reached with great pains through prayers and penances, but when the flood of incar nation decends, God is seen anywhere and everywhere

54 A Siddha purush (perfect one) is like an archaeologist who removes the dust and lays open an old well which was covered up for ages of discease by rank growth. The Avtara on the other hand, is like a great Engineer who sinks a new well in a place where there was no water before great man can give salvation to the one only who have the waters of piety and goodness hidden in themselves, but the Savior saves him too whose heart is devoid of all love and, dry a desert.

55 Think not that Rama, Sita, Shri Krishana

Radha, Arjun &c. were not historical personagts,but mere allegovis or that scriptors (Shastras) have in innan and esontire meaning only. Nay, they were human beings of flesh and blood just as you are, but because they were Divinities their lives can be interprited both historically and spiritually.

56 None knoweth the immensity of the sacrifice which the Godhead maketh when it becomes incarnate or becomes flesh.

57 The Saviours are the Brahmans as the waves are to the ocean.

58 What is the state which a Siddha attians? (a perfect man and well cooked food are both called Siddha. There is a pun here on the word). As potato or lingal &c. when boiled properly (Siddha) becomes soft and tender so when a man reaches perfection (Siddhata) he becomes all huminity and tenderness.

59 Five are the kinds of Siddha in the world by means of dream asperation.

(1) The Swapana Shiddha are those who attain perfection by means of dream asperation.

(2) The Mantra Siddhas are those who attain perfection by means of any sacred mantra.

(3) The Hath at Siddhas are those who attain perfection suddenly. As a poorman may suddenly become rich by finding a hidden treasure, or by marrying into a rich family. So many sinners become pure all of a sudden, and enter the Kingdom of Heaven.

(4) The Kripa Siddhas are those who attain perfection through the taugible grace of the Almighty, as a poor man is made wealthy by the kindness of a king.

(5) The Nitya Siddhas are those who are ever perfect. As a guard or pumpkin creeper brings forth fruit first and then its flower, so the ever-perfect is Bova Siddha, and all his seeming exertions after perfection are merely for the sake of setting examples of humanity.

60 There is a fabled species of birds called 'Homa' which live so high up in the heavens, and so dearly love those regions, that they never condescend to come down to the earth. Even their eggs, which when laid in the sky, begin to fall down to this earth attracted by gravity, are said to get hatched in the middle of their downward course and give birth to the young ones. The fledgelings atones find out that they are falling down, and immediately change their course and begin to fly up towards their home drawn thither by instinct. Man such as Shukadeva Narada, Shankracharya, Jesus, and others are like those birds, who even in their boyhood give up all attachments to the things of this world and betake themselves to the highest regions of true knowledge and Divine light. These men are called Nitya Siddhas.

61 The Divine sages form, as it were the inner circle of God's nearest relatives. They are like friends, companions, Kinsmen of God. Ordinary beings form

the outer circle or are the creatures of God

62 When the shell of an ordinary coconut is pierced through the nail enters the kernal of the nut too. But in the case of the drynut, the kernal becomes separate from the shell and so when the shell is pierced the kernal is not touched. Krishane was like the drynut i. e. His inner soul was separate from His physical shell, and consequently, the sufferings of the body did not affect him.

63 Once a holy man while passing through a crowded street accidentally tread upon the toe of a wicked person. The wicked man furious with rage bit the Sathu mercilessly till he fell to the ground in a faint. His desciples took great pains and adopted various measures to bring him back to his senses and when they said that he had recovered a a little one of them asked " Sir do you recognize who is attending upon you" The Sadhu replied "He who beat me. A true Sadhu finds no distinction between a friend and a foe.

64. The swan can separate the milk from water. It drinks only the milk leaving the water untouched other birds can not do so. Similarly God is intimately mixed up with 'Maya' Ordinary men can not see Him separately from 'Maya' only the Param Hansa the Great Soul—here is the word Hansa which (means both soul and swan) throws off Maya and takes up God only.

65 The wind carries the swell of the Sandal wood as well as that of ardour but does not mix with either

Similarly a perfect man lives the world but not mixes with it.

66 A perfect man is like a lotus leaf in water or like a mud-fish in marsh. Neither of these is polluted by the element in which it lives.

67 As water passes under bridge but never staguates so many passes through the hands of the free who never hoared it.

68 As a rope that is burnt retains it shape in fact but as become all ashes so that nothing can be bound with it similarly the man who is emancipated retains the force of his egotism but not an idea of vanity (Ahamkara)

69 As an aguatice bird such as a peli can live into water but the water does not wet its plumage so the perfect man lives in the world which does not touch him.

70 When the head of a goat is severed from its body the trunk moves about for some time still showing the signs of life similarly the Ahankera (vanity or egoism) is beheaded in the perfect man. Yet sufficient of vitality is left to make such a man carry on the funotious of physical life but that much is not sufficient to bind him again to the world.

71 Ornaments can not be made of pure gold some alloy must be mixed with it a man totally devoid of Maya will not survive more then twenty one days. So long as the man has body he must have some Maya, however small it may be to carry on the functions of his body.

72 In the play of hide-and-seek if the player once succeeds in touching the now player called the Grand Dame (boori he is no longer liabel to be made a thief. Similarly by seeing once tho Almighty, a man is no longer bound down by the fetters of the world. The boy .by touching the Boori or the grand dame is free to go wherever he wishes, without being pursered, and no one can make him a thief. Similarly in this world's play ground there is no fear to him who has once touched the feet of the Almighty.

73 The iron, once converted into gold by the touch of the philosopher's stone may be kept under the ground and thrown into the rubbish heaps, but remains always gold and will never return to its former coudition. Similar is the case with him who has touched the feet of the Almighty. Whether he dwells in the bustle of the world or in the solitude of forests nothing will ever contaminate him.

74 The steel sword turns into a golden sword by the touch of the philosopher's stone and though it retains its former form it becomes incapable of injuring any one. Similarly the out ward form of a man who has touched the feet of the Almighty is not changed but he no longer doeth any evil.

75 The load-stone rock under the sea attracks the ship sailing over it, draws out all its iron nails, separates its planks, and sinks the vessel in-to the deep. Thus, when the human soul is attracked by the magnatism of universal Consciousness the latter destroys in a moment all its individualty and

selfishness and plunges it in the ocean of God's in finite love.

76 Milk and water when wrought into contact are sure to mix so that the milk can never be separated again. So if the neophyte thirsting after self improvement mixes indiscriminately with all sorts of wordly man he not only loses his ideals, but his former faith, love, and enthusiasm also die away imperceptibly. When however you convert the milk into butter, it no longer mixes with water but floats oner it. Similarly, when the soul once attains Godhead, it may live in any company without ever being affected by its evil influences.

77 So long as no child is born to her the newly married girl remains deeply absorbed in her domestic duties. But no sooner is a son born, than she leaves off all her house hold concerns, and no longer finds any pleasure in them. On the contrary she foudles the newborn baby the livelong day and kisses it with intense joy. Thus man in his state of ignorance, performs all sorts of worldly works, but no sooner does he see the Almighty, than he finds uo longer any relish in them. On the contrary, his happiness now consists only in serving the Deity and doing His works alone.

78 So long as a man is far from the market he hears a loud and indistinct buzzing only like 'Ho ! Ho !' But when he enters the market he no longer hears the uproar but perceives distinctly that some one is bargaining for potatoes,aouther for Brinjal and so on.

As long as a man is far from God he is in the midst of the noise and confusion of reason, argument, and discussion; but when once a person approaches the almighty, all reasonings, arguments, and discussions cease, and he understands the mysteries of God with vivid and clear perception.

79 So long a man calls alonel 'Allah Ho! allah Ho!' (O God ! O God ?) be sure that he has not found God, for he who has found him becomes still.

80 So long as the bee is outside the petals of the lotus, and has not tastod its honey, it hovers round the flower, emitning its buzzing souned, but when it is inside the flower, it drinks its nectar noselessly So long as a man quarrels and disputes about doctrins and dogmas, he has not tasted the nectar of true faith; when he has tasted it he becomes still.

81 Little children play with dolls in a room apart just as they like, but as soon as their mother comes in they throw aside the dolls and run to her crying 'Mamma! Mamma!' you also are now playing in this world deeply absorbed with the dolls of wealth honour, and fame, and have not fear or anxiety. But if you ouce see the Divine mother entering in, you will not find pleasure any more in wealth honour, and fame. Leaviug off all these you will run to her.

82 Several sages say, if a brass pot be not rubbed daily, it will get rusty. So if a man does not contemplate the Deity daily, his heart will grow impure.

83 He who has once tasted the refind and cry-

stalline sugar-candy finds no pleasure in raw treacle he who has slept in a palace will not find pleasure in lying down in dirty howl. So the soul that has tasted the sweetness of tne Divine Bliss finds no delight in the ignoble pleasure of the world.

84 She who has a king for her lover will not accept the homage of a street beggar. So the soul that has found favour in the sight of the Lord does not want the paltry things of this world.

85 When a man is in the plains he sees the lovely grass and the mighty pine-tree and says 'How big is the tree and how small is the grass. But when he ascends the mountain and looks frcm its high-peak to the plain below. the mighty pine-tree and the lowly grass blend into one indistinct mass of green verdure. So in the sight of worldly men there are differences of rank and position, but when the Divine sight is openod there remains no distinction of high and low.

86 When water is poured into an empty vessel a bubbling noise ensues, but when the veesel is full no such noise is heard, Similarly the man who has not found God is full of vain disputations. But when he has seen Him all vanities disappear, and he silently enjoys the Bliss divine.

87 A woman naturally feels shy to relate to all the talk she daily has with her hushand to save her own companions. Similarly, a devotee does not like to relate to any one but a true Bhakta (devotee) the estatic joys which he experiences in his Divine

communion nay, some times he becomes impatient of relating his experiences even to those of his own class.

88 The moth once seeing the light never returns to darkness, the ant dies in the sugar-heap, but never retreats therefrom, similarly, a good devotee gladly sacrifices his life for his God by renunciation.

89 Why does not the God-lover find such pleasure in addressing the Deity as mother? Because the child is no more free with its mother and consequently shies dearer to the child, than any one else.

90 The pious man, like a hemp-smoker, finds no pleasure in singing the praises of the Almighty alone (The hemp-spoker never finds pleasure in smoking alow.

91 If a strange animal enters the herd of cows, it is driven off by the continued attacks of the whole herd. But let only a cow ented and all the other cows will make friends with her by mutual licking bodies. Thus, when a devotee meets with another devotee with experience great happiness and feel oeth to separate, but when a scoffer enters the circle they carefully avoid him.

92 What is the strength of a strength of a devotee? He is a child of God, and tears are his gretest strength.

93 The young of monkey clasps and clings to his mother. The young kitten can not clasp its mother but mews piteously whenever it is near her. If the young monkey lets go its hold on its mother

it falls down and gets herat. This is because it depends upon its own strength but the kitten runs no such risk as the mother herself carries it about from place to place. Such is the difference between self reliance and entire resignation to the will of God.

94 It is fabled that the pearl Oyster leaves its bed at the bottom of, the sea and comes up to the surface to caten the rain-water when the star Svati is in the ascendent. It flotes about on the surface of the sea with its mouth agape, untill it succeeds in catching a drop of the marvellous Svati rain. Then it dives down to its sea-bed and there rests, till it has succeeded in fashoning a beautiful peal out of that rain drop. Similarly, there are some true and eagar aspirants who travel from place to place in search of that watchword from a godly and perfect preceptor (Sadguru which will open for them the gate of eternal bliss, and in their deligent search one is fortunate enough to meet such a Guru and get from him the much-longed for loges, which is sure to break down all fetters, he at once retires from society enters in to the deep recess of his own heart and rests there till he has succeeded in gaining etarnal peace.

95 The flint may remain for myriads of years under water still it does not lose its inner fire. Strike it withiron whenever you like and out flows the glowing spark. So is the true devotee firm in his faith. Though he may remain surrounded by all the inpurities of the world, he never loses his faith and love. He becomes entranced as soon as he hears the

name of the Almighly.

96 The stone may remain for myriads of years in water and the water will never penetrate it. But clay is soon softened into mud by the contact of water. So the strong heart of the faithful does not despair in the midst of trials and persecutions, but the man of weak faith is easly shaken even by the most trifling cause.

97 How sweet is the simplicity of the child ? He prefers a doll to all riches and wealth. So is the faithful devotee. No one else can throw aside wealth and honor to take God only.

98 God is like unto a hill of sugar. A small ant carries away from it a small grain of sugar, the bigger ant takes from it a larger grain. But the hill remains as large as before. So are the devotees of God. They become ecstatic with even a grain of one Divine attribute. No one can contain within him all His attributes.

99 A logician once asked Sri Ramakrishna, 'What are knowledge, knower, and the object known ?' To which he replied 'Good man do not know all these niceties of scholastic learning. I know only my mother Divine and I am her son.

100 A man who finds all the hairs of his body standing on an end at the bare mention of Shri Hari's name through sheer ecstasy and who sheds tears of love on hearing the name of God he has reached his last birth.

101 The more you scratch the ring worm, the greater grows the itching end the more pleasure do you find in scratching. Similarly the devotees once bigining to sing His praises, never got tired of it, but continue for hours and hours together;

102 When grains are measured out to the purchaser in the granary of a rich merchant, the measurer unceasingly, goes on measuring. while the attending woman supply him with basket full of grain from the main store. The measurer does not leave his seat, while the woman incessantly supply him with grain. But a small grocer neither such attendents, nor is his store so inexhaustible. Similarly, it is God Himself who is constantly inspiring thoughts and that is the reason why the letter are never in lack of new and wise thoughts and sentiments while on the other hand the book–learned like petty grocers. soon find that their thoughts have become exhausted.

103 A born farmer does not leave off tilling the soil through it may not rain for twelve conserutive years; which a merchant who had but daily taken himself to the plough is discouraged by one season of drought the true believer is never discouraged, if even whth his life long devotion he fails to see God.

104 A true devotee, who has drunk deep of the Divine Love is like a veritable drankard and as such cannotalways observe the rules of propriety.

105 Dala (Sedge) does not grow in large and pure water tanks, but in small stag nant and misas-

matic pools. Similarly, Dala (Schism) does not take place in a party whose adherents are guided by pure, broad, and unselfish motives, but it takes firm root in a party whose advocates are given to selfishness, insincerity, and begotry ('Dala in Bengali, means, both sedges and schism')

106 The true religious man is he who does not do any-thing wrong or act impiously when he is alone i. e. when there is none to look after and blame him. In the alphabet no three letters are alike in sound except the three sibilants (sa, sha, and Sa.)all meaning 'forbear', 'forbear', 'forbear'. This shows that even from our child-hood we are made to learn forbearance in our very alphabots. The quality of forbearance is of the highest importance to every man.

107 Sugar and sand may be mixed together, but the ant rejects the sand and goes off with the sugar grain; so pious men sift the good from the bad.

108 It is the nature of the winowing basket to reject the bad and keep the good, even such is the case with pious men.

109 He is truly a pious man who is dead even in life i. e. whose passions and desires have been all destroyed as in a dead body.

110 Worldly persons perform many pious and charitable acts with a hope of worldly rewards, but when misfortune, sorrow, and poverty approach them, they forget them all. They are like the parrot that repeats the Divine name'Radha-Krishna,Radha-Krishna' the livelong day, but cries 'Kaw, Kaw' when caught

by a cat forgotting the Divine name.

111 A spring-cushion is squeezed down when one sits upon it, but it soon resumes its original shape when the pressure is removed. So it is with wordly men, they are full of religious sentiments, so long as they hear religious talks; but no sooner do they enter into the daily routine of the world, then they forget all those high and noble thoughts, and become as impure as before

112 Flies sit at times on the sweetmeats kept exposed for sale in the shop of a confectioner; but no sooner does a sweeper pass by with a basket full of filth than the flies leave the sweetmeats and sit upon the filth-basket. But the honey-bee never, sits on filthy objects and always drinks honey from the flowers. The worldly men are like flies. At times they get a momentary taste of Divine sweetness, but their natural tendency for filth soon brings them back to the dunghill, of the world. The good man, on the other hand, is always absorbed in the beautific contemplation of Divine Beauty. The worldly man is like a filthy worm that always lives and dies in filth, and has no idea of higher things, the goodman of the world is like the fly that sits now on the filth and now on the sweet; while the free soul of a Yogi is like the bee that always drinks the honey of God's holy presence, and nothing else.

113 Seeing the water pass glittering through the net of bamboo frame-work, the small fry enter into it with great pleasure, and having once entered they

cannot get out again-and are caught. Similarly, foolish men enter into the world allured by its false glitter, but as it is easier to enter the net than to get out of it, it is easier to enter the world than renounce it, after having once entered it.

114 This world is like a stage, where men perform many parts under various disguises. They do not like to take off the mask, unless they have played for some time. Let them play for a while, and then they will leave off the mask of their own accord.

115 The heart of the devotee is like a dry match; and the slightest mention of the name of the Deity kindles the fire of love in his heart. But the mind of the worldly, soaked in lust and greed, is like the moist match, and can never be heated to enthusiasm, though God may be preached to him innumerable times.

116 A worldly man may be endowed with intellect as great as that of Janak, may take as much pains and trouble as a Yogi, and make as great sacrifices as an ascetic; but all these he makes and does not for God, but for worldliness, honour and wealth.

117 As water does not enter into a stone, so religious advice produces no impression on the heart of a worldly man.

118 As a nail cannot enter into a stone, but can easily be driven into the earth so the advice of the pious does not affect the soul of a worldly man. It enters into the heart of a believer.

119 As soft clay easily takes an impression, but not

so a stone, so also the Divine Wisdom impresses itself on the heart of the devotee, but not on the soul of the worldly man.

120 The characteristic of a thoroughly worldly man is that he does not only not listen to hymns, religious discourses, praises of the Almighty, &c. but also prevents others from hearing them and abuses religious men and societies and scoffs at prayers.

121 So long as the fire is beneath, the milk boils and bubbles. Remove the fire and it is quiet again. So the heart of the neophyte boils with enthusiasm, so long as he goes on with his spiritual exercises, but afterwards it cools down.

122 As to approach a monarch one must ingratiate oneself with the officials that keep the gate and surround the throne so to reach the Almighty one must practise many devotions, as well as serve many devotees and keep the company of the wise.

123 Keep thy own sentiments and faith to thyself. Do not talk about them abroad. Otherwise thou wilt be a great loser.

124 As when fishes are caught in a net some do not struggle at all, some again struggle hard to come out of the net, while a few are happy enough to effect their escape by rending the net; so there are three sorts of men, viz, fettered (baddha), wriggling (mumukshu), and released (mukta).

125 As sieves separate the finer and coarser parts of a pulverized or ground substance, keeping the coarser and rejecting the finer, even so the wicked man takes the evil and rejects the good.

THE MAHATMAS.

It is not many years since I felt called upon to say a few words on certain religious movements now going on in India, which seemed to me to have been very much misrepresented and misunderstood. To people who are unacquainted with the religious state of India, whether modern or ancient, and ignorant of the systems of philosophy prevalent in what has often, and not unjustly, been called a country of philosophers. It is very difficult to understand, these movements, more particularly to distinguish between their leaders, who may be open to criticism, and the ideas themselves by which they feel inspired, and which they preach, often with great eloquence, to the multitudes that believe in them and follow them. My object is two fold. I wish to protest against the wild and overcharged accounts of saints and sages living and teaching at present in India which have been published and scattered broad-cast out in Indian, American and English papers and I wish to show at the same time that behind such strange names as Indian theosophy and estoric Budhism and all the rest, there was something real, something worth knowing, worth knowing even for us, the students of Plato and Aristotle, Kant and Hegel in Europe. What happens so often to people whose powers of admiration are in excess of their knowledge and discretion, has happened to the admirers of certain Hindoo sages. They thought they had been the first to discover and unearth these

Indian Mahatmas whom they credited not only with a profound knowledge of ancient or even primeval wisdom, but with superhuman powers exhibited generally in the performance of very silly miracles. Not knowing what had long been known to every student of Sanskrit philology, they were carried away by the idea that they had found in India quite a new race of human beings who had gone through a number of the most fearful ascetic exercises, had retired from the world, and had gained great popularity among low and high, by their preachings and teachings, by their stirring eloquence, and by the power escribed to them of working miracles. Mahatma, however, is but one of the many names by which these people have long been known.

Mahatma means litorally "Great souled," the high minded noble and all the rest. It is often used simply as a complementary term, much as we use reverend or honourable, but it has also been accepted as a technical term, applied to a class of men who in the ancient language of India are well-known to us by their name of Sannyasi. Sannyasi means literaly one who has laid or surrendered everything i.e. one who has abandoned all worldly affections and desires. 'He is to be known as a Sanyasy' we read in the Bhagwat Gita "vol. 3" 'who does not hate and does not love anything.'

THE FOUR STAGES OF LIFE.

The life of a Brahman was, according to the Laws of Manu, divided into four periods or Ashramas, that of a pupil or Brahma-Karm, that of a householder or Grahastha; of an ascetic or Vanaprastha and of a hermit or Yati. The first and second stages are clear enough; they represent the scholastic and the married stages of a man's life, the former regulated by the strictest, rules as to obedience, chastity and study the second devoted to all the duties of a married man including the duty of performing sacrifices both public and private. The names of ascetic and hermit for the third and fourth stages are of course approximate renderings only; not having the thing, we have not got the name. But the chief difference between the two seems tobe that in the third stage the Brahman still keeps to his dwelling in the forest outside his village, and may even be accompanied there by his wife, see his children and keep up his sacred fires, performing all the time certain exercises, as enjoined in their sacred books while in the last stage a man is released from all restrictions and has to live alone and without any fixed abode Some translators have used hermit for the third and ascetic for the fourth stage. In Sanskrit also there exists a variety of names for these two stages but the distinctive character of each is clear, the third stage representing a mere retreat from the world the fourth a complete surrender of all worldly inter-

ests, a cessation of all duties; a sundering of all the fatters of passion and desire and a life without a fix abode. The modern Mahatmas should therefore be considered as belonging partly to the third; partly to the fourth or last stage. They are what we should call friars or itinerant mendicants, for it is their acknowledged privilege to bag and to live on charity. Another name of these Sannyasis was Avadhuta literally one who has shaken off all attachment while in the language of the common people they are often called simply Sadhus, or good men. It has sometimes been denied that there are any Sannyasis left in India and in one sense this is true. The whole scheme of life with its four stages as traced in the laws of Manu seems to have been at all times more or less of an ideal scheme a plan of life such as according to the aspirations of the Brahmans it ought but as taking human nature as it is it could hardly ever have been all over India. Any-how at present though there are men in India who call themselves Sannyasis, and are callrd Sadhus by the people they are no longer what Manu meant them to be. They no longer pass through the severe disclipine of their studentship, they need no longer have fulfilled all the public and private duties of a married house-holder, nor have remained for a number of years in the seclusion of their forest dwelling. They seem free at any time of their life to throw off all restraints if needed be their very clothing and begin to preach and teach when ever and where-ever they can find people willing to listen to them. It is curious to observe how the Buddhist revolt was mainly based on the argument that if emancipation

or spiritual freedom, as enjoyed in the third, and more particularly in the foruth stage, was the highest goal of our life on earth it was a mistake to wait for it till the very end of life. It seems almost as if the early Budhists, by adopting the name of Bhikshuka mendicant, for the member of their order, (Sangha) had wished to show that they were all Sannyasis carrying out the old Brahmanic principles to their natural conclusion though they had renounced at the same time the Vedas the Laws of tradition, and all Brahamanic sacrifices as mere vanity and vexation of spirit.

SANNYASEES OR SAINTS.

Similar ideas existed already among the Brahmans and we meet among them, even before the rise of Buddhism with men who had shaken off all 'social fetters who had left their home and family lived by themselves in forests or in caves abstained from all material enjoyment restricted their food and drink to a startling minimum and often underwent tortures which make us creep when we read of them or see them as represented in pictures and in modern times in faithful photographs. Such men were naturally surrounded by a helo of holiness and they received the little they wanted from those who visited them and who profited by their teaching Some of these saints but not many were scholars and became teachers of ancient lore Some however and we need not be surprised at it turned out to be impostors and hypocrites, and

brought disgrace on the whole profession. We must not forget that formerly the status of Sannyasees presupposed a very serious discipline during the many years of the student and the domestic life. Such discipline might generally be accepted as a warrant for a well controlled mind and as security against the propensity to self-indulgence not quite uncommon even in the lives of so called Saints. When this security is removed and when anybody at anytime of life may proclaim himself a Sannyasees the temptations even of a Saint are very much increased. But that there were real Sannyasees and that there are even now men who have completely shaken off the fetters of passion who have disciplined their body and subdued the imaginations of their mind to a perfectly marvellous extent cannot be doubted. They are ofen called Yogees as having exercised Yoga.

ASCETIC EXERCISES OR YOGA.

Within certain limits yoga seems to be an excellent discipline and in one sense we ought all to be yogees. Yoga as a technical term means application concentration effort; the idea that it meant originally union with the deity has long been given up. This yoga however was soon elaborated into an artificial system and though supplying the means only that are supposed to be helpful for philosophy it has been elaborated into a complete system of philosophy the yoga philosophy ascribed to Patangali a variety of Kapila's Sankhya-philosophy. As described by

Swamee Rama Krishnanund in the Brahma vadin (P. 511. seq. it consists as practised at present of four kinds Mantra Laya Raga and Hatha yoga. Mantra yoga consists in repeating a certain word again and again perticularly a word expressive of deity and concentrating all one's thoughts on it. Laya yoga is the concentration of all our thoughts on a thing or the idea of a thing, so that we become almost one with it. Here again the ideal image of a God or names expressive of the Godhead are the best as producing absorption in God, Raga Yoga consists in controlling the breath so as to control the mind. It was observed that when fixing our attention suddenly on anything new we hold our breath and it was supposed therefore that concentration of the mind would be sure to fall w the holding back of the breath or the Pranayama Hathayoga is concerned with the general health of the body and is supposed to produce concentration by certain portions of the body by fixing the eyes on one point particularly the tip of the no-e and similar contrivances. All this is fully described in the yoga Sutras, a work that gives one the impression of being perfectly honest. No doubt it is difficult to believe all the things which the ancient yogees are credited with and the achievements of modern yogees also are aften very startling I confess I find it equally difficult to believe them or not to believe them We are told by eye—witnesses and thrustworthy witnesses that these yogees go without food for weeks and months, that they can sit unmoved for any length of time that they feel no pain that they can

mesmerise with their eyes and read people's thoughts All this I can believe but if the same authorities tell us that yogees can see the forms of gods and goddesses moving in the sky, or that the ideal God appears before them that they hear voices from the sky, perceive a divine fragrance and lastly that they have been seen to sit in the air without any support I must claim the privilege of St.Thomas a little longer though I am bound to say that the evidence that has come to me in support of the last achievement is the most startling.

That what is called a state of Samadhi or a trance can be produced by the very means which are employed by the yogees in India is I believe, admitted by medical and psychiatric authorities and though impostors certainly exist among the Indian yogees we should be careful not to treat all these Indian Saints as mere impostors. The temptation no doubt, is great for people, who are believed to be inspired to pretend to be what they are believed to be, nay, in the end, not only to pretend but really to believe what others believe of them. And if they have been brought up in a philosophical atmosphere, or are filled by deep religious feelings, they would very naturally become what the mahatmas are described to be—men who can pour out their souls in perfervid eloquence and high-flown poetry, or who are able to enter even on subtle discussions of the great problems of philosophy and answer any questions addressed to them.

VEDANTA—PHILOSOPHY.

It is necessary to explain in a few words the character of that Vedanta Philosophy which is the very marrow running through all the bones of sages' docterins. It is by no means easy, however to give a short abstract of that ancient Philosophy, particularly if we consider that it exists now, and seems always to have existed under three different forms the addvaita school (non-duality school) the Vishishta-advaita School (non-duality school, with a difference), and the Dvaita School (realduality school), The last of which seems hardily to have a right to the name of Vedanta, but nevertheless is so called, the Advaita or (non—duality school, chiefly represented by Sankara and his followers, holds that there is and there can be one reality only whether we call it God, the Infinite or the Absolute, the unknowable or Brahma, so that it follows by the strictest rules of logic that whatever is or seems to be can be that one Absolute only though wrongly conceived, as we are told by Avidya or Nescience. The human soul like everything else is and can be nothing but Brahma or the Absolute though for a time miss-conceived by Avidya or Nescience. The desire of each individual soul is not, as commonly supposed an approach to or a union with Brahma, but simply a becoming what it has always been, a recovering and recollection of its true being, a recognition of the full and undivided Brahma as the eternal basis of every apparently individual soul. The seened school called

(Vishishta Advaita or Advaita non-duality with a difference was evidently intended for a larger public for those who could not bring themselves to deny all reality to the phenomenal world and some individuality likewise to their own souls. It is difficult to say which of the two schools was the more ancient and I am bound to acknowledge that the vishishta Advaita interpretation seems to me more in keeping with the Sutras of Brahdaranya. It is true that Ramanuja lived in the twelfth Shankara in the eighth century but there were vishista-Advaita expositions and commentaries long before Ramanuja. Considered as a case of Philosophical Athletics, the regidly monistic school cannot fail to command our admiration. Shankara makes no concessions of any kind. He begins and never parts with his conviction that whatever is, is one and the same in it self without variableness or shadow of turning. This what he calls the *Brahma* does not possess any qualities (vishesha) not even those of being and thinking but it is both being and thought. To every attempt to define or qualify Brahma Shankera has but one answer ' No No ' When the question is asked as to the cause of what cannot be denied, namely the many fold. phenomenal world or the world as reflected in our consciousness with all its individual subjects, and all its individual objects, all that Shankara condescends to say is that their cause is Avidya or nescience Here lies what strikes a western mind as the vulnerable point of Shankara vedant phylosophy. We should feel inclined to say that even this avidya, which causes the phenomenal world to appear, must it self

have some cause and reality but Shankara does not allow this and repeats again that as an illusion, Nescience is neither real nor unreal but is something exactly like our own ignorance when, for instance we imagine we see a serpant, while what we really see is a rope, and yet we run away from it in all earnestness as if it were a real cobra. This creative Nescience once granted, everything else proceeds smoothly enough. Brahma (or Atma,) as held or as beheld by Avidya, seems modified into all that is phenomenal. Our instruments of knowledge, whether senses or mind, nay, our whole body, should be considered as impediments or fetters rather as Upadhis as they are called which one feels tempted to traslate by impositions. and here the difficulty arises are those Upathis these misleading organs of knowledge, the cause or the result of Avidya? With us they are clearly the cause of Avidya; but are they not like everything that we call created, the result also of that universal beginningless Avidya, without which Brahma could never have become even phenomenally creative? This is a point that requires further consideration. It is touched upon but decided by Shankara in his commentary (P. 787, to 789) where we read.

'The omniscience and omnipotence of the Atma are hidden by its union with the body that is by the union with the body senses Mans (mind) and Budhi (thought the object and their perception as such)' And here we have the simile: As fire is endowed with burn ing and light but both are hidden when fire has retired

into the wood or is covered with ashes in the same manner through the union of the Self with the Upadhis, such as body senses & that is, with the Upadhis formed by Avidya from Nama rupa names and forms, there arises the error of the Atma not being different from them, and this is what canses the hiding of the omniscience and omnipotence of the *Atma* It is under the influence of that Avidya that Brahma assumes or recives names and forms (Nama rupa) Then follow the material objective elements which constitue animate and inanimate bodies in fact the whole objective world. But all this is illusive in realty there are no individual things no indiuidual souls (Jivas) they only seem to exist so long as Nescience prevails over Atma or Brahma.

EKAM ADVITIYAM

(One without a Second)

If you ask what then is real in all things and in every individual soul? The answer is, Brahma the One without a Second, the one besides whom there is nothing, but this answer can be understood by those only who know *Avidya* and by knowing it have destroyed it. Others believe that the world is this or that, and that they themselves are this and that. Man thinks that he is an Ego dwelling in the hody, seeing and hearing comprehending and reasoning, reasoning and acting, while with the strict Vedantist the true Self lies deep below the Ego or the Aham which belongs to the world of illusion As an Ego, man has become already an actor and enjoyer, instead of remaning a

distant witness of the world. He is then carried along into the Samsara, the concourse of the world; he becomes the creature or the slave of his accumulated acts (karma), and goes on from change to change, till in the end he discovers the true *Brahma* which alone really exists, and which as being himself is called Atma or Self, and at the same time Paramatma, or the highest, Atma and Brahma, both being one and the same thing. Good works may be helpful in producing a proper state of mind for receiving this knowledge, but it is by knowledge alone that men can be saved and obtain Mukti, freedom, and not by good works. This salvation or freedom finds expression in the celebrated words Tat-tvam-asi, "thou art that, i. e. thou art not thou but that i e. the only existing Brahma; the Atma, the self, and the Brahma are one and the same.

Strange as Sanker's monism may seen to us, yet the current idea that God created the world out of nothing can, strictly speaking, mean nothing else than that nothing can ever exist by the side of God, that God, out of His own energy, supplied both the material and the efficient cause of the world. Ramanuga is less exacting. He is at one with Sankara in admitting that there can be only one thing real, namely Brahma but he allows what Shankara strenuously denies, that Brahma possesses attributes. His chief attribute according to Ramanuga, is thought or intelligence, but he is likewise allowed to possess omnipotence, omniscience, love and other good quali-

ties. He is allowed to possess within himself certain powers (Saktis) the seeds of plurality, so that both the material objects of our experience and the individual souls (givas) may be considered as real modifications of the real Brahma, and not merely as phnomena or illusions (maya). In this modified capacity Brahma is spoken of as Ishvara, the Lord, and both the thinking (kit) and the unthinking world (akit) are supposed to constitute his body. He is then called the Antaryamee, the rulor within, so that both the objects and the souls which he controls are entitled in their individuality to an independent reality, which, as we saw, Sankara boldly denies. Though Ramanuga also would hardly accept our idea of creation, he teaches evolution or a process by which all that existed potentially or in a subtle invisible form in the one Brahma, while in its undeveloped state (pralaya) becomes visible, material objective, and individual in this phenomenal world Could our evolutionists have wished for a better ancestor ? Their phraseology may be different, but what is meant is the same, Ramanuga distinguishes between Brahama as a cause and Brahma as an effect, but he teaches at the same time that cause and effect are always the same, though what we call cause undergoes 'parinama,' i. e. development, in order to become what we call effect Instead of holding with Sankara that we are deceived about Brahma, that we turn it aside or invert it (vivarta) while under the sway of Nescience, Ramanuga teaches that Brahma really changes, that

what is potential in him at first, becomes real and objective at last. Another important difference between the two is that while Sankara's highest goal consists in Brahma rocovering itself by knowledge, Ramanuga recognises the merit of good works, and allows a pure soul to rise by successive stages to the world of Brahma, to enjoy there perfect felicity without fear of new births or of further transmigration. With him as with us the soul is really supposed to approach the throne of Brahma, to become like Brahma, and participate in all his powers except one that of creating, that is, sending forth the phenomenal world, governing it, and absorbing it again when the time comes. Thus not only does Ramanuga allow individuality to individual souls, but like-wise to Isvara, the Lord, the personal God, while with Sankara a personal God would be as unreal as a peronal soul, both becoming real only in their recovered identily. What Ramanuga thus represents as the highest truth and as the highest goal to be reached by a man seeking for salvation, is not altogether rejected by Shankara. It is tolerated, but it is looked upon by him as Lower Brahma. That Brahma is called 'aparam,' lower, and 'saguna,' qualified and being a merely personal God, he is often worshipped by Ramanuga and his numerous followers, even under such popular names as Vishnu or Narayana. With Shankara that personal Ishvara or Lord would be conceived as the 'pratika' the outword face or appearance only, we might almcst say as the persona of the God–

-head and his worship (upasna) though ignorant is tolerated and even recommended as practically useful. The Jewish and the Christian idea of God would be in his eyes the same, a pratika or persona of the God-head. *A* worship of that God makes the God to be what he is worshipped as (Ved Sutra III 4. 52) and, such as it is, it may lead the pious and virtuous man to eternal happiness. But it is true knowledge alone that can produce eternal salvation, that is, recovered Brahma, and this, even in this life (givan mukti), with freedom from karma (works) and from all further transmigration after death, in fact with freedom from the law of causality It seems strange that the followers of these two schools of Vedanta have so long lived in peace and harmony together, though differing on what we should comsider the most essential points, whether of philosophy or religion. The followers of Sankara do not accuse the followers of Ramanuga of down right error (mithyadarsana), but of *N*escience only, or of, humanly speaking, inevitable *A*vidya. Even the phenomenal world and the individual souls, though due to *A*vidya, are not, as we saw, considered as empty or false; they are phenomenal, but have their reality in Brahma if only our eyes, by the with-drawal of Avidya are opened to see the truth. What is phenomenal is not nothing, but is always the appearance of that which is and remains real, whether we call it the Brahama, the Atma, the Absolute, the unknowable. Besides, it is recognised, even by the strictest monists, that for all practical purposes (Vavhar

the phenomenal world may be treated as real. It could not even seem to exist (Videri) unless it had its real foundation in *Brahma*. The only riddle that remains is *Avidya* or Nescience, often called Maya or illusion- Shankara himself will not say that it is not real. All he can say is that it is there, and that it is the aim of Vedanta Philosophy to annihilate it by Vidya, Nescience by sience, proving thereby, it would seem, that *Avidya* is not real. *At* first sight this Vedanta Philosophy is, no-doubt starting, but after some time one grows so familiar with it it and becomes so fond of it that ono wonders why it should not have been discovered by tbe Philosophers of any other country. It seems to solve all difficulties but one, to adopt itself to any other philosophy, nay, to every kind of religion which does not intrench itself behind the ramparts of revelation and miracle. The difficulty is to find a natural approach to it from the position which we occupy in looking at philosophical and religious problems, I tried before to open one of its doors by asking the question, "What is tho cause of all things"?and we met with the answer that that cause must be one, without a second, because the very presence of a second would limit and condition that which is to be unlimited and unconditioned. We saw how, in order to explain what cannot be doubted, namely, the constant changes in the world by which we are surrounded, Avidya or Nescience was called in to explain what cannot be denied the variety of our sensation.

It is curious only that what the greek philosophers

called the logoi, the thoughts or names as architypes of all phenomenal things, were by the Vedanta treated not as the expressious of Divine Wisdom or of Sophia, but as Namarupa, names and forms, the result of Nescience or *Avidya*. This Greek comception apparently the very opposite of that of the Vedanta,' is nevertheless the same, only looked at from a lower and higher point of View, Namarupa, names and forms, and Logoi, names and what is named, express the same idea, namely, that as words are thoughts realised, the whole creation is the word or the expression of eternal thoughts, whether of Brahma or of the God-head, or, in another Version, that the world represents the idea in its dialectic progress from mere being to the highest manifestations of thought That Brahma can easily be proved to have originally meant word, makes the coincidence between Vedanta, Neo platonism, and Christian philosophy still more striking though it would be hazardous to think of any historical connection between these ancient conceptions of a rational universe. Lest it should be supposed that I had assimilated the Hindu idea of the word as being with Brahma and becoming the origin of the world too closely to the Greek conception of the Logos I subjon a literal translation of a passage in Shankar's cimmentary (P. 96 I) he holds that Brahma is pure intelligence and when the opponent remarks that intelligence is possible only if there are objects of intelligence, he replies, 'as the sun would shine even if there were no object to illuminate Brahma would

be intelligence even if there were no objects on which to exercise his intelligence. Such an object, however exists even before the creation, namely, Namarupa the names and forms as yet undeveloped, but striving for development (avyakrite-vyakirshite), that is the words of the veda living in the mind of the creator even before the creation. Might not this have been written by Plato Himself?

FINAL CONCLUSION TAT-TVAM-ASI.

Then follows the final conclusion that these two Selfs are one and the same only reached by different methods. Man is man phenomenally, the world is world phenomenally but in full reality all are the Godhead, call it *Atma* or Brahma, metamor-phosed and hidden for a time by *Avidya* or Nescience, but always recoverable by Vidya or by the Vedanta Philosophy.

These ideas in a more or less popular form seem to pervade the Hindu mind from the earliest to the latest date. They are taught in the schools, but even without the schools they seem to be imbibed with the mother's milk. They are often exaggerated and caricatured so as to become repulsive to a *E*uropean mind but in their purity and simplicity they contain an amount of which truth can no longer be safely neglected by any student. Whether of philosophy or religion. It can no longer be put aside as merely curious, or disposed of as mystic, without a definition of what is meant by mystic and without an argu-

ment that everything that is called mystic has really nothing to do with either religion or philosophy. That it may lead to dangerous consequences no one would deny, but the same may be said of almost every religion and every philosophy, if carried to its last consequences, I have already drawn attention to the false reasoning that, because good works can not secure salvation, therefore bad works also are indifferent or harmless. Good works, according to the Vedanta, certainty do not lead straight to salvation, but they represent the first essential step that leads on to salvation while evil deeds form a barrier that keeps a man from making even the first step in his progress towards knowledge and beatitude. That a Saint cannot sin, or that Sciens nonpeccat, has been held true not in India only, but it is easily seen in what sense this is either true or false whether in India or at home. It can not be deeply enough impressed on the minds of the modern apostles of Rama Krishna that nothing would be more likely to lower their master and their own work in the eyes of serious people than the slightest—moral laxity on the ground that a Gnani can not sin because his passions are completely subdued, another that if he should from any defect of knowledge lapse from his passionless and perfect state it could not be imputed to him as sin.

I confess there is a little uncertainty on that point even among ancient authorities, but we know as yet far too little of the classical Vedantic writings to speak with confidence on such a point. There are too many passages

in which strict morality is enjoined as a sine quanon for Vedantic freedom to allow any one to use a few doubtful passages in defence of immorality When we have first learnt all that can be learnt from the Vedanta, it will be time to begin to criticise it, or, if possible to improve it. We study the systems of Plato and Aristotle Spinoza and Kant, not as containing the full and perfect truth, cut and dry, but as helping us on towards the truth Every one of these contains partial truths which might easily be proved to lead to dangerours consequences. What is necessary to us at present, more than at any prevaling time, is a historical study of all philosophy, that of India not excluded in its genetic or dialectic development, so that we my not be swayed by every philosophical breeze that announces it-self as new, though it has been discussed again and again before during the last two thousand years. What is 'Parinama,' if not the evolution, advocated by Ramanuga, but rejected by Shankara.

That the illustration of this evolutionary process of the world, as given in our time should stand incomparably higher than anything attempted from Ramanuga down to Harder, who would deny? But to the historian of philosophy the idea is one thing, its illustration of it quite another. It is most unfair to represent a man like Darwin, who was the most eminant observer of nature, as a philosopher, an abstract philosopher, the very thing which he himself would have most deprecated at present however, I am not concered with Indian philo-

sophy, pure at simple, but with its effects on the popular mind of India, as shown by one of its recent representatives, Ramkrishna. He himself distinguishes very clearly between philosophy or Gnana (knowledge) and devotion (Bhakti) and he himself was a Bhkata a worshipper or lover of the deity, much more than a Gnance or a knower. It was in order to show the back-ground from which Ramkrishna emerges, and the lights and shades of the atmosphere in which he moved, that I thought it useful to add a short sketch of Vedantic thought Ramkrishna was in no sense of the word an original thinker the discoverer of a new idea or the propounder of any new view of the world. But he saw many things which others had not seen he recognised the Divine presence where it was least suspected, he was a poet, and enthusiast, or if you like, a dreamer of drems But such dreams also have a right to exist; and have claim on our attention and sympathy. Ramakrishna never composed a philosophical treatise; he simply poured out short sayings, and the people came to listen to them, whether the speaker was at the time in full possession of his faculties, or in a dream or in a trance From all we can learn it is quite clear that he had, by a powerful control of his breath, and by long continued ascetic exercises, arrived at such a pitch of nervous excitability that he could at any moment faint away or fall into a state of unconsciousness, the so called Samadhi. This Samadhi may be looked at, however, from two points, as either purely physical or as phsychical. From an ordinary

Samadhi a man may recover as one recovers from a fainting fit, but the true Samadhi consists in losing oneself or finding oneself entirely in the Supreme Spirit. From this Samadhi there is no return, because there is nothing left that can return. A few men only who have reached it, are enabled to return from it by means of a small remnant of their Ego, and through the efficacy of their wish to become the instructors and saviours of man-kind. Some-thing very like Samadhi is the state of deep dreamless sleep, during which the soul is supposed to be with Brahma for a time, but able to return, This deep unconscious sleep is one of tho four states, waking, sleeping with dreams, sleeping without dreams, and dying. With Ramkrishna it often happened that when he had fallen into this deep sleep, he remained in it so long that his friends were afraid he would never return to consciousness, and so it was at last at the time of his death. He had fallen into a trance and he never awoke, but even death could lay hold of his body and his breath only; his Self, no longer his had recovered its Brahmahood, had become what it had always been and alwalys will be, the Atma, the Highest Self, in all its glory freed from all the clouds of appearances and independent of individuality, personality and of the whole Phenomenal world.